

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано МОН України

як фахове видання з юридичних наук

категорії «Б»

2023
№2(127)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор ДТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи ДТЕУ

Відповідальний секретар

ГЕРАСИМЕНКО Анжеліка Григорівна, д. е. н., професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків ДТЕУ

Члени редакційної колегії (за галузями наук)

з економічних наук:

ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ДТЕУ (Україна).
ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Краківського економічного університету (Польща).

ГОНЕТ Войчеш, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (Польща).

ГОСПОДАРОВИЧ Анджей, д. е. н., професор, професор кафедри економічного університету (Польща).

ДОБЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського економічного університету (Польща).

ДУГІНЕЦЬ Ганна Володимирівна, д. е. н., професор, завідувач кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна).

КАЛЮЖНА Наталія Геннадівна, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна).

КАНСВА Тетяна Володимирівна, д. е. н., професор, декан факультету фінансів та обліку, ДТЕУ (Україна).

КОРЖ Маринна Володимирівна, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна).

ЛАЦЕ Наталія, д. е. н., професор Ризького технічного університету (Латвія).

МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДТЕУ (Україна).

МОТОРИН Руслан Миколайович, д. е. н., професор, професор кафедри статистики та економетрії ДТЕУ (Україна).

ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна).

ШЛЮСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (Польща).

з юридичних наук:

ВАЩЕНКО Юлія В'ячеславівна, д. ю. н., доцент, професор кафедри адміністративного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (Україна).

КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки Краківського педагогічного університету (Польща).

ЛАНДЕ Роберт, професор права Балтиморського університету (США).

МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна, д. ю. н., професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ (Україна).

МОНТЕЙРО ФЕРНАНДЕС Антоніо, д. ю. н., професор Нового університету Лісабону (Португалія).

ОЛІЙНИК Олег Вікторович, д. ю. н., с. н. с., професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу ДТЕУ (Україна).

ОНДРОВА Драгоміра, д. ю. н., завідувач кафедри державної політики і теорії державного управління, факультет державного управління, Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці (Словаччина).

ОСІКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна).

ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ (Україна).

ПУСТОВІТ Юлія Юрївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (Україна).

СОБАКАРЬ Андрій Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Україна).

ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга, штат Теннессі (США).

ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету Казимира Великого в Бидгощі (Польща).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**ДЕРЖАВНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори: Е. Ю. Кириченко,

Н. С. Барабаш, М. В. Дубко,

Л. М. Данченко

Художньо-технічний редактор

Л. В. Чернокозинська

Підписано до друку 12.04.2023.

Тираж 200 пр. Зам. 72.

Адреса редакції, видавця,
виготовлювача:

вул. Кіото, 19, м. Київ,

Україна, 02156

Телефон редакції: 531-31-16

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідчення

про державну реєстрацію

серія КВ № 25165-15105ПР

від 27.06.2022

Індекс журналу в Каталозі видань

України на 2023 рік – 09641

Надруковано на обладнанні ДТЕУ

Свідчення суб'єкта видавничої

справи серія ДК № 7656

від 05.09.2022

Видається за рекомендацією

Вченої ради ДТЕУ

(протокол засідання № 8

від 30.03.2023)

Статті проходять рецензування.

Передрук і переклади матеріалів,

опублікованих у журналі,

дозволяються лише зі згоди

автора та редакції

З М І С Т

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

МАЗАРАКІ А., МЕЛЬНИК Т.	Співробітництво України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції	4
КОРТУКОВА Т., БЛАГОДАРНИЙ А.	Організаційно-правовий механізм забезпечення міграційної безпеки ЄС	34

ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО

ВЕСЕЛОВ М.	Відновлення правопорядку та правосуддя на деокупованих територіях	47
ПУСТОВІТ Ю., КОРЕНЮК О.	Відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності	60
БОНДАРЕНКО Н., СИТНИЧЕНКО О.	Організаційно-правове забезпечення інформаційної безпеки підприємств	76
ІЛЬЧЕНКО Г.	Правові аспекти використання <i>NFT</i> -токенів	88
ПАЛЬЧУК П.	Відповідальність посадових осіб господарських товариств	98

C O N T E N T

INTERNATIONAL LAW

MAZARAKI A., MELNYK T.	Ukraine's cooperation with the EU in the field of preventing and countering corruption	4
KORTUKOVA T., BLAHODARNYI A.	Organizational and legal mechanism for ensuring EU migration security	34

PUBLIC AND PRIVATE LAW

VESELOV M.	Restoration of law and order and justice in the de-occupied territories	47
PUSTOVIT Yu., KORENYUK O.	Liability for infringement of intellectual property rights	60
BONDARENKO N., SYTNICHENKO O.	Organizational and legal provision of information security of enterprises	76
ILCHENKO H.	Legal aspects of using <i>NFT</i> tokens	88
PALCHUK P.	Liability of officials of business associations	98

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Mazaraki A., Melnyk T. Spivrobotnytstvo Ukraïny z JeS u sferi zapobigannja j protydii' korupcii'. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 4-33. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)01)

УДК 341.231.12(477)+061.1ЄС:343.85

МАЗАРАКІ Анатолій,
д. е. н., професор, ректор
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-5283-8444
rector@knote.edu.ua

МЕЛЬНИК Тетяна,
д. е. н., професор,
завідувач кафедри міжнародного
менеджменту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knote.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(127)01

MAZARAKI Anatolii,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Rector of State University of Trade and
Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5283-8444
rector@knote.edu.ua

MELNYK Tetiana,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Head of the Department of International
Management
State University of Trade and Economics
19, Kyoto Str., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knote.edu.ua

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄС У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ Й ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Вступ. У контексті здобуття перемоги у війні з росією та подальшому економічному відновленні й розбудові України надважливим постає питання подолання корупції в країні.

Проблема. Як показує практика війни, корупція має свій негативний вплив на стан обороноздатності держави, оскільки передусім перешкоджає ефективному й раціональному використанню наявних фінансових ресурсів для забезпечення українських військових.

Мета статті – характеристика співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції, зокрема напрямів підтримки ЄС антикорупційної діяльності, спільних програм боротьби з корупцією та стану імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні.

UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU IN THE FIELD OF PREVENTING AND COUNTERING CORRUPTION

Introduction. In the context of victory in the war with russia and the subsequent economic recovery and development of Ukraine, the issue of overcoming corruption in the country becomes extremely important.

Problem. As the practice of war shows, corruption has a negative impact on the condition of the state's defense capabilities, as it primarily prevents the effective and rational use of available financial resources to support the Ukrainian military.

The aim of the article is to describe Ukraine's cooperation with the EU in the field of preventing and countering corruption, in particular the directions of EU support for anti-corruption activities, joint anti-corruption programs and the state of implementation of the European experience of anti-corruption policy in Ukraine.

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Стаття підготовлена у проєкті за напрямом Ж. Моне в рамках програми ЄС Єразмус + 101047968 — EU AntiCor — ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH з відповідним фінансуванням.

Внесок авторів є рівнозначним.

Методи. Застосовано методи: структурно-логічного та системно-функціонального аналізу; абстрагування та узагальнення; аналогії та порівняння; рекомендаційний.

Результати. Проаналізовано напрями підтримки ЄС у сфері протидії корупції, розробку та реалізацію спільних програм у цій сфері. Систематизовано програми та проекти ЄС у сфері антикорупційної діяльності з аналізом їхньої результативності. Досліджено стан імплементації положень, принципів і стандартів міжнародного законодавства у сфері протидії корупції в Україні.

Висновки. Дослідження імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні сприятиме досягненню суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції у процесі післявоєнного відновлення та відбудови України. У результаті аналізу співробітництва та досвіду європейських країн запропоновано заходи, реалізація яких призведе до ефективнішої боротьби з корупцією та прискорить подальший рух України у напрямі членства в Європейському Союзі, Північноатлантичному Альянсі (НАТО) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Ключові слова: корупція, антикорупційне законодавство, програми підтримки ЄС, європейська антикорупційна політика.

Methods. Methods of structural-logical and system-functional analysis; methods of abstraction and generalization; analogies and comparisons; recommendatory method are applied.

Results. The areas of EU support in the field of anti-corruption, the development and implementation of joint programs in this field have been analyzed. EU programs and projects in the field of anti-corruption activities are systematized with an analysis of their effectiveness. The state of implementation of provisions, principles and standards of international legislation in the field of anti-corruption in Ukraine has been studied.

Conclusions. The study of the implementation of the European experience of anti-corruption policy in Ukraine will contribute to the achievement of significant progress in the prevention and counteraction of corruption in the process of post-war recovery and reconstruction of Ukraine. As a result of the analysis of the cooperation and experience of European countries, measures are proposed, the implementation of which will lead to a more effective fight against corruption and accelerate the further movement of Ukraine in the direction of membership in the European Union, the North Atlantic Alliance (NATO) and the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Keywords: corruption, anti-corruption legislation, EU support programs, European anti-corruption policy.

JEL Classification: F42, H77, K33.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. У контексті здобуття перемоги у війні з росією та подальшому економічному відновленні й розбудові України надважливим постає питання подолання корупції в країні. Як показує практика війни, корупція має свій негативний вплив і на стан обороноздатності держави, оскільки перешкоджає ефективному й раціональному використанню наявних фінансових ресурсів передусім для забезпечення українських військових.

Також це питання набуває актуальності під час післявоєнного відновлення України, оскільки й надалі корупція значним чином впливатиме на судочинство, функціонування правоохоронних інституцій, державне регулювання, управління державними компаніями, розпорядження державним майном тощо. За даними *Transparency International*, рівень сприйняття корупції в Україні (*Corruption Perceptions Index – CPI*) залишається досить високим: у 2021 р. країна зайняла 122-е місце серед 178 країн, поряд з африканськими країнами [1]. Ігнорування цієї проблеми навіть в умовах війни може серйозно підірвати перспективи економічного зростання шляхом створення,

серед іншого, перешкод для надходжень конче необхідних на цьому етапі відродження української економіки інвестицій. Зниження рівня корупції є вкрай важливим для прискорення процесу економічного зближення з іншими європейськими країнами.

Важливим аргументом на користь актуалізації боротьби з корупцією в Україні є набуття у 2022 р. статусу країни-кандидата до Європейського Союзу, що означає майбутню імплементацію європейського антикорупційного законодавства в національний нормативний простір. На початку 2023 р. експерти з ЄС закликали уряд України до термінового затвердження Державної антикорупційної програми, розробленої за їхньої підтримки. Також представниками Європейської комісії (ЄК) висунуто 7 рекомендацій, завдяки яким оцінюватиметься прогрес України щодо членства в ЄС, та заявлена готовність розглянути прогрес з виконання цих рекомендацій вже навесні цього року [2].

Крім цього, надання коштів Україні в рамках інструменту *MFA+* (макрофінансова допомога) у розмірі 1.5 млрд євро на місяць [3] залежатимуть від прогресу країни у виконанні узгоджених умов і дотриманні вимог щодо звітності. Адже ЄС потребує гарантій того, що Україна правильно використовує 18 млрд євро у 2023 р., оскільки традиційно приділяє увагу верховенству права та боротьбі з корупцією. Ці показники дійсно є в переліку умов для отримання фінансування.

Проблема. Україна постійно підтримує активний діалог з ЄС щодо порядку денного інтеграції, тож визначення напрямів його підтримки у сфері протидії корупції, вироблення спільних програм у цій сфері, а також імплементація європейського досвіду антикорупційної політики в Україні сприятиме досягненню суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції у процесі післявоєнного відновлення та відбудови України. Це створить надійні основи для подальшого руху України до членства в Європейському Союзі, Північноатлантичному Альянсі (НАТО), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика підтримки Європейського Союзу широко представлена у дослідженнях закордонних учених. Так, К. Данлоп зі співавторами підіймають питання щодо проведення консультацій на рівні ЄС, спрямованих на залучення зацікавлених сторін до розробки первинного та вторинного законодавства у сфері протидії корупції [4]. Залучення зацікавлених сторін є ключовим компонентом програми регуляторної реформи (яку часто називають «кращим регулюванням»), яку підтримують міжнародні організації (МО), зокрема ОЕСР [5; 6], Світовий банк (СБ) [7], Міжнародний валютний фонд (МВФ) [8], Організація Об'єднаних націй (ООН) [9; 10], ЄС [11]. Ці організації розробили шаблони консультацій, щоб сприяти залученню зацікавлених сторін разом з іншими інструментами участі, доступу та інформації.

Методичні засади оцінки централізованого регуляторного впливу ЄС на поширення корупції серед європейських країн розкрито у працях К. Радаелі [12–15]. С. Вольф у своїх дослідженнях зазначає, що існує специфічна східноєвропейська модель антикорупційної діяльності, яка передбачає потребу в нових стратегіях [16]. Широко представлено в сучасній закордонній літературі централізований досвід підтримки ЄС [17; 18] та взаємодії з європейськими державами у сфері боротьби з корупцією. Зокрема у праці М. Вілорії розглянуто питання соціально-політичних наслідків адміністративної корупції та досліджено сприйняття корупції суспільством в Іспанії [19]. М. Салваті описує зміни у протидії корупції в Італії за підтримки ЄС [20]. Досвід Мальти щодо взаємодії з ЄС у сфері протидії корупції наведено у праці В. Веєнендала [21], у Фінляндії – у дослідженні А. Салмінена [22]. Дж. Прідхам вивчав зміни у протидії корупції в Латвії шляхом виконання умов щодо вступу країни до ЄС [23]. К. Гадовська дослідила національні й міжнародні зусилля у протидії корупції в Польщі [24].

Водночас вітчизняні науковці мало приділяють уваги аналізу взаємодії України з ЄС у сфері боротьби з корупцією. Здебільшого дослідження спрямовані на імплементацію європейського досвіду боротьби з корупцією – методів, інструментів, механізмів, реформування інституційних засад у цій сфері. Серед них можна зазначити розробки А. Боровика, О. Бусол, К. Буряк, Є. Невмержицького, М. Калатура [25–29] тощо. Отже, можна констатувати відсутність комплексних досліджень як щодо результатів проведення антикорупційних реформ через висунення Заходом низки умов, так і щодо реалізації спільно розроблених програм.

Метою статті є характеристика співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції, зокрема напрямів підтримки ЄС антикорупційної діяльності, спільних програм боротьби з корупцією та стану імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні.

Методи. У статті використано методи структурно-логічного та системно-функціонального аналізу під час дослідження програм підтримки ЄС антикорупційної діяльності в Україні у розрізі організаційної, фінансової та нормативно-правової складових та їхньої результативності; абстрагування й узагальнення – під час аналізу стратегій, заходів і напрямів підтримки ЄС антикорупційної реформи в Україні; аналогії та порівняння – для дослідження спільних та відмінних рис в антикорупційній політиці України та ЄС; рекомендаційний метод застосовано для формулювання пропозицій на основі результатів дослідження.

Результати дослідження. Підтвердженням дуже тісних двосторонніх відносин України з ЄС є укладання двох амбітних угод – про Асоціацію Україна – ЄС та про Поглиблену й всебічну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). Зокрема ці угоди становлять основу для зближення

та співробітництва України та ЄС і передбачають реалізацію довгострокової комплексної програми реформ, пріоритетними напрямками якої є становлення демократії та верховенства права, укріплення державних інституцій, стале економічне зростання, єднання суспільства на основі визнання прав людини, їхнього забезпечення та повної реалізації. Угода про Асоціацію для України є своєрідним дороговказом, що дасть змогу за підтримки ЄС впроваджувати широкий спектр реформ у різних секторах, а також здійснювати ґрунтовні перетворення у сфері державного управління та боротьби з корупцією.

Проте динаміка виконання Угоди за останні роки свідчить про необхідність активізації темпів євроінтеграції, передусім у найпроблемніших сферах. Так, згідно з останнім за часом урядовим звітом про виконання Угоди за 2015–2020 рр., загальний прогрес становив 54 %. Однак якщо у 2015 р. рівень виконання запланованих завдань Угоди був 90 %, то згодом поступово зменшувався: у 2018 р. – 65 %, у 2019 р. – 48 %, у 2020 р. – 34 % [30].

Проблеми з виконанням визначених в Угоді завдань пояснюються багатьма факторами. З одного боку, це внутрішні українські проблеми, серед яких складне соціально-економічне становище, неналежа якість системи державного управління, неефективність боротьби з корупцією, повільність судової реформи, недосконалість євроінтеграційна політика влади тощо. При цьому варто згадати й специфічні чинники – якість дій органів влади на євроінтеграційному напрямі, координованість їх зусиль, ефективність планування та управління підприємствами тощо.

З іншого боку, на реалізацію Угоди впливали несприятливі зовнішні фактори – зростання геополітичної турбулентності у світі, тривала російська агресія, ускладнення ситуації на європейському континенті, небезпечні відцентрові процеси всередині ЄС. Також варто відзначати загальний критичний фактор – світову пандемію *COVID-19*, яка кардинально змінила соціально-економічну ситуацію в Європі й порядок денний інституцій ЄС, вплинула на тематику та інтенсивність діалогу Україна – ЄС. Зрозуміло, що цей комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів має вплив на характер, атмосферу та результативність політичного діалогу й на стан політичних відносин Україна – ЄС загалом.

За 2013–2014 рр. в Україні розпочато реалізацію масштабних й амбітних реформ, в основі яких було саме подолання корупції. Можна навести приклади сфер, де антикорупційні дії в Україні впроваджені цілком успішно передусім завдяки закриттю простору для корупції через встановлення конкуренції та прозорості. Це газовий, банківський сектор, обмінний курс, державні закупівлі, охорона здоров'я. Прийняття законів про обов'язкове декларування доходів і боротьбу з відмиванням грошей, отриманих незаконним шляхом, сприяло тому, що

надходження від незаконної діяльності та корупція стали не такими привабливими. На жаль, боротьбу з корупцією в інших сферах не можна вважати ефективною, оскільки залишається проблема системної корупції на високому рівні, що стоїть на заваді реалізації Україною всього свого економічного потенціалу.

Згідно з програмами підтримки, ЄС пропонує боротьбу з таким видом корупції через реалізацію широкого спектра різноманітних дій, що ґрунтуються на найкращій міжнародній практиці, за якою корупція на високому рівні не поодиноким й залучає інші різні види корупційних діянь. Тож підхід ЄС передбачає реалізацію *комплексних дій*, спрямованих на закриття простору для корупції. І першочерговим етапом стала побудова інституційної архітектури, яка, поряд з нормативним забезпеченням, є вкрай необхідною у боротьбі з корупцією.

Завдяки саме цьому в Україні вдалося створити важливі антикорупційні інституції та інструменти. У рамках судової реформи у 2021 р. в Україні почала діяти Етична рада, яка перевіряє усіх кандидатів до Вищої ради правосуддя на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності. Із залученням незалежних міжнародних представників активізувалися процеси з утворення слідчих органів у складі НАБУ та забезпечена ефективність Вищого антикорупційного суду.

Стратегічними засадами підтримки ЄС антикорупційної реформи в Україні були, *по-перше*, запобігання корупції шляхом збільшення прозорості, унаслідок чого саме в Україні створена одна з найпрогресивніших систем електронного декларування доходів у світі. *По-друге*, долучення конкуренції в економічну сферу, що зменшує можливості для корупційних дій. *По-третє*, формування антикорупційних інститутів із запобігання, розслідування та суду. Отже, завдяки добре продуманій підтримці з боку ЄС в Україні наразі діють Вища рада юстиції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, є відповідні органи та слідчі.

У цьому контексті можна згадати про змістовну резолюцію Європарламенту, присвячену виконанню Угоди про асоціацію (лютий 2021 р.), де міститься детальний аналіз внутрішніх українських проблем [31]. Зокрема йдеться про гальмування судової реформи, неналежну боротьбу з корупцією, небезпечну олігархізацію країни, недоліки виборчої системи, проблеми законодавчої діяльності, захисту прав і свобод людини, свободи ЗМІ та ін. Серед окреслених у резолюції проблем можна виокремити, *по-перше*, *судову реформу* в Україні, необхідність якої перезріла. Для української влади та інституцій ЄС [32] підтвердженням критичної необхідності змін у системі судочинства стало резонансне рішення Конституційного Суду України у жовтні 2020 р. щодо визнання неконституційними окремих положень антикорупційного законодавства й низки повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) [33].

У щорічному звіті ЄС щодо імплементації Угоди про асоціацію від 1 грудня 2020 р. наголошується, що зазначене рішення КСУ «поставило під сумнів реформи, яких вимагали українські реформаторські сили після Майдану і міжнародне співтовариство...» [34].

Головними невіршеними питаннями залишаються «перезавантаження» Вищої ради правосуддя (ВРП), включно з запровадженням процедури перевірки кандидатів до ВРП та її членів на добросовісність, а також формування незалежної Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) за участі міжнародних експертів. Важливо, що на прохання влади міжнародні партнери, зокрема Венеціанська Комісія та група послів країн Великої сімки активно долучаються до вироблення конкретних рекомендацій, які б дали змогу зрушити реформу з мертвої точки [35]. Ігноруванням цих порад щодо здійснення реформи судочинства, затягуваннями процесу її запровадження керівництво України створює ризики для євроінтеграційного курсу держави.

По-друге, хронічним подразником у відносинах Україна – ЄС залишається проблема корупції. На цьому традиційно наголошується у рішеннях, заявах, деклараціях європейської сторони [36]. Зокрема у зазначеній Резолюції Європарламенту (лютий 2021 р.) підкреслюється: «Попри помітний прогрес, широко поширена корупція продовжує гальмувати процес реформ в Україні» [37].

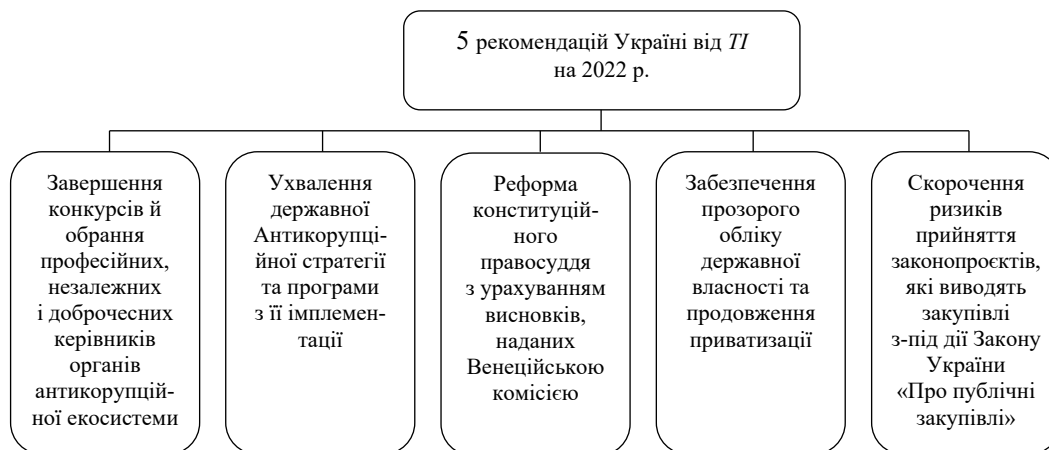
У цьому контексті небезпечною стала тенденція «розхитування» антикорупційної інфраструктури країни. Конституційний Суд у серпні 2020 р. визнав неконституційним призначення А. Ситника директором НАБУ, а у вересні – і норми закону, за яким його призначили. Такі дії КСУ завдали шкоди системі антикорупційних органів, змусили ЄС нагадувати Україні про її зобов'язання щодо безвізу й створили додаткові перешкоди на шляху отримання Україною другої частини макрофінансової допомоги ЄС (600 млн євро).

Крім ситуації з НАБУ і НАЗК (повноваження якій згодом повернули), значну критику від представників громадського сектору та європейських партнерів викликав добір Парламентом членів комісії з вибору керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Представники ЄС зазначили, що від прозорості процедури вибору очільника САП залежатиме їхня подальша підтримка України [38].

На жаль, за міжнародними оцінками, у сфері боротьби з корупцією останнім часом Україна не демонструє помітного прогресу. За даними *Transparency International (TI)*, у 2021 р. за показниками Індексу сприйняття корупції (*CPI*) Україна отримала лише 32 бали зі 100 (як африканська держава Есватіні), посівши 122-е місце у рейтингу 180 країн за *CPI*. При цьому, з огляду на 10-річну ретроспективу, такий результат є показником інертності в боротьбі з корупцією протягом останніх трьох років, незважаючи на низку позитивних змін у посиленні антикорупційної екосистеми [39].

Попри надані *TI* рекомендації на 2022 р., які допомогли б знизити рівень корупції в Україні (*рис. 1*), а також те, що в країні йде

війна, торік ознаменувався низкою корупційних скандалів, пов'язаних з хабарництвом посадових осіб [40], масовими крадіжками гуманітарної допомоги на мільйони доларів США [41], непрозорістю державних закупівель в оборонному комплексі [42] тощо.

Рис. 1. Рекомендації TI на 2022 р. з метою скорочення рівня корупції в Україні

Джерело: складено за [39].

Приєднання України у 2006 р. до *Групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO)* передбачає виконання зобов'язань із взаємної оцінки рівня корупції в державах-членах та виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією. *GRECO* здійснює підтримку щодо проведення необхідних законодавчих та інституційних антикорупційних реформ та контролює виконання прийнятих Радою Європи угод і правових документів відповідно до програми дій проти корупції.

Для оцінки рівня корупції експерти *GRECO* здійснюють опитування щодо стану корупції шляхом зустрічей у країні оцінювання з високопосадовцями, представниками урядових і неурядових організацій, а також інших важливих установ, проводять збір додаткової інформації та за результатами формують звіти.

У березні 2020 р. *GRECO* оприлюднила Звіт про виконання Україною рекомендацій за результатами оцінювання у рамках четвертого раунду на тему: «Запобігання корупції стосовно народних депутатів, суддів та прокурорів», у якому критично оцінено стан боротьби з корупцією в Україні. З 31 рекомендації, наданої у 2019 р., Україною виконано лише 5, 15 виконано частково і 11 не виконано [43].

Важливо зазначити ще один напрям співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції в рамках Організації економічного та соціального розвитку (ОЕСР/*OECD*), зокрема в її Антикорупційній мережі для Східної Європи та Центральної Азії. Це передбачало схвалення представниками урядових делегацій Вірменії,

Азербайджану, Грузії, РФ, Таджикистану та України Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції, основними принципами якого визначено становлення ефективної та прозорої системи державної служби, посилення боротьби з хабарництвом та забезпечення чесності в бізнесі, підтримка активної участі громадськості у реформах.

Через це Україна взяла на себе відповідні зобов'язання з розробки ефективної та прозорої системи державної служби, розбудови сприятливого бізнес-клімату, підтримки активної участі громадськості у реформі державної служби. Кожен раунд переговорів передбачає моніторинг та оцінювання виконання рекомендацій, ухвалених протягом попереднього раунду. Особливо важливу увагу приділено оцінці реалізації заходів антикорупційної боротьби. При цьому раніше ефективність протидії корупції оцінювалася індивідуально для кожної держави й порівнювалася з її власними попередніми показниками. Трьома основними компонентами, що відображені у моніторингових звітах, є: антикорупційна політика та інфраструктура, криміналізація корупції та правоохоронна діяльність, запобігання корупції у сферах державної служби, політики, судочинства, публічних закупівель, фінансового контролю й аудиту.

У результаті четвертого раунду оцінювання стану законодавчого врегулювання сфери запобігання та протидії корупції в Україні, проведеного у 2016 р. Моніторинговою групою Стамбульського плану дій Антикорупційної мережі ОЕСР, надано відповідні рекомендації. У 2017 р. Україні надано 26 рекомендацій, з яких зі «значним прогресом» виконано 3 і з «прогресом» 15 рекомендацій. Подальшого вдосконалення потребують запропоновані рекомендації щодо покращення ситуації у сфері внутрішнього контролю, етики та забезпечення дотримання законодавства, а також впровадження антикорупційних стандартів у приватному секторі. У п'ятому раунді моніторингу (2020–2024 рр.), передбачено застосування уніфікованих показників ефективності для всіх держав.

Найбільшою програмою технічної допомоги ЄС Україні у сфері боротьби з корупцією є *антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (EUACI)*, що запрацювала в 2017 р. Ця програма фінансується ЄС зі співфінансуванням з Агенцією з міжнародного розвитку Данії. Зміст діяльності *EUACI* наведено на *рис. 2*.

Усі три компоненти програми (див. *рис. 2*) розроблені як заходи, що підсилюють та доповнюють один одного, формуючи цілісний підхід до реформ у сфері боротьби та протидії корупції та сприяючи зменшенню її рівня у країні. Забезпечена тісна координація та співпраця з іншими відповідними програмами/проєктами для посилення синергії та впливу. Програма ґрунтується на припущенні, що рівень корупції в Україні, як і в інших країнах, що розвиваються, може бути ефективно зменшений, якщо, крім суто репресивних, вживатимуться також заходи щодо запобігання корупції та забезпечення доброчесності [45].

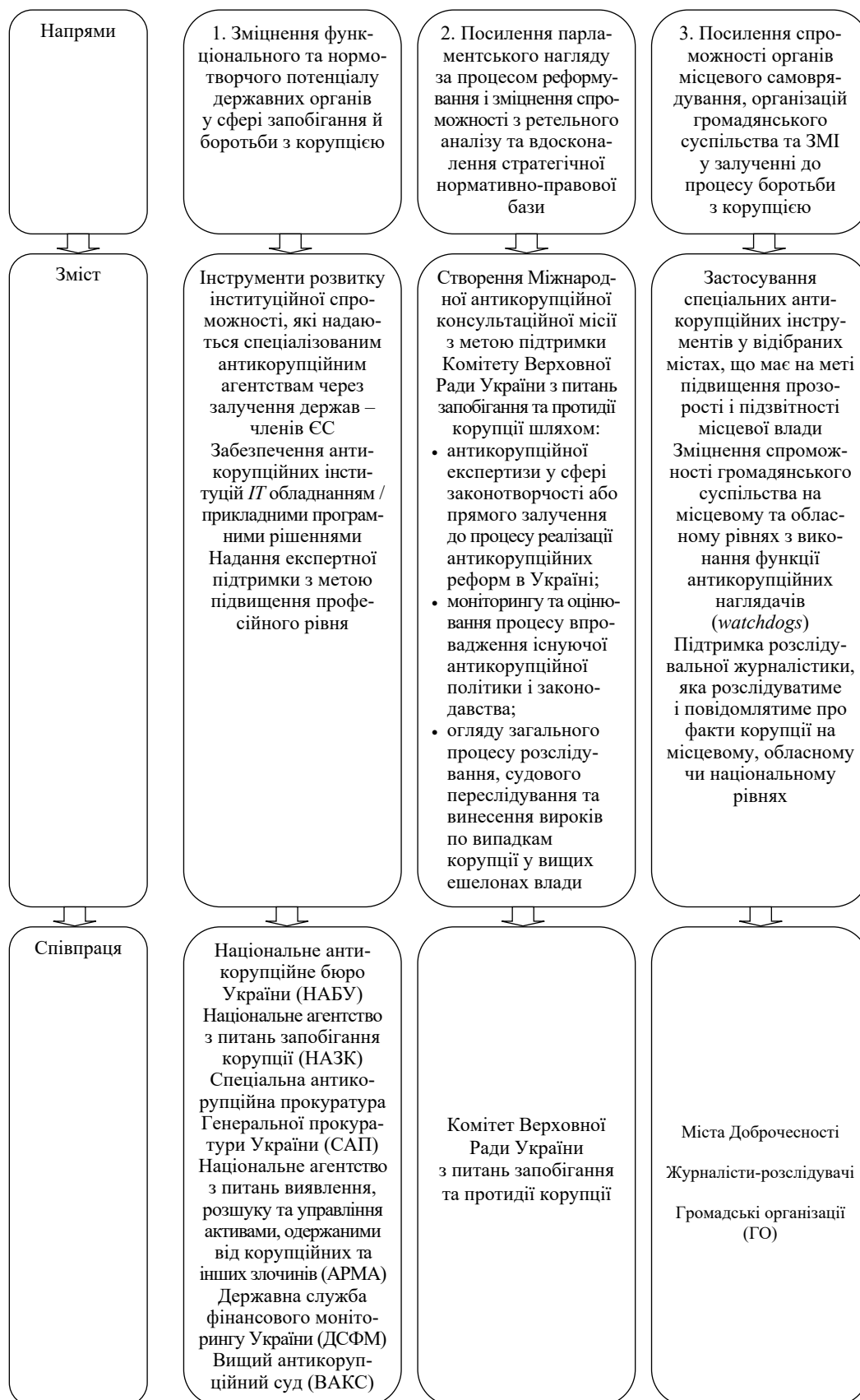

Рис. 2. Складові діяльності EUACI в Україні

Джерело: складено за [44].

Перші два компоненти спрямовані на забезпечення ефективного виконання свого мандату державними антикорупційними установами, парламентом і місцевими органами влади. Третій, що представляє носіїв права – громадянське суспільство, засоби масової інформації та бізнес-сектор – спрямований на покращення моніторингу й вимагання кращої роботи носіїв обов'язків на національному та місцевому рівнях і сприяння загальній культурі доброчесності.

Програма поєднує як гнучкі/короткострокові, так і довгострокові заходи, що охоплюють стратегічні консультації, аналітичні внески, зміцнення спроможностей та надання *IKT*-рішень, а також стратегічні комунікації на тему боротьби та протидії корупції.

Крім цього, можна зазначити низку напрямів, реалізованих в Україні, що спрямовані на протидію корупції. Так, реалізовувалася транскордонна співпраця щодо протидії кримінальним корупційним правопорушенням в митних органах. Завдяки *EUACI* консолідується зусилля у подоланні транскордонної злочинності українських експертів правоохоронних та антикорупційних агенцій з їхніми міжнародними колегами. *EUACI* налагоджує співпрацю НАБУ та обмін найкращими практиками з міжнародними правоохоронними органами та допомагає у стратегічному розвитку. Також разом з Державною судовою адміністрацією України *EUACI* презентували «Дорожню карту зі створення Вищого антикорупційного суду України (ВАКС)».

Крім цього, разом з інститутом розвитку регіональної преси (ІРПІ) проводять конференції журналістів-розслідувачів, метою яких є розвиток та популяризація розслідувальної журналістики в Україні, сприяння нетворкінгу українських журналістів-розслідувачів та інтеграції їх у світову професійну спільноту.

Також разом з ДП «Прозорро.Продажі» Мінекономрозвитку та Фондом держмайна проведено конференцію щодо питань у сфері реформи держпродажів: малої приватизації, оренди та інституціалізації.

До того ж *EUACI* організовує практичні семінари з міжнародними експертами з питань протидії корупції, де розглядаються проблеми корупції, відмивання коштів та фінансування тероризму. Представниками вітчизняних правоохоронних, судових та фінансових органів відпрацьовано на практиці повний цикл розкриття злочину, включаючи фінансову розвідку та розслідування, передачу справи до суду, а також конфіскацію та кримінальне переслідування.

Ще одним напрямом співробітництва ЄС з Україною можна зазначити координацію Групи підтримки України Європейської комісії (*SGUA*) у рамках Європейського інструменту сусідства. Спільно з Представництвом ЄС в Україні *SGUA* розробляє програми підтримки для ключових сфер реформ (наприклад, для децентралізації, боротьби з корупцією чи зміцнення верховенства права), які часто співфінансуються та впроваджуються державами – членами ЄС. ЄС також підтримує українське громадянське суспільство через гранти з різних

фінансових інструментів, внески до Європейського фонду з питань демократії та постійний діалог, який інформує нашу політику.

Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС). У 2013–2014 рр. дії влади у Києві у ході подій Революції гідності викликали законну недовіру українського народу до органів цивільного сектору безпеки. Тому український уряд звернувся до ЄС за підтримкою реформування правоохоронних органів та відновлення довіри з людьми. У грудні 2014 р. створено КМЄС в Україні, і до країни з Європи прибули міжнародні радники для консультування з питань безпеки, поліції, судової системи, прокуратури, боротьби з корупцією та прав людини.

Отже, з 2014 р. КМЄС тісно співпрацює зі своїми українськими колегами задля прискорення сталої реформи сектору цивільної безпеки, надаючи стратегічні поради та практичну підтримку для конкретних заходів реформ відповідно до стандартів ЄС та міжнародних принципів належного управління та прав людини. Мандат КМЄС реалізується за трьома напрямками діяльності:

- стратегічні поради щодо реформування сектору цивільної безпеки, зокрема щодо необхідності розробки стратегій цивільної безпеки;
- підтримка впровадження реформ шляхом надання практичних порад, навчання та інших проєктів;
- співробітництво та координація для забезпечення координації зусиль щодо реформування з українськими та міжнародними учасниками.

Взаємодія України з ЄС у напрямі боротьби з корупцією передбачає вироблення *спільних програм* у цій сфері.

У 2015–2017 рр. ЄС спільно з Радою Європи (РЄ) співфінансував проєкт «Боротьба з корупцією в Україні» з бюджетом 1 млн євро (90 % – кошти ЄС, 10 % – Ради Європи). Цей проєкт виконувався відповідно до програми співпраці між ЄС та РЄ для країн Східного партнерства у рамках тематичної програми «Боротьба проти корупції та запровадження демократичного урядування / боротьба проти відмивання коштів» [46].

Технічну допомогу для виконання цього пріоритету надають також ПРООН («Прозорість і доброчесність публічного сектору України» – 3.3 млн дол. США, фінансування Уряду Данії, 2015–2018 рр.) та ОБСЄ («Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» – 193 тис. євро, 2016–2017 рр.; «Допомога у впровадженні цифрових адміністративних послуг» – 72.3 тис. євро, 2017 р.; «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» – майже 200 тис. євро, 2014–2015 рр.). Канадський проєкт підтримки «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)» забезпечив НАБУ меблями та технічними засобами, розробив Комплексну навчальну програму та провів тренінги для працівників Бюро.

Зазначена Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (*EUACI*) є наразі найбільшою програмою у сфері боротьби з корупцією в Україні. Ініціатива, що розрахована на три роки, отримала фінансову підтримку від Європейської комісії та данського міністерства закордонних справ у сумі 15.84 млн євро.

У рамках свого підходу Європейська служба зовнішніх дій (*EEAS*) і Комісія використовували широкий спектр інструментів, включаючи проекти, умови та політичний діалог. Їхня підтримка охоплювала різні сектори та реформи (*рис. 3*). Комісія виділила 5.6 млрд євро на програми МЗС і 1.6 млрд євро – на програми МЗС I та II, а потім 2.2 млрд євро – на програми МЗС III і IV. Крім того, з 2.2 млрд євро допомоги, яка виділена, Комісія витратила 839 млн євро на програми розвитку потенціалу боротьби з корупцією. У випадку корупції увага концентрувалася в основному на посиленні інституційної складової, зокрема підтримуючи створення та введення в дію антикорупційних інституцій/агенцій, які мають на меті розслідування, переслідування та винесення судових рішень у справах про корупцію на високому рівні.

Рис. 3. Платежі ЄС за 2014–2020 рр. до ключових секторів, які потенційно можуть боротися з корупцією (млн євро)

Джерело: складено за [47].

Однак попри всі зусилля, підтримка ЄС у боротьбі з корупцією виявилася малоефективною. Це підтверджено у вересні 2021 р. звітом *Європейської рахункової палати (European Court of Auditors, ECA)* за підсумками аудиту допомоги ЄС Україні [47].

За результатами аудиту Європейська рахункова палата дійшла висновку, що головною перешкодою для розвитку України є *корупція на високих рівнях* (велика корупція). Велика корупція передбачає зловживання владою на високому рівні, вона є вигідною лише невеликій групі людей, а все суспільство потерпає від її «серйозної та масштабної шкоди».

У звіті акцентовано на тому, що, попри підтримку ЄС необхідних для України реформ проти корупції та деяке скорочення її масштабів, ефективність боротьби з великою корупцією залишається надто низькою. Існують перешкоди для судової реформи, під загрозою знаходяться антикорупційні органи, низька довіра до антикорупційних інституцій, мала кількість судових вироків за високорівневу корупцію [47]. Попри те, що Єврокомісія та зовнішньополітична служба ЄС (*EEAS*) приділяли значну увагу корупції в Україні та сприймали її як пріоритет, не розроблено цілеспрямовану стратегію подолання великої корупції та домінування олігархічної системи, що призвело до зазначених наслідків.

У звіті проаналізовано 24 європейські програми та проекти в Україні, зокрема макрофінансова допомога (див. *рис. 3*), тож автори дійшли висновку, що лише один з цих проектів загалом спрямований на корупцію. Це – «Антикорупція та підтримка ключових реформ». При цьому жоден з них не акцентував на протидію великій корупції. Близько половини з решти програм і проектів так чи інакше спрямовувалися на боротьбу з корупцією. Крім того, хоча здебільшого у ключових документах ЄС є питання необхідності подолання корупції в Україні, в них замало конкретних цілей для досягнення цього.

Унаслідок цього Рахункова палата надала рекомендації Єврокомісії та *EEAS* розробити «стратегічний документ для запобігання високорівневій корупції та боротьби з нею» в Україні. В ньому мають бути відображені ключові дії у боротьбі з основними причинами великої корупції зі встановленими чіткими часовими рамками.

Головною причиною високорівневої корупції в Україні є *олігархічна система*. І хоча ще у 2014 р. Єврокомісія відзначала домінування олігархів в Україні, європейські програми не спрямовані безпосередньо на руйнування олігархічної системи. Як виняток можна навести лише один проект під керівництвом громадської організації «Центр протидії корупції» – це створення реєстру національних публічних діячів України.

Стратегія ЄС щодо боротьби з корупцією в Україні має включати конкретні заходи протидії олігархічній структурі. Зокрема це може бути розробка «моделі перешкоджання в'їзду до ЄС і користування своїми активами на його території окремими громадянами України – олігархами і пов'язаними з ними особам, які є підозрюваними у великій корупції» [47]. Запровадження режиму санкцій ЄС за корупцію також запропоновані й Європарламентом. Цей аспект корупції може бути вирішений шляхом допомоги Україні в ліквідації монополій та посиленні Антимонопольного комітету.

Аудитори Європейської рахункової палати зазначають, що особливістю олігархії в Україні є «захоплення держави», тобто ситуація, коли впливові особи та компанії отримують вигоду від держави, передусім через вплив на державні підприємства. Загрозу досягненням становить корпоративне управління великими державними компаніями. Тому Єврокомісія висувала рекомендації щодо активної приватизації державних підприємств.

Подібна ситуація й з *відмиванням коштів*, що прямо пов'язано з великою корупцією. За даними ЕСА, лише 3 проекти з 24 включали «обмежені заходи з протидії відмиванню коштів». У цьому аспекті ЄС варто посилювати підтримку боротьби з відмиванням коштів в Україні.

Поряд з критикою, ЕСА зазначили й певні результати за сприяння підтримки Євросоюзу: йдеться про діяльність Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС).

Також відзначено чотири проекти, що сприяли скороченню корупції та допомогли заощадити кошти. Два з них спрямовані на підтримку громадянського суспільства. За їхньою допомогою викрито низку корупційних схем шляхом привертання суспільної уваги, а потім зібрані докази й передані правоохоронним органам. Отже, серед рекомендацій ЕСА до Єврокомісії є посилення підтримки активістів і журналістів у викритті й розслідуванні корупційних правопорушень.

Своєрідним «тригером» для активізації антикорупційної діяльності в Україні має стати *Угода ЄС і України* щодо надання макрофінансової допомоги у розмірі 18 млрд євро, деталі якої оприлюднені в січні 2023 р. [3]. Залучені кошти будуть спрямовані на забезпечення першочергових витрат державного бюджету на соціальні й гуманітарні потреби з метою збереження фінансово-економічної стабільності в Україні. Перший транш у 3 млрд євро (двомісячна допомога) виділено беззастережно. Решту 15 млрд євро ЄС перерахує лише після виконання Україною зобов'язань. Меморандум має 20 пунктів, розділених на чотири сфери політики, кожна з яких має свій термін виконання. Що стосується «верховенства права», Україна повинна:

- завершити відбір нового директора Національного антикорупційного бюро (НАБУ) до кінця березня та призначити його на посаду у II кв. 2023 р.;
- до кінця вересня затвердити стратегічний план комплексного реформування правоохоронної сфери;
- до кінця вересня відновити роботу Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) на підставі рекомендацій Ради з етики та конкурсної комісії;
- змінити систему відбору майбутніх суддів, включно з чіткими критеріями оцінювання та методологією нарахування балів (до II/III кв. 2023 р.) та започаткувати відбір суддів згідно з положеннями, затвердженими та оприлюдненими реформованою ВККС, до кінця 2023 р.;
- запровадити оцінку ефективності управління САП для забезпечення її підзвітності та незалежності до 2023 р.;

- розробити підзаконні акти та продовжити розвиток інституційної спроможності, спрямованої на вдосконалення боротьби з відмиванням коштів і фінансовим тероризмом до III кв. року – імплементувати відповідне законодавство щодо повернення кримінальної відповідальності за контрабанду у великих розмірах (декриміналізовану за часів Януковича) до кінця 2023 р.

В уряді наголошують, що переважна кількість зобов'язань збігається з зобов'язаннями України за меморандумом МВФ. До того ж наведений пункт Меморандуму разом з пунктами «Структурні реформи та належне врядування» та «Енергетика» відповідають зобов'язанням України щодо отримання статусу кандидата в ЄС. Українська влада схоже розуміє ціну, тому впровадження реформ з цього переліку вже розпочато.

Варто також розглянути, які положення, принципи та стандарти міжнародного законодавства у сфері протидії корупції наразі вже імплементовано в українську нормативно-правову базу.

Наразі Україна є учасницею низки міжнародних договорів і конвенцій, що мають обов'язковий характер. Головним документом у світовому масштабі, що встановлює теоретичні основи для адаптації національного законодавства та визначає фундаментальні засади антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору є Конвенція ООН проти корупції, прийнята на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 2003 р.

У цій Конвенції (стаття 5) відображено низку базових заходів для держав-учасниць, які спрямовані на запобігання корупції.

Так, відповідно до Конвенції кожна держава-учасниця, ґрунтуючись на принципах своєї правової системи, здійснює розробку та впроваджує ефективну скоординовану політику протидії корупції, що передбачає активну участь суспільства й враховує правові принципи, належне управління державними справами та державним майном, прозорості й відповідальності, чесності й непідкупності.

До зобов'язань держав-учасниць належать встановлення й заохочування ефективних видів антикорупційних практик, а також необхідність здійснення періодичного оцінювання на адекватність та ефективність впроваджуваних правових інструментів і адміністративних заходів щодо запобігання корупції та боротьби з нею. Крім цього, нормами Конвенції передбачається формування спеціалізованих антикорупційних органів, активна участь суспільства з питань запобігання корупції, формулювання кодексів поведінки службовців, забезпечення незалежності судової влади, встановлення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та визначення корупційних злочинів, забезпечення відповідальності юридичних осіб.

Важливими кроками Ради Європи у напрямі протидії корупції стали: впровадження сучасних антикорупційних стандартів, розробка

європейських конвенцій проти корупції (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією), а також створення *GRECO*.

Головним міжнародно-правовим документом Ради Європи є Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, якою передбачено обов'язкові для країн-членів перелік корупційних дій, підстави для їхньої криміналізації, міжнародна правова допомога, а також заходи з міжнародного контролю.

Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією Ради Європи передбачено запровадження ефективних засобів «правового захисту осіб, які зазнали шкоди через вчинення корупційних дій, з метою надання їм можливості захисту своїх прав та інтересів, включаючи можливість отримання компенсації за завдану шкоду».

Відповідно до взятих міжнародних зобов'язань і у зв'язку з необхідністю приведення положень національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії корупції Україна прийняла низку важливих законів:

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», що передбачає криміналізацію всіх проявів корупційних діянь;

- Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», що передбачає запровадження дієвого механізму конфіскації майна та доходів, отриманих внаслідок корупції;

- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» передбачено встановлення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення;

- Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», що забезпечує правовий статус антикорупційного спеціалізованого органу;

- Закон України «Про запобігання корупції», що визначає правові засади комплексного реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних іноземних практик [48]. Саме цим Законом імплементовано у національне законодавство положення ст. 6 Конвенції ООН проти корупції щодо забезпечення створення та функціонування органу з питань антикорупційної політики. Крім того, в Законі враховані міжнародні стандарти превентивної антикорупційної системи.

Важливою також є імплементація у національне законодавство *міжнародних етичних стандартів* поведінки державних службовців.

Конвенція ООН проти корупції встановлює вимогу для країн-учасниць щодо розробки та прийняття ними Кодексів поведінки державних посадових осіб. У ст. 8 зокрема наведено рекомендації щодо запровадження заходів, які, по-перше, заохочуватимуть державних службовців повідомляти про корупційні діяння відповідні органи; по-друге, зобов'язуватимуть їх декларувати свої статки; по-третє, забезпечуватимуть відповідальність держслужбовців, які порушили кодекси або стандарти.

Також норми етичної поведінки державних осіб викладено у *Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб*, прийнятому резолюцією 51/59 Генеральної Асамблеї 12 грудня 1996 р., що окреслює принципи виконання державними посадовими особами своїх обов'язків, серед яких можна виокремити відданість державним інтересам; збереження конфіденційної державної інформації; ефективність; доброчесність; уважність; справедливість; неупередженість у відносинах з громадськістю; недопущення дискримінації, зловживання повноваженнями і владою, використання посадового становища для здобуття особистої користі та вигоди, вимагань та отримання корисних подарунків; виконання вимог з повідомлення про статки; керуватися законами та положеннями щодо участі у політичній або іншій діяльності.

Десятим принципом Резолюції (97) 24 Комітету Міністрів Ради Європи «Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією», прийнятої у листопаді 1997 р. також регулюються права та обов'язки посадових осіб в частині вимог щодо боротьби з корупцією та забезпечення відповідних й ефективних дисциплінарних заходів. А в рекомендаціях Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (№ R (2000) 10 від 11 травня 2000 р.) пропонується урядам усіх країн прийняти національні кодекси поведінки, взявши до уваги Модельний кодекс поведінки державних службовців.

З метою реалізації зазначеного в Україні спочатку прийнято Закон «Про правила етичної поведінки» (17 травня 2012 р.), який пізніше втратив чинність через прийняття у 2014 р. Закону України «Про запобігання корупції» [48], у якому зазначені правила етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та посадових юридичних осіб публічного права.

Також до нормативно-правових актів, що регулюють правила етичної поведінки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, належать: Закони України «Про державну службу» [49], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [50], Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [51].

Отже, наразі можна вважати, що в Україні сформоване вже відповідне законодавче підґрунтя для функціонування системи запобігання корупції, яке загалом відповідає міжнародним стандартам,

.....

виробленим у міжнародних договорах, і практиці багатьох закордонних держав. Однак, як уже зазначено, темп цієї реформи був досить повільним, а система корупції в Україні, як проголошують багато європейських експертів, залишається досі неподоланою.

Ще постійно відкрите питання, які ще кроки необхідно здійснити Україні у сфері протидії та боротьби з корупцією, щоб суттєво скоротити її масштаби. У цьому контексті варто навести принципи, закладені у запобігання корупції в європейських країнах, з метою імплементації їхнього досвіду у цій сфері в українські реалії.

Із досвіду європейських держав, передусім мають бути наявними *контекст, політична воля та зовнішній тиск*. Наприклад, в Естонії немає спеціалізованих органів для боротьби з корупцією. Але для ліквідації хабарництва і зменшення її рівня достатньо політичної волі політиків. Естонія після розпаду СРСР цілком ефективно використала можливості, що з'явилися. Коли на державній службі естонська мова стала офіційною, велика частина російськомовних держслужбовців втратили свої посади, і на їхнє місце прийшли молоді естонці, чим зруйнували радянські корумповані мережі. А швидке відновлення економіки сприяло забезпеченню держслужбовців високими зарплатами [52]. У Болгарії такої політичної волі не було, і антикорупційна реформа стала можливою завдяки тиску ЄС. Лише через відмову ЄС у наданні фінансування місцевий антикорупційний орган отримав повноваження проводити розслідування корупційних правопорушень.

Створення *антикорупційних органів (АО)* не забезпечує гарантованого викорінення корупції. До того ж з огляду на досвід Естонії успішна боротьба можлива й без таких органів. Але якщо у країні корупція є досить поширеним явищем, створення окремих спеціалізованих органів може бути необхідним. Проте за європейським досвідом їхня ефективна робота залежить від низки передумов.

По-перше, антикорупційний орган має бути *автономним*. Для гарантій їхньої незалежності країни з успішним досвідом антикорупційної діяльності забезпечують призначення керівництва цих органів шляхом поділу відповідальності між кількома державними органами. Можна навести приклад Литви, де призначення голови Спеціальної служби розслідувань є спільною відповідальністю президента й парламенту. І звітує цей орган також президенту і парламенту. Отже, його діяльність контролює декілька державних інституцій, при цьому зменшується можливість політичного тиску через те, що парламент є органом, що складається з представників народу.

По-друге, важливим аспектом є *повноваження* спеціалізованого органу. Якщо розглядати *розслідування*, то у цьому випадку ефективною є взаємодія з суспільством, коли громадяни повідомляють про корупційні правопорушення. Також багато країн створюють механізми анонімного повідомлення та програми захисту викривачів. Наприклад, визнано, що у країнах Великобританія, Люксембург, Румунія та Словенія

найефективнішими є системи *захисту викривачів корупції* [53]. Зокрема в Румунії на законодавчому рівні захищено особи, які повідомляють про неправомірні дії, від помсти державних службовців. До того ж забезпечена їхня анонімність. Також існує широке розгалуження каналів інформування – від державних органів та поліції до громадського сектору та медіа. Але і в цьому випадку є прогалини, зокрема це брак інформації для держслужбовців про їхні відповідні права та можливості.

У Норвегії, однієї з найменш корумпованих країн світу, за боротьбу з корупцією відповідають спеціалізована поліція, підпорядкована Національному директорату поліції, та спеціалізована прокуратура, які займаються лише серйозними та важливими справами. Інші справи розслідує поліція [54]. Але у цьому випадку така ефективність боротьби з корупцією може пояснюватись не існуючою антикорупційною моделлю, а передусім *культурою нульової толерантності громадян до корупції* в Норвегії.

Також можна навести приклад Франції – однієї з серед найменш корумпованих країн, де діє більш превентивна модель [55]. У головній служби боротьби з корупцією Франції власних повноважень розслідувати справи немає, вона лише надає інформацію та допомагає іншим органам розслідувати, підтримувати обвинувачення та виносити судові вирoki. Згідно з дослідженнями, антикорупційна модель Франції має свої недоліки: недостатню незалежність, адже Служба працює в рамках міністерства юстиції; практично в неї відсутні повноваження з розслідування; а також слабкі санкції за вчинені корупційні правопорушення.

До важливих функцій розслідування належить *моніторинг декларацій про доходи* високопосадовців. У Латвії цим займається Бюро попередження та боротьби з корупцією. Але у деяких країнах цю функцію виконують інші органи, які не спеціалізуються на боротьбі з корупцією: у Румунії статками високопосадовців та конфліктами інтересів займається Національне агентство добросовісності, у Литві вищі посадові особи подають декларації до Комісії з етики, а в Болгарії реєстр таких декларацій зберігається в Офісі аудиту [56].

Через те, що в деяких країнах декларації подають лише високі політики, особи, що займають винятково високі посади або працівники митниць, податкових та в державних закупівлях, антикорупційний орган фокусується лише на важливих справах, і ефективність його роботи значно зростає [56].

Коли у країні відсутня довіра до прокуратури, а корупція є надто поширеним явищем, необхідними стають повноваження антикорупційного органу з висування та підтримки *обвинувачення* у суді. Наприклад, такі повноваження має спеціалізований орган Хорватії, на рахунок якого багато успішних справ у розслідуванні та обвинуваченні високопоставлених чиновників. Іншим прикладом ефективної

.....

роботи є Національний антикорупційний директорат Румунії, яким винесено вироки экс-прем'єр-міністру, брату колишнього президента, відсторонено від посади мера столиці. Тут варто відзначити також ефективність у розгляді складних справ судову систему Румунії, а також жорстку систему покарань, оскільки передбачена кримінальна відповідальність як за взяття хабара (13 років ув'язнення), так і за його дачу (7 років) [57]. Якщо у підозрюваної особи є *імунітет*, то підозри у корупції передаються антикорупційним органом до парламенту, і часто румунський парламент, який слідує відповідним конституційним процедурам, не дає змогу проводити певні слідчі дії щодо депутатів, а також колишніх і чинних міністрів.

До функцій Спеціальної служби розслідування Литви належить також підготовка *навчальних матеріалів* щодо попередження корупції та робота зі школами для впровадження їх у навчальні програми. Інші заходи із запобігання корупції можуть включати *моніторинг політик, законів та діяльності державних органів влади*. Наприклад, литовські й латвійські антикорупційні органи можуть ініціювати перегляд законодавчих актів [56; 58].

Досвід країн ЄС показує, що для успішної роботи антикорупційних органів необхідним є забезпечення *фінансовими та трудовими ресурсами*. Так, антикорупційний орган Румунії включає не лише розслідувачів та прокурорів, а також економічних та фінансових експертів, програмістів тощо.

Багато європейських країн спрямовують зусилля на збільшення ефективності й прозорості всієї *судової системи*, тому створення спеціалізованих антикорупційних судів є радше винятком. Як правило, якщо рівень довіри до судової системи в країні є низьким, то створення окремого суду може бути виправданим. У Словаччині антикорупційний суд має достатню кількість ресурсів, що сприяє швидкому розгляду справ. У Франції функціонує 8 міжрегіональних спеціалізованих судів, які займаються найскладнішими справами. Судді володіють інновативними техніками розслідування, зокрема інфільтрація, прослуховування, залучення спільних команд слідчих із кількох країн, співпрацюють зі спеціалістами фінансових, податкових, митних органів і приватного сектору [55].

Найвразливішою до корупції вважається *державна служба*. У деяких країнах (Литва) створені внутрішні структури попередження корупції у державних і муніципальних органах [58]. У Франції в основі стратегії протидії корупції лежить контроль за діяльністю державних службовців [59, с. 197]. *Пріоритетами* у протидії корупції на державній службі визначено: заборону чиновникам поєднувати свою посаду з політичним мандатом; у разі вчинення корупційного злочину винна особа позбавляється всіх колишніх службових привілеїв у вигляді певних пільг, вислуги років тощо; чіткі правила поведінки чиновників

прописані у кодексі етики чиновника; щорічний перегляд масиву антикорупційної законодавчої бази з метою її покращення за необхідності.

Висновки. Корупція залишається широко розповсюдженим явищем в Україні та є перешкодою для її демократичного та економічного розвитку. Ефективність боротьби з корупцією в Україні на пряму залежить від нормативно-правового забезпечення, наявності дієвої державної інституціональної системи з належною координацією їх діяльності для реалізації антикорупційної політики, розробки превентивних заходів запобігання корупції. При цьому передова світова практика й міжнародні стандарти мають бути покладені в основу розбудови національної антикорупційної системи.

Приєднання України до міжнародного антикорупційного руху зумовило ратифікацію низки міжнародно-правових документів та на їхній основі розроблення національного антикорупційного законодавства. Уже кілька років поспіль українське суспільство відносить антикорупційну реформу до першочергових з вимогою узгодження національного законодавства з міжнародним та впровадження європейських стандартів у практику боротьби з корупцією.

Під впливом так званого «тиску» європейських інституцій, зокрема висунення низки умов для надання фінансової допомоги чи набуття членства в ЄС, Україною імплементовано у національне нормативне поле низку концептуальних антикорупційних положень, розроблено відповідне законодавство, розбудовано інституційну інфраструктуру для попередження, розслідування та забезпечення відповідальності за вчинення корупційних дій, запроваджено електронне декларування статків державних службовців, здійснено реформу публічних закупівель шляхом розроблення електронної системи закупівель *Prozorro*. Це дуже важливі кроки, але боротьба здійснюється надто повільно. Так, якщо поглянути лише на один аспект – електронні декларації депутатів Верховної Ради – можна побачити факти збагачення, які нічим не пояснені, а також приховування активів, а винних не притягнуто до відповідальності. Примітно, що кожна новообрана влада обіцяє подолати корупцію і провести ефективні реформи. Однак за понад 30 років незалежності Україні не вдалося суттєво мінімізувати корупцію.

Наразі країна платить найвищу ціну за незалежність, демократію та високу якість життя громадян, щодня зазнаючи важкі втрати на фронті. Це вимагає суттєвого зниження рівня корупції в країні, масштаби якої в Україні досі є значними. Тому, звертаючись до європейських практик, необхідно здійснювати чіткі прагматичні кроки для мінімізації корупції в суспільстві. *По-перше*, шляхом виховання нульової толерантності до корупції у населення, починаючи з дитсадка та школи виховувати у громадян культуру чесності й порядності. *По-друге*, посадових осіб і чиновників потрібно не виховувати, а жорстко карати (саме для цього створено так багато антикорупційних органів,

які наділені широким спектром повноважень). *По-третє*, має бути закладено принцип об'єктивності до усіх осіб та інституцій, вони мають розглядатись об'єктивно з огляду на вчинення корупційного діяння. *По-четверте*, посилення відповідальності та санкцій щодо корупціонерів. *По-п'яте*, подальше зменшення можливостей для прямого контакту між громадянами та державними службовцями.

Для реалізації цих ідей необхідною є чітка політична воля керівництва держави та цілеспрямована робота всіх органів влади на здійснення реформи у періоді від 2 до 5 років. Саме через цей термін, як показує європейський досвід, можуть бути отримані помітні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>
2. Стефанішина О. ЄС підтвердив прогрес України у виконанні семи рекомендацій Єврокомісії та готовність надати попередню оцінку навесні. Урядовий портал 16 грудня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-ies-pidtv-erdyv-prohres-ukrainy-u-vykonanni-semy-rekomendatsii-ievrokomisii-ta-hotovnist-nadaty-poperedniu-otsinku-navesni>
3. Рада ЄС затвердила допомогу Україні в обсязі 18 мільярдів євро. 12.12.2022. Брюссель. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>
4. Claire A. Dunlop, Jonathan Kamkhaji, Claudio M Radaelli, Gaia Taffoni & Claudius Wagemann (2020) Does consultation count for corruption? The causal relations in the EU-28, *Journal of European Public Policy*, 27:11, 1718-1741, <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1784984>
5. OECD. (2010). *Better regulation in Sweden services*. OECD Publishing.
6. OECD. (2011). *Government at a glance 2011*. OECD Publishing.
7. *Citizen engagement in rule-making – Evidence on regulatory practices in 185 countries*. Policy Research working paper; no. WPS 7840 Washington, DC: World Bank Group.
8. IMF. (2008). *The IMF and Good Governance, A factsheet* Retrieved July 25, 2019, URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/The-IMF-and-Good-Governance> last.
9. UN Habitat and Transparency International. (2004). *Tools to support transparency in local governance*.
10. UNODC. (2004). *United Nations convention against corruption, priorities for the provision of technical assistance*. Global Programme against Corruption.
11. Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129–159). Edward Elgar.
12. Radaelli, C. M. (2005). Diffusion without convergence: How political context shapes the adoption of regulatory impact assessment. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 924–943. <https://doi.org/10.1080/13501760500161621>
13. Radaelli, C. M. (2009). Desperately Seeking Regulatory Impact Assessment: Diary of a reflective researcher. *Evaluation*, 15(1), 31–48. <https://doi.org/10.1177/1356389008097870>
14. Radaelli, C. M. (2010). Regulating rule-making via impact assessment. *Governance*, 23(1), 89–108. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2009.01468.x>
15. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639–654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x>
16. Wolf S. (2010) Assessing Eastern Europe's anti-corruption performance: views from the Council of Europe, OECD, and Transparency International, *Global Crime*, 11:2, 99-121, <https://doi.org/10.1080/17440571003669134>

17. Smismans, S. (2016). Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129–159). Edward Elgar.
18. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639–654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x>
19. Villoria, M., Van Ryzin, G. G., & Lavena, C. F. (2013). Social and political consequences of administrative corruption: A study of public perceptions in Spain. *Public Administration Review*, 73(1), 85–94. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02613.x>
20. Salvati, M. (2006). The long history of corporatism in Italy: A question of culture or economics? *Contemporary European History*, 15(2), 223–244. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003213>
21. Veenendaal, W. (2019). How smallness fosters clientelism: A case study of Malta. *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/0032321719828275k>
22. Salminen, A. (2013). Control of corruption: The case of Finland. In J. S. T. Quah (Ed.), *Different paths to curbing corruption (Research in public policy analysis and management, Vol. 23)* (pp. 57–77). Emerald Group Publishing.
23. Pridham, G. (2009). Securing the only game in town: The EU's political conditionality and democratic consolidation in post-Soviet Latvia. *Europe-Asia Studies*, 61(1), 51–84. <https://doi.org/10.1080/09668130802532928>
24. Kaja Gadowska (2010) National and international anti-corruption efforts: the case of Poland, *Global Crime*, 11:2, 178-209, <https://doi.org/10.1080/17440571003669191>
25. Боровик А.В. (2021) Зарубіжний досвід протидії корупційним кримінальним правопорушенням та можливість його застосування в Україні. <https://doi.org/10.32847/In.2021.14.05>
26. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ. Ін Юре, 2014. 564 с.
27. Буряк К. (2020) Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 356–360.
28. Невмержицький Є. Корупція як соціально-політичний феномен: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2009. 419 с.
29. Калатур М. (2020) Використання Україною досвіду слідчих органів США, Франції та Німеччини. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.38>
30. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2015-2020. Євроінтеграційний портал URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.
31. European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2019/2202(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.html?fbclid=IwAR1nceZXmqcv0fe8nj9aKn31rApuFIq-24trD7objbDEP04-aKldO2Ma3CB
32. Заява ЄС: Антикорупційну структуру треба швидко відновити, це умова безвізу і фіндопомоги. *Європейська правда*, 3.11. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/3/7116079>.
33. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України №13 від 27 жовтня 2020р. КСУ. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3260>
34. Joint Staff Working Document – Association Implementation Report on Ukraine. — EEAS, 1 December 2020. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89622/joint-staff-working-document-association-implementation-report-ukraine_
35. Judicial and Anti-Corruption Reform Priorities URL: <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vRKC1mbwXaFSBLHgrYGdsg74nlv8JYk4FvEWw0cSOgl1ATc08CRRvzc8mATq3-9YQ/pub>; а також висновки Венеціанської Комісії щодо

- проектів законів №3711 («Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» від 22 червня 2020р.): [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)022-e), та №5068 («Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» 15 лютого 2021р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)004-e).
36. Association Implementation Report on Ukraine. — European Commission, URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_fl_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf.
  37. Європарламент вказав Україні на необхідність завершити реформи у сфері верховенства права та боротьби з корупцією. — Інтерфакс-Україна, 11 лютого 2021р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/722789.html>.
  38. Західні кредитори України попередили ВР про проблеми з процедурою заміни Холодницького. — Європейська правда, 3 вересня 2020р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/3/7113916>; У Європарламенті пригрозили скасуванням безвізу окремим українським олігархам і політикам. *Європейська правда*, 5 жовтня 2020р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/5/7115019>
  39. Індекс сприйняття корупції – 2021. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
  40. *ВАКС розглядає справу про хабар заступника на суму \$400 тисяч.* URL: <https://vesti.ua/uk/strana-uk/vaks-rozglydaye-spravu-pro-habar-zastupniku-ministra-v-400-tisyach>
  41. *За фактами розкрадання гуманітарної допомоги в Україні відкрито 370 кримінальних проваджень.* URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10110210-za-faktami-rozkradannja-gumanitarnoji-dopomogi-v-ukrajini-vidkrito-370-kriminalnih-provazhen.html>
  42. Міноборони уклало угоду на харчі для військових за майже втричі завищеними цінами. 21.01.23. URL: <https://biz.censor.net/n3394778>
  43. Council of Europe: Anti-corruption reform in Ukraine. Deutsche Welle, 26.03.2020. URL: <https://www.dw.com/uk>.
  44. *Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні.* URL: <https://euaci.eu/ua/>
  45. УГОДА між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні – фаза II». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-19#Text
  46. Рамкова програма співпраці між Європейським Союзом та Радою Європи для країн Східного партнерства. Спільний проект «Боротьба з корупцією в Україні». URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Ramkova-programa-spivrobotnytstva-YES-Rada-YEvropy-Borotba-z-korupsiyeyu-v-Ukrayini-.pdf>
  47. Special Report 23/2021: Reducing grand corruption in Ukraine: several EU initiatives, but still insufficient results. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_23/SR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf
  48. Закон України «Про запобігання корупції» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
  49. Закон України «Про державну службу» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43 Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
  50. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» // *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 33, ст. 175.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
  51. Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 року № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки

- державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
52. Johannsen I. And hilmer pedersen k. For the common good: combating corruption in new eu member// States journal of comparative politics. Vol 4, № 1, January 2011
  53. Transparency International. URL: https://issuu.com/transparencyminternational/docs/2013_whistleblowingineurope_en
  54. Mitchell Z., Merrington S., Bell P. A Comparative Analysis of the OECD Anti-Corruption Models (Asia & Europe) and Australia's Existing Anti-Corruption Platform. International Journal of Business and Commerce. Vol. 4, № 03. URL: <https://www.ijbnet.com/4-3/IJBC-14-4304.pdf>
  55. France's Anti-Corruption Strategy in Its Cooperation Action 2021-2030. Strategy report. Ministry for Europe and Foreign Affairs – DGM. URL: <https://www.afd.fr/en/ressources/frances-anti-corruption-strategy-its-cooperation-action-2021-2030>
  56. Institutional Arrangements to Combat Corruption. A Comparative Study. United Nations Development Programme. 2005. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/10%20Institutional%20arrangements%20to%20combat%20corruption_2005.pdf
  57. Анка Юрма: В Румунії ніхто не ризикне сказати антикорупційному прокурору «ти мене засмучуєш». – Європейська правда. – 2017. – <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2017/10/3/7071411/>
  58. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. <https://www.stt.lt/en/legal-information/4974>
  59. Трепак В.М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. Публічне право. 2016. No 1. С. 193–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27.

REFERENCES

1. Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> [in English].
2. Stefanishyna, O. *JeS pidtverdyv progres Ukrainy u vykonanni semy rekomendacij Jevrokomisii ta gotovnist' nadaty poperednju ocinku navesni. Urjadovyj portal 16 grudnja 2022 roku* [The EU confirmed Ukraine's progress in implementing the seven recommendations of the European Commission and its readiness to provide a preliminary assessment in the spring. Government portal on December 16, 2022] <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-ies-pidtverdyv-progres-ukrainy-u-vykonanni-semy-rekomendatsii-ievrokomisii-ta-hotovnist-nadaty-poperedniu-otsinku-navesni> [in Ukrainian].
3. Рада ЄС затвердила допомогу Україні в обсязі 18 мільярдів євро. 12.12.2022. Брюссель [The EU Council approved aid to Ukraine in the amount of 18 billion euros. 12.12.2022. Brussels] <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> [in Ukrainian].
4. Claire, A. Dunlop, (2020) Jonathan Kamkhaji, Claudio M Radaelli, Gaia Taffoni & Claudius Wagemann Does consultation count for corruption? The causal relations in the EU-28, *Journal of European Public Policy*, 27:11, 1718-1741 <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1784984> [in English].
5. OECD. (2010). *Better regulation in Sweden services*. OECD Publishing. [in English].
6. OECD. (2011). *Government at a glance 2011*. OECD Publishing. [in English].
7. *Citizen engagement in rule-making – Evidence on regulatory practices in 185 countries*. Policy Research working paper; no. WPS 7840 Washington, DC: World Bank Group [in English].
8. IMF. (2008). *The IMF and Good Governance, A factsheet* Retrieved July 25, 2019, URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/The-IMF-and-Good-Governance> last [in English].
9. UN Habitat and Transparency International. (2004). *Tools to support transparency in local governance* [in English].

10. UNODC. (2004). *United Nations convention against corruption, priorities for the provision of technical assistance*. Global Programme against Corruption [in English].
11. Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129-159). Edward Elgar [in English].
12. Radaelli, C. M. (2005). Diffusion without convergence: How political context shapes the adoption of regulatory impact assessment. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 924-943. <https://doi.org/10.1080/13501760500161621> [in English].
13. Radaelli, C. M. (2009). Desperately Seeking Regulatory Impact Assessment: Diary of a reflective researcher. *Evaluation*, 15(1), 31-48 <https://doi.org/10.1177/1356389008097870> [in English].
14. Radaelli, C. M. (2010). Regulating rule-making via impact assessment. *Governance*, 23(1), 89-108. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2009.01468.x> [in English].
15. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639-654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x> [in English].
16. Wolf, S. (2010) Assessing Eastern Europe's anti-corruption performance: views from the Council of Europe, OECD, and Transparency International, *Global Crime*, 11:2, 99-121, <https://doi.org/10.1080/17440571003669134> [in English].
17. Smismans, S. (2016). Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129–159). Edward Elgar [in English].
18. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639-654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x> [in English].
19. Villoria, M., Van Ryzin, G. G., & Lavena, C. F. (2013). Social and political consequences of administrative corruption: A study of public perceptions in Spain. *Public Administration Review*, 73(1), 85-94. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02613.x> [in English].
20. Salvati, M. (2006). The long history of corporatism in Italy: A question of culture or economics? *Contemporary European History*, 15(2), 223-244. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003213> [in English].
21. Veenendaal, W. (2019). How smallness fosters clientelism: A case study of Malta. *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/0032321719828275k>
22. Salminen, A. (2013). Control of corruption: The case of Finland. In J. S. T. Quah (Ed.), *Different paths to curbing corruption (Research in public policy analysis and management, (Vol. 23)* (pp. 57-77). Emerald Group Publishing [in English].
23. Pridham, G. (2009). Securing the only game in town: The EU's political conditionality and democratic consolidation in post-Soviet Latvia. *Europe-Asia Studies*, 61(1), 51-84. <https://doi.org/10.1080/09668130802532928> [in English].
24. Kaja Gadowska (2010) National and international anti-corruption efforts: the case of Poland, *Global Crime*, 11:2, 178-209, <https://doi.org/10.1080/17440571003669191> [in English].
25. Borovyk, A. V. (2021). *Zarubizhnyj dosvid protydii' korupcijnym kryminal'nym pravoporushennjam ta mozhlyvist' jogo zastosuvannja v Ukraini* [Foreign experience of countering corruption criminal offenses and the possibility of its application in Ukraine]. <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.05> [in English].
26. Busol, O. Ju. (2014). *Protydija korupcijnij zlochynnosti v Ukraini u suchasnyj period* [Anti-corruption crime in Ukraine in the modern period]. Kyi'v. In Jure [in Ukrainian].
27. Burjak, K. (2020). Osoblyvosti antykorupcijnogo zakonodavstva v kraihah Jevropejs'kogo Sojuzu [Peculiarities of anti-corruption legislation in the countries of the European Union]. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 2, 356-360 [in Ukrainian].

28. Nevmerzhyč'kyj, Je. (2009). Korupcija jak social'no-politychnyj fenomen: dys. ... dokt. polit. nauk:23.00.02 [Corruption as a socio-political phenomenon: thes. ... Dr. of Polit. Sciences 23.00.02] Kyi'v [in Ukrainian].
29. Kalatur, M. (2020). *Vykorystannja Ukrai'noju dosvidu slidchyh organiv SShA, Francii' ta Nimechchyny* [23.00.02] [Ukraine's use of the experience of the investigative bodies of the USA, France and Germany] <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.38> [in Ukrainian].
30. Zvit pro vykonannja Ugody pro asociaciju mizh Ukrai'noju ta Jevropejs'kym Sojuzom 2015-2020. Jevrointegracijnyj portal [*Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2015-2020. European integration portal*]. https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0 [in Ukrainian].
31. European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2019/2202(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.html?fbclid=IwAR1nceZXmqcv0fe8nj9aKn31rApuFIq-24trD7objbDEP04-aKldO2Ma3CB [in English].
32. Zajava JeS: Antykorupcijnu strukturu treba shvydko vidnovyty, ce umova bezvizu i findopomogy [EU statement: The anti-corruption structure must be quickly restored, this is a condition of visa-free and financial assistance]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 3.11. (2020). <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/3/7116079> [in Ukrainian].
33. Rishennja KSU u spravi za konstytucijnym podannjam 47 narodnyh deputativ Ukrai'ny shhodo vidpovidnosti Konstytucii' Ukrai'ny (konstytucijnosti) okremyh polozhen' Zakonu Ukrai'ny «Pro zapobigannja korupcii'», Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny No13 vid 27 zhovtnja 2020r. KSU [The decision of the CCU in the case based on the constitutional submission of 47 People's Deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», Criminal Code of Ukraine No13 of October 27, 2020. CCU] <https://ccu.gov.ua/docs/3260> [in Ukrainian].
34. Joint Staff Working Document – Association Implementation Report on Ukraine. EEAS, 1 December 2020. <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89622/joint-staff-working-document-association-implementation-report-ukraine> [in English].
35. Judicial and Anti-Corruption Reform Priorities https://docs.google.com/document/d/e/2PACX1vRKC1mbwXaFSBLHgrYGdsg74nlv8JYk4FvEWw0cSOgl1ATc08CRRvz_c8mATq3-9YQ/pub, a takozh vysnovky Venecians'koi' Komisii' shhodo proektiv zakoniv No3711 («Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrai'ny «Pro sudoustrij i status suddiv» ta dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo dijat'nosti Verhovnogo Sudu ta organiv suddivs'kogo vrjaduvannja» vid 22 chervnja 2020 r. [conclusions of the Venice Commission regarding draft laws No3711 («On Amendments to the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» and some laws of Ukraine on the activities of the Supreme Court and bodies of judicial governance" dated June 22, 2020] [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)022-e, ta No5068](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)022-e, ta No5068) («Pro vnesennja zmin do dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo porjadku obrannja (pryznachennja) na posady chleniv Vyshhoi' rady pravosuddja ta dijat'nosti dyscyplinamyh inspektoriv Vyshhoi' rady pravosuddja» 15 ljutogo 2021 r. [(«On amendments to some laws of Ukraine regarding the procedure for the election (appointment) of members of the Supreme Council of Justice and the activities of disciplinary inspectors of the Supreme Council of Justice» February 15, 2021]. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)004-e) [in Ukrainian].
36. Association Implementation Report on Ukraine. — European Commission, URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_fl_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf [in English].

37. Jevroparlament vказav Ukrai'ni na neobhidnist' zavershyty reformy u sferi verhovenstva prava ta borot'by z korupcijeju. — Interfaks-Ukrai'na, 11 ljutogo 2021 r. [The European Parliament pointed out to Ukraine the need to complete reforms in the sphere of the rule of law and the fight against corruption. — Interfax-Ukraine, February 11, 2021] <https://ua.interfax.com.ua/news/political/722789.html> [in Ukrainian].
38. Zahidni kredytyory Ukrai'ny poperedyly VR pro problemy z proceduroju zaminy Holodnyc'kogo [Western creditors of Ukraine warned the Verkhovna Rada about problems with the procedure for replacing Kholodnytskyi]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 3 veresnja 2020 r. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/3/7113916>; U Jevroparlamenti prygrozily skasuvannjam bezvizu okremym ukrai'ns'kym oligarham i politykam [The European Parliament threatened to cancel visa-free for some Ukrainian oligarchs and politicians. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 5 zhovtnja 2020 r. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/5/7115019> [in Ukrainian].
39. *Indeks spryjnattja korupcii' – 2021 [Index of perception of corruption – 2021]* <https://cpi.ti-ukraine.org> [in Ukrainian].
40. *VAKS rozgljadaje spravu pro habar zamministra na sumu \$400 tysjach [VAKS is considering the case of the deputy minister's bribe in the amount of \$400,000]*. <https://vesti.ua/uk/strana-uk/vaks-rozglyadaye-spravu-pro-habar-zastupniku-ministra-v-400-tisyach> [in Ukrainian].
41. *Za faktamy rozkradannja gumanitarnoi' dopomogy v Ukrai'ni vidkryto 370 kryminal'nyh provadzen' [370 criminal proceedings have been opened in Ukraine for embezzlement of humanitarian aid]* <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10110210-za-faktami-rozkradannja-gumanitarnoji-dopomogi-v-ukrajini-vidkrito-370-kriminalnih-provadzen.html> [in Ukrainian].
42. *Minoborony uklalo ugodu na harchi dlja vijs'kovyh za majzhe vtrychi zavyshhenymy cinamy [The Ministry of Defense concluded an agreement on food for the military at almost triple inflated prices]*. 21.01.23. <https://biz.censor.net/n3394778> [in Ukrainian].
43. Council of Europe: Anti-corruption reform in Ukraine. Deutsche Welle, 26.03.2020. <https://www.dw.com/uk> [in English].
44. *Antykorupcijna iniciatyva JeS v Ukrai'ni [Anti-corruption initiative of the EU in Ukraine.]* <https://euaci.eu/ua/> [in Ukrainian].
45. *UGODA mizh Urjadom Ukrai'ny ta Jevropejs'koju Komisijeju pro finansuvannja zahodu «Antykorupcijna iniciatyva JeS v Ukrai'ni – faza II».* [AGREEMENT between the Government of Ukraine and the European Commission on the financing the event «Anti-corruption initiative of the EU in Ukraine – phase II»] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-19#Text [in Ukrainian].
46. *Ramkova programa spivpraci mizh Jevropejs'kym Sojuzom ta Radoju Jevropy dlja krai'n Shidnogo partnerstva. Spil'nyj proekt «Borot'ba z korupcijeju v Ukrai'ni».* [Framework program of cooperation between the European Union and the Council of Europe for the Eastern Partnership countries. Joint project «Fighting corruption in Ukraine».] <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Ramkova-programa-spivrobotnytstva-YES-Rada-YEvropy-Borotba-z-koruptsiyeyu-v-Ukrayini-.pdf> [in Ukrainian].
47. Special Report 23/2021: Reducing grand corruption in Ukraine: several EU initiatives, but still insufficient results. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_23/SR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf [in English].
48. *Zakon Ukrai'ny «Pro zapobigannja korupcii'» // Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR), 2014, № 49, st. 2056 [The Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» // Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2014, № 49, Art. 2056]* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].
49. *Zakon Ukrai'ny «Pro derzhavnu sluzhbu» // Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR), 2016, № 4, st. 43 [Law of Ukraine «On State Service» // Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2016, № 4, Art.43]* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

50. Zakon Ukrai'ny «Pro sluzhbu v organah miscevogo samovrjaduvannja» [Law of Ukraine «On Service in Local Self-Government Bodies»]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR)*, (2001), 33. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].
51. Nakaz Nacional'nogo agentstva Ukrai'ny z pytan' derzhavnoi' sluzhby vid 5 serpnja 2016 roku № 158 «Pro zatverdzhennja Zagal'nyh pravyl etychnoi' povedinky derzhavnyh sluzhbovciv ta posadovyh osib miscevogo samovrjaduvannja». [Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service Issues of August 5, 2016 № 158 «On Approval of the General Rules of Ethical Behaviour of Civil Servants and Local Self-Government Officials»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> [in Ukrainian].
52. Johannsen, I. (2011). And hilmer pedersen k. For the common good: combating corruption in new eu member, *States journal of comparative politic.s* (Vol 4), 1,
53. Transparency International. https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2013_whistleblowingineurope_en [in Ukrainian].
54. Mitchell, Z., Merrington, S., & Bell P. A. (n.d.). Comparative Analysis of the OECD Anti-Corruption Models (Asia & Europe) and Australia's Existing Anti-Corruption Platform. *International Journal of Business and Commerce*. (Vol. 4), 03 <https://www.ijbcnet.com/4-3/IJBC-14-4304.pdf> [in English].
55. France's Anti-Corruption Strategy in Its Cooperation Action 2021-2030. Strategy report. Ministry for Europe and Foreign Affairs. DGM. <https://www.afd.fr/en/ressources/frances-anti-corruption-strategy-its-cooperation-action-2021-2030> [in English].
56. Institutional Arrangements to Combat Corruption. A Comparative Study. United Nations Development Programme. 2005. https://www.un.org/ruleoflaw/files/10%20Institutional%20arrangements%20to%20combat%20corruption_2005.pdf [in English].
57. Anka, Jurma (2017). V Rumunii' nihto ne ryzykne skazaty antykorupcijnomu prokuroru «ty mene zasmuchujesh» [In Romania, no one dares to tell the anti-corruption prosecutor «you upset me»]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*. <https://www.euointegration.com.ua/interview/2017/10/3/7071411/> [in Ukrainian].
58. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. <https://www.stt.lt/en/legal-information/4974> [in Ukrainian].
59. Trepak, V. M. (2016). Systema zahodiv antykorupcijnoi' dijal'nosti u rozvynutyh kraj'nah svitu [System of measures of anti-corruption activity in developed countries of the world]. *Publichne pravo – Public law*, 1, 193-201. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 06.03.2023.

Прийнято до друку 20.03.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.

Kortukova T., Blahodarnyi A. Organizational and legal mechanism for ensuring EU migration security. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 34-46. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)02)

UDC 327.58:[342.721-049.5:061.1ЄC

KORTUKOVA Tamara,
PhD (Law), Associate Professor at
the Department International, Civil and
Commercial Law
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3376-0159
t.kortukova@knu.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(127)02

КОРТУКОВА Тамара,
к. ю. н., доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3376-0159
t.kortukova@knu.edu.ua

BLAHODARNYI Andrii,
Doctor of Science (Law), Professor,
Professor at the Department of General Law
Disciplines
National Academy of Security Service
of Ukraine
22, M. Maksymovycha St., Kyiv, 03066, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5326-3646
blagek2015@gmail.com

БЛАГОДАРНИЙ Андрій,
д. ю. н., професор,
професор кафедри загальноправових
дисциплін
Національної академії Служби безпеки
України
вул. М. Максимовича, 22, м. Київ, 03066, Україна
ORCID: 0000-0001-5326-3646
blagek2015@gmail.com

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING EU MIGRATION SECURITY

Introduction. Modern security threats are becoming more and more widespread in the world, intensifying within the borders of the European Union. Migration is increasingly viewed through the prism of security in a particular country or even in the entire region, such as, for instance, European Union.

Problem. Ukraine's European integration aspirations make it necessary to study the common immigration policy of the European Union through the prism of the organizational and legal mechanism for ensuring security in this area.

The aim of the study is to define the common immigration policy of the European Union through the prism of the organizational and legal mechanism for ensuring security in this area, as well as formulating proposals for its improvement.

Methods. The methods of legal analysis, historical, and systemic analysis are applied.

Results. The creation of the Schengen area with a common external border and no internal borders necessitated the adoption of EU supranational legislation, in particular to guarantee the security of this area. Since the Tampere Program in 1999, all five-year development plans have emphasized the security dimensions of migration. The Frontex

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС

Вступ. Сучасні безпекові загрози набувають дедалі більшого розповсюдження у світі, інтенсифікуються у межах Європейського Союзу. Міграція все частіше розглядається крізь призму безпеки в певній країні або навіть у цілому регіоні.

Проблема. Євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність вивчення спільної імміграційної політики Європейського Союзу крізь призму організаційно-правового механізму забезпечення безпеки в цій сфері.

Метою дослідження є визначення спільної імміграційної політики Європейського Союзу крізь призму організаційно-правового механізму забезпечення безпеки в цій сфері, а також формулювання пропозицій щодо її удосконалення.

Методи. Застосовано методи юридичного аналізу, історичний, системного аналізу.

Результати. Створення Шенгенського простору зі спільним зовнішнім кордоном і без внутрішніх кордонів спричинило необхідність прийняття наднаціонального законодавства ЄС, зокрема для гарантування безпеки цього простору. Починаючи з програми, прийнятої в Тампері у 1999 р., усі п'ятирічні плани розвитку наголошували на безпекових вимірах міграції. На вико-

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

The authors of the manuscript did not receive direct funding in the preparation of the manuscript.

The authors contribute equally.

agency was created to fulfill the goals of the EU's common immigration policy and to strengthen the protection of the EU's external border. The introduction of data collection systems contributes to the identification of persons and early warning and prevention of threats.

Conclusions. In order to strategically reduce the risks associated with migration, it is important to strengthen the protection of the external border of the EU, intensify the control of the influx of citizens of third countries, and ensure an adequate integration policy. In particular, it is necessary to improve tools for data collection and processing, develop and implement new technologies for detecting illegal migrants, ensuring security at external and internal borders; improve integration policy. Only a comprehensive approach to improving the organizational and legal mechanism for ensuring migration security will help to cope with modern challenges and threats that may cause migration flows to the EU.

Keywords: security, migration, EU common immigration policy; Frontex, European Union.

нання цілей спільної імміграційної політики ЄС та з метою посилення охорони зовнішнього кордону ЄС створено агентство «Фронтекс». Запровадження систем збору даних сприяють ідентифікації осіб та ранньому попередженню й запобіганню загрозам.

Висновки. Для стратегічного зменшення ризиків, пов'язаних з міграцією, важливим є посилення охорони зовнішнього кордону ЄС, інтенсифікація контролю приливу громадян третіх країн, забезпечення адекватної інтеграційної політики. Зокрема необхідно удосконалювати інструменти для збору та обробки даних, розвивати й впроваджувати нові технології для виявлення нелегальних мігрантів, забезпечення безпеки на зовнішніх і внутрішніх кордонах; покращувати інтеграційну політику. Тільки комплексний підхід до удосконалення організаційно-правового механізму забезпечення безпеки міграції допоможе впоратись з сучасними викликами та загрозами, які можуть спричиняти міграційні потоки до ЄС.

Ключові слова: безпека, міграція, спільна імміграційна політика ЄС; Фронтекс, Європейський Союз.

JEL Classification: F66, J61, J83, K31.

Conflict of interest: The authors certify that they have no financial or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript; the authors have no association with state bodies, any organizations or commercial entities having a financial interest in or financial conflict with the subject matter or research presented in the manuscript. Given that one of the authors is affiliated with the institution that publishes this journal, which may cause potential conflict or suspicion of bias and therefore the final decision to publish this article (including the reviewers and editors) is made by the members of the Editorial Board who are not the employees of this institution.

Introduction. Due to its transnational nature, growing dynamics and impact on various spheres of life, migration is increasingly perceived as a phenomenon that poses a serious challenge to the usual paradigm of confidence and order, i.e. national, public, and personal security [1]. In addition, migration can lead to security threats, including terrorism, human trafficking and other forms of crimes.

In the modern world, migration can also be a method of conducting hybrid wars, which, as O. Kresin points out, are extremely attractive due to its effectiveness under the conditions of insignificant costs and reputational losses [2]. In addition, the problems of the diversification of migration flows, their use for the purpose of weakening and destabilizing a country or region, causing unrest and dissatisfaction of the local population with the support of the security situation, as well as the so-called instrumentalization of migration [3] are becoming increasingly widespread in the world, which are intensifying within of the European Union.

Solving problems related to the security aspects of migration requires a comprehensive approach and cooperation between countries and regions of the world, which should be aimed at guaranteeing national, public and personal security.

Problem. Ukraine's European integration aspirations make it necessary to study the common immigration policy of the European Union through the prism of the organizational and legal mechanism for ensuring security in this area, which makes a detailed analysis of this issue relevant.

Analysis of recent research and publications. Problems of organizational and legal provision of security aspects of the migration policy of the European Union were considered by domestic and foreign scientists. Thus, among domestic scientists, O. Malynovska [1] studied the issue of the relationship between migration and security; V. Filippova, I. Lopushynskyi, and R. Plyusch [4] studied the consequences of the modern migration policy of the European Union; V. Nikiforenko and A. Vikhtiuk [5] analyzed the issue of strengthening the protection and defense of the state border in conditions of a mass influx of migrants; Y. Tchaikovsky [6] focused attention on the problems of international migration and internal security of the state. The relationship between migration and security in the European Union is also considered by a number of foreign scientists, such as: J. Esteveins [7], M. Weiner [8], S. Ferreira [9], S. Leonard, K. Kaunert [10] and others. However, Ukraine's obtaining the status of a candidate for membership in the European Union necessitates further analysis and in-depth research of the organizational and legal provision of security aspects of the migration policy of the European Union.

The aim of the research is to determine the common immigration policy of the European Union through the prism of the organizational and legal mechanism for ensuring security in this area, as well as formulating proposals for its improvement.

Methods. The leading method of researching the organizational and legal mechanism for ensuring the security of the migration policy of the European Union became the method of legal analysis, due to which the common immigration policy of the European Union was investigated through the prism of the organizational and legal mechanism for ensuring security in this area. The primary and secondary legislation of the European Union in the field of migration is also analyzed. Based on the results of the legal analysis, it was analyzed how the EU counters security challenges in the migration field, which institutions and agencies are involved in this field, and the functioning of systems for collecting information about migrants in the European Union was examined in detail.

In order to study the stages of development of the legislation of the European Union in the field of ensuring the security of migration processes, the historical method was used in the study, which made it possible to understand the differences in the legal regulation of the security aspects of the common immigration policy of the EU in different periods of time, and their influence on the current state of EU legislation.

Through a system analysis, the organizational and legal security of the European Union's migration policy as a system was analyzed and suggestions for its improvement were proposed.

Results. *Legal regulation of security aspects of migration policy of the European Union.*

Research on migration as a security threat was conducted at the end of the 20th century, which was due, on the one hand, to the collapse of the bipolar system of international relations and a change in the perception of the nature of security threats. On the other hand, migration has become a factor of security due to the increase in the number and diversity of foreign ethnic groups of immigrants in once relatively homogeneous (ethnically) countries [11]. M. Weiner was one of the first researchers who considered migration through the prism of security, stressing that migration affects both internal stability and international security [8].

Within the European Union, the legal regulation of security measures and control over the migration of people at the supranational level began with the signing of the Schengen Agreement of 1985 and the Schengen Convention of 1990, which laid the foundation for the functioning of the Schengen area without internal borders between the participating states and introduced a single external border.

The Dublin Convention of 1990, which defines the state responsible for examining requests for asylum submitted in one of the member states of the European Community, contributed to the creation of a supranational asylum system in the European Union.

After the adoption of the Schengen Agreement and the Dublin Convention, the European Union thought about the connection between immigration, terrorism, international crime and border control [12]. Since then, border control had to correspond not only to the interests of the member states, but also to the interests of the European Union, and the security of the EU member states depended on the security of the European Union as a whole as an area without internal borders and with a single external border.

The next important stage in the development of the legal regulation of the security aspects of the migration policy of the European Union was the signing of the Maastricht Treaty in 1992, which, inter alia, established provisions on intergovernmental cooperation on asylum issues, combating illegal immigration, organized crime and terrorism.

Subsequently, the Treaty of Amsterdam, 1997 was adopted and the area of freedom, security and justice was created, which strengthened the security dimension of the migration policy of the European Union. And although at this stage migration legislation and policy depended mostly on the EU member states, the EU, which was given new powers regarding border control, the visa system, asylum, the fight against illegal immigration, and human trafficking, began to play an increasingly important role in this aspect.

Having gained competence in the migration field, the European Union has been planning the development of a common immigration policy since 1999 in the form of five-year plans containing security provisions for the regulation of migration processes. Five-year plans determine strategic

directions, set priorities, establish approximate deadlines for the implementation of goals and are generally acts of soft law.

The first five-year program is the program adopted in Tampere (Finland) in 1999 [13]. It is focused on four directions and defines priorities for the development of both external and internal dimensions of the migration policy of the Union in order to ensure the security of the integration entity. Its main directions are: cooperation with the countries of origin of migrants; common European asylum system; fair treatment of citizens of third countries; management of migration flows. The program was an important and promising step towards the creation of a liberal and open common immigration policy of the European Union, but the direction changed after the terrorist attacks in New York on September 11, 2001, in Madrid in March 2004, and in London in May 2005 [14].

The Hague Program of 2004 [15] established the provision that coordination and coherence between the internal and external dimensions of migration policy are becoming increasingly important in the security sphere. The program became more restrictive and established increased security standards in the immigration sphere [16]. As F. Dulivet notes in this regard, «The Hague program was aimed at strengthening security at the external borders and unifying the internal space without borders» [17].

The Stockholm Program of 2009 [18] assumed that the European Union needs to ensure the further development of policies in the field of integrated management of external borders and visa policy in order to facilitate the access of citizens of third countries to the EU and at the same time ensure the safety of its own EU citizens. In particular, it contained the following areas: citizens' rights; justice; internal security (eg counter-terrorism, law enforcement and disaster relief); external border management and visa policy; migration and asylum (including integration); external dimensions of freedom, security and justice.

The deepening of the external dimension of the EU's migration policy, which was prescribed in the Stockholm Program, revealed the interdependence of the countries of origin of migrants, the transit of migrants, and the countries receiving migrants. Therefore, in today's globalized world, due to the trend towards diversification and rapid changes in the structure of migration flows, the EU has introduced multi-level migration management, including national, supranational and international dimensions.

Consequently, the first decade of the EU's common immigration policy focused on creating a basic EU policy on border control and combating illegal immigration in order to secure the European Union against the threats that existed at that time.

The entry into force of the Treaty of Lisbon in 2009 led to the definition of the competence of the European Union in the field of immigration, which is shared between the member states and the European Union and is common. The Treaty of Lisbon establishes the principle of mutual cooperation between EU countries in matters of migration and asylum, in particular in matters of control of the EU's external borders

and the fight against illegal migration. The treaty also establishes rules for granting international protection.

Since then, the security aspects of migration have played an increasingly important role, especially due to the European migration crisis of 2015, which threatened the stability and security of the entire European Union. According to various estimates, the events in the Middle East led to the fact that 1 million people were on their way to the European Union, of which almost 4 thousand did not reach their destination and died in the Mediterranean Sea [19].

The reaction to these challenges was the adoption of a five-year program aimed at fulfilling the goals and objectives of the common immigration policy of the European Union, namely the European Agenda on Migration 2015 [20], which defines four main areas. They need immediate action: reducing incentives for illegal migration, strengthening asylum policies, saving lives and securing external borders, and new policies on legal migration.

In 2020, to replace the European Agenda on Migration, the Commission presented the New Pact on Migration and Asylum, the main elements of which were:

- cooperation with third countries on migration and development in order to reduce migration movements;
- rapid procedures at the border and return in order to quickly distinguish between those who are subject to international protection and those who cannot benefit from international protection;
- strengthened division of responsibility within the EU for people in need of protection [21].

At the same time, a new phenomenon appears aimed at destabilizing the European Union - the *instrumentalization* of migration. In particular, in 2021, the Belarusian authorities organized a migration crisis on the external border of the European Union, in particular with Poland, Lithuania and Latvia. The reaction of the world community to such actions was the adoption of a joint statement of the UN Security Council on November 12, 2021, which condemned «the organized instrumentalization of people whose lives and well-being have been endangered by Belarus for political purposes in order to destabilize neighboring countries and the external border of the European Union and divert attention from its own escalating human rights abuses. This tactic is unacceptable and requires a strong international response and cooperation to hold Belarus accountable».

On November 23, 2021, in response to the funded instrumentalization of migrants at the EU's external border, a Joint Communication was published, which stated that «illegal crossings of the EU's external borders from Belarus are an everyday reality. It was initiated and organized by the Lukashenko regime, which lured people to the border in collaboration with migrant smugglers and criminal networks. This practice contradicts universal human values and the values of the EU» [22].

In addition, the return to power of the Taliban in Afghanistan in 2021, as well as the Russian Federation's full-scale war against Ukraine, which began on February 24, 2022, led to the largest number of forced displacements since World War II. This has put the EU's ability to respond to new and unpredictable circumstances in the migration field to the test.

The EU's reaction to the war against Ukraine was the activation of the Directive on temporary protection, which was the first time in the entire history of the EU. Therefore, according to Art. 5 of the Directive recognized the reality of a «mass flow» of forced migrants from Ukraine, who were collectively granted the status of temporary protection [23]. This allowed forced migrants to settle in any EU member state without putting undue pressure on border countries, unlike the Dublin Asylum System, which requires asylum applications to be processed in the first safe country of crossing. However, Poland received the largest number of forced migrants from Ukraine, but the status of temporary protection provided an opportunity for a proportional settlement of forced migrants in the European Union.

This status made it possible to work in EU member states from the moment of arrival. As a source of labor in many EU countries, Ukrainians are overcoming the phenomenon of population aging, which has occurred in the European Union today. Therefore, employment, payment of taxes in the EU and increased purchasing power strengthen the economy of the Union, and therefore the activation of the Temporary Protection Directive helped to overcome the mass influx of forced migrants to the EU.

In addition, in order to guarantee safe migration, it is also important to effectively integrate those who have already arrived in the European Union, that will contribute to solving the demographic issues of the receiving country, improving the economic situation, as well as overcoming the problems of the lack of labor resources. However, the current realities of the integration of migrants in the EU demonstrate certain problems, in particular, the education systems of the EU member states have difficulties with the children of immigrants in the context of access to education; obtaining higher education in the EU accelerates the integration process. However, skilled migrants face barriers in accessing work in their specialty [24].

Organizational mechanism for ensuring migration security in the European Union.

To ensure security in the European Union, inter alia, increasing the level of border security, reducing illegal migration and strengthening the fight against terrorism special agencies have been created, such as *European Border and Coast Guard Agency (hereinafter Frontex)*, which coordinates the work with various countries of the European Union and provides security at the borders.

Therefore, Frontex is an agency of the European Union, created to coordinate and support the protection of the external borders of the EU, the main purpose of which is to ensure the security of the EU by controlling

entry and exit from/to the territory of the EU, preventing illegal migration, trafficking in people, as well as fight against terrorism. Frontex coordinates cooperation between national EU border protection authorities and ensures compliance with European standards in this field. The agency contributes to the improvement of technical equipment and infrastructure at the borders of the EU, supports the development of joint operational actions [25], contributes to the management of migration flows, ensures the coordination of actions regarding the adoption of informed decisions on entry and residence in the EU, and also provides support for the reintegration of persons who are in the territory of the EU illegally.

One of the important tasks of Frontex is rescue operations at sea. People often face danger when trying to cross the EU sea border, especially if they are crossing illegally. Many people die or are in danger. Frontex works with national border services to ensure security at the EU's maritime borders. The agency coordinates operations involving the search and rescue of people in distress at sea. Frontex rescue operations are carried out with the help of special ships and aircraft. In the event of a crisis situation at sea, Frontex representatives react quickly and establish contact with all parties that can help in the rescue operation.

Frontex cooperates with Ukraine to ensure control of the common border between Ukraine and the EU and to prevent illegal migration. One of the ways Frontex cooperates with Ukraine is providing technical assistance and support in the field of border security. Frontex provides Ukrainian border services with a variety of technical assistance, including equipment for border control and personnel training. Frontex also cooperates with Ukraine in the sphere of fighting against human trafficking and organized crime related to migration. The agency assists Ukrainian law enforcement agencies in conducting joint operations to combat cross-border crime.

Since the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, Frontex has been supporting both Ukraine and EU member states facing large migration flows. The agency has activated a crisis response mechanism and created a dedicated 24/7 response team. Through this mechanism, Frontex regularly informs Member States and EU institutions about the situation at border crossing points and monitors forced migrant flows to support EU institutions' awareness of border control activities, including facilitation of border crossings, and evacuation corridors. In addition, Frontex provided hundreds of permanent corps officers and equipment to support security at Ukrainian borders. The agency had about 500 permanent corps officers working along the EU's eastern border [26]. In general, Frontex plays an important role in ensuring security at the EU's external borders.

Along with that, as Y. Tchaikovsky notes, increased control at the border of the European Union, strict visa policy, the use of modern measures of identification of persons, the collection and intensive, simplified exchange of personal data are necessary measures in the modern world [6].

Therefore, in order to effectively manage migration processes, protect citizens, fight crime and ensure the security of the external borders of the European Union, authorities within the European Union exchange information through large-scale *IT*-systems.

Implementation of data collection systems, in particular the Schengen Information System (*SIS*), which is used to consult or create alerts on wanted or missing persons and objects; The Visa Information System (*VIS*), which is used to exchange visa information between members of the Schengen Agreement; The European dactyloscopic data collection system for asylum seekers (*Eurodac*), the European surveillance system (*Eurosur*) turned the Schengen area into a «dense surveillance and control network aimed at identification of persons and early warning and prevention of threats» [27].

Therefore, the *Schengen Information System* is a computer system created by the countries of the Schengen area for the exchange of information on the movement of persons across their borders. The Schengen Information System is a key tool for ensuring security and fighting crime, as it allows participating countries to exchange data on individuals who may pose a threat to EU public security. The system has information on visa permits, residence permits, suspicious persons, stolen and lost passports, etc. Participating countries can request information about a person. Participating countries are obliged to comply with the rules of use of the system, as well as to protect the confidentiality of the data they enter into the system. The Schengen Information System is an important tool for ensuring the security of the Schengen area, as it enables participating countries to exchange information on suspicious persons and criminals. This helps to prevent crimes, reduce the number of illegal border crossings and increase the level of security in the Schengen area.

The *Visa Information System* is a database created by the European Union to improve the process of issuing visas. It was introduced in 2004 and ensures the exchange of information between EU member states and non-EU member states. The system stores information about visa applicants, including their biometric data (photographs and fingerprints), as well as data on their stay and visa history in the EU. Information in the system is available to consular offices of EU countries and other countries that have access to the system. The EU visa information system allows you to effectively control entry to EU countries and prevent illegal migration. In addition, it helps to reduce the time of issuing visas and facilitates the process of verifying applicants' data.

The *European Asylum Dactyloscopy Database* (*Eurodac*) is a system created by the European Union to store and share data on suspected illegal migrants and applicants for international protection. This system was introduced in 2003 and acts as a mechanism of cooperation between EU countries in the field of collection, storage and exchange of biometric data. The *Eurodac* system stores the fingerprints of applicants for international protection, as well as those who cross EU borders illegally.

This data can be used to check whether a person is already in the database of another EU country, as well as to identify those who try to enter the EU again using different identification data. Access to the information contained in the Eurodac system is limited and available only to certain persons who have the right to do so in accordance with EU legislation. This ensures the protection of personal data of applicants for international protection and other persons who may be entered into the database.

The *European surveillance system* (Eurosur) was created to maintain security at the external borders of the European Union and to combat illegal migration, human trafficking and smuggling. Eurosur was introduced in 2013 to ensure a more efficient exchange of information between the national authorities of the EU member states that carry out controls at the external borders. The system is based on modern technologies such as satellite images, radar, drones and unmanned aerial and marine vehicles. Eurosur's target groups include national border guards, customs, police, military and other stakeholders. The system allows rapid exchange of information between these bodies and coordination of joint operations. One of the main advantages of Eurosur is the possibility of early notification of potential threats at the borders of the EU, which allows for more effective control and a more successful fight against illegal migration and other criminal activities at the borders of the EU.

In addition, two *IT*-systems are currently under development in the EU. This is the *Entry-Exit System*, which will record crossings of the external borders of the European Union by citizens of third countries; and the *European Travel Information and Authorization System* (*ETIAS* system), which will carry out preliminary checks on visa-free travelers entering the Schengen area [28].

The *Entry-Exit System* is a computer system that provides automated control of the entry and exit of persons from the member states of the European Union. According to plans, the system should be implemented in all EU member states by 2027. The main goal of the system is to increase security in the EU and combat illegal migration by identifying and tracking the movement of persons crossing the EU's external borders. With the help of this system, when crossing the external border of the EU, information about citizens entering the EU will be collected, including their biometric data and information about visa status. Data on the date of entry and the planned date of departure from the EU will also be collected. This information will make it possible to monitor the stay of citizens in the EU and ensure a more effective fight against illegal migration. In addition, the *Entry-Exit System* is not a system that collects data on all citizens crossing the EU border. This will only apply to third-country nationals entering the EU for short-term or long-term stays. Citizens of EU member states, as well as citizens of countries with which the EU has a visa-free regime, will not be subject to mandatory data collection in the *Entry-Exit System*.

The new *ETIAS* electronic system was developed by the European Commission to ensure security and simplify the entry of third-country

nationals into the Schengen area. The *ETIAS* system will have travel information and criminal background checks for all third-country nationals planning to enter Schengen countries. Citizens of countries that do not require a visa to travel to the Schengen area will also need to obtain an entry permit through the *ETIAS* system. This system will check information about each applicant, including their name, date of birth, passport details, travel history, criminal and medical history. The purpose of its introduction is to protect European countries from possible threats to security and terrorism. The *ETIAS* system will become mandatory for all third-country nationals from the end of 2023. The *ETIAS* registration fee will be €7 and will be valid for three years or until the applicant's passport expires.

Therefore, the collection of data on persons coming to the EU is important for understanding migration flows and defining migrant policies. Such data help ensure the security of the European Union and control migration flows, enable the authorities to detect and stop illegal migration, combat terrorism and other forms of crime, and prevent the movement of weapons and drugs across the border, which will strengthen security in the EU.

Conclusions. In order to ensure safe migration, the European Union adopts acts of primary and secondary law at the supranational level, which provide for procedures and rules for accepting migrants and refugees, combating illegal migration and human trafficking, etc. Therefore, in order to strategically reduce the risks associated with migration to the EU, it is necessary to strengthen the protection of the external border of the European Union, intensify the control of the influx of citizens of third countries, and ensure an adequate integration policy.

In order to improve the organizational mechanism for ensuring migration safety in the European Union, it is necessary to continue to establish closer cooperation between the Member States in order to exchange information and coordinate efforts to ensure safe migration, which can be implemented by developing joint mechanisms for collecting and exchanging information, including databases and other tools. The EU institutions must constantly improve the tools for collecting and processing data in order to ensure a better control of the migration situation.

In addition, in order to ensure effective control of its borders, the European Union needs to continue to develop new technologies to detect illegal migrants and ensure security at external and internal borders.

Given that the competence in the field of integration belongs to the EU member states, where at the supranational level the Union can only adopt acts of a recommendatory nature, the EU member states need to improve the social integration of migrants in order to ensure the safety of both migrants and the host society.

Therefore, only a comprehensive approach to improving the organizational and legal mechanism of the common immigration policy of the European Union will help to cope with modern challenges and threats that can cause migration flows to the EU.

Further prospects for the research of the subject may be the study of the practice of the EU Court in the field of ensuring the security of the common immigration policy of the EU; analysis of personal data protection in systems for collecting information about persons heading to the EU; studying the experience of countering the instrumentalization of migration, etc.

REFERENCES

1. Malynovs'ka, O. (2021). Migracija ta bezpeka: do pytannja vzajemovz'jazku ta vzajemovplyvu. [Migration and security: towards the question of interconnectedness and mutual influence]. *Mizhnarodnyj naukovyj visnyk: zb. nauk. prac'. Specvypusk – International scientific bulletin: coll. of scient. works. Special issue.* Uzhgorod. UzhNU, (Vol. 1-2 (23-24). Materialy kruglogo stolu «Zagrozy mizhnarodnij bezpeci v Karpats'komu regioni». Uzhgorod i mizhnarodnoi' internet-konf. Jevrointegracijni aspekty rozvytku vyshhoi' osvity Ukrai'ny v kontek». [Materials of the round table «Threats to international security in the Carpathian region». Uzhgorod and the international internet conference. «European integration aspects of the development of higher education in Ukraine in context»] (pp. 42-52) [in Ukrainian].
2. Kresin, O. (2022). Protydija gibrydnym zagrozam v ukrai'ns'komu zakonodavstvi [Countering hybrid threats in Ukrainian legislation]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy i pravo – Foreign trade: economy, finance and law*, 4-17. [https://doi.org/10.31617/3.2022\(120\)01](https://doi.org/10.31617/3.2022(120)01) [in Ukrainian].
3. Dhian, M., & Wijnkoop, M. The instrumentalization of migration. A geopolitical perspective and toolbox. Netherlands Institute of International Relations «Clingendael» [in English].
4. Filippova, V., Lopushyns'kyj, I., & Pljushh, R. (2022). Naslidky suchasnoi' migracijnoi' polityky Jevropejs'kogo Sojuzu [Consequences of the modern migration policy of the European Union]. *Migration & Law*, 2, 26-41 [in Ukrainian].
5. Nikiforenko, V., & Vihtjuk, A. (2022). Posylennja ohorony ta zahystu derzhavnogo kordonu v umovah masovogo naplyvu migrantiv [Strengthening the guard and protection of the state border in the conditions of a mass influx of migrants]. *Migration & Law*, 2, 56-70 [in Ukrainian].
6. Chajkovs'kyj, Ju. (2019). Mizhnarodna migracija i vnutrishnja bezpeka derzhavy [International migration and internal security of the state]. *Pravova derzhava – Constitutional state*, 33, 173-178 [in Ukrainian].
7. Estevens, J. (2018). Migration crisis in the EU: developing a framework for analysis of national security and defence strategies. *CMS*, 6 [in English].
8. Weiner, M. (1992). Security, stability, and international migration. *International Security*, 17, 91-126 [in English].
9. Ferreira, S. (2016). Migratory crisis in the Mediterranean: Managing irregular flows. Stability. *International Journal of Security & Development*, 5, 1-6 [in English].
10. Leonard, S., & Kaunert, C. (2016). Beyond Stockholm: In search of a strategy for the European union's area of freedom, security, and justice. *European Politics and Society*, 17, 143-149 [in English].
11. Rovenchak, O., & Javors'kyj, M. (2013). Mizhnarodna migracija jak vyklyk bezpeci: osobystisnyj, nacional'nyj ta global'nyj vymiry [International migration as a security challenge: personal, national and global dimensions]. *Mizhnarodni systemy: politychnyj menedzhment – International systems: political management*, 1-2, 212-226 [in Ukrainian].
12. Huysmans, J. (1995). Migrants as a security problem: Dangers of 'securitizing' societal issues. In R. Miles, & D. Thranhardt (Eds.), *Migration and European integration: The dynamics of inclusion and exclusion*, (p London: Pinter Publishers, (pp. 53-72) [in English].
13. Tampere European Council 15 and 16 October 1999. Presidency Conclusions. https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm [in English].

14. Osnach, O. (2018). Instytuty ta mehanizmy modernizacii' migracijnoi' polityky: porivnjal'no-politologichnyj analiz: avtoref. dys. ... kand. polit. Nauk [Institutes and mechanisms of migration policy modernization: a comparative political analysis: abstr. of thes. ... Cand. of Polit. Sciences]. Kyi'v [in Ukrainian].
15. The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union (2005/C 53/01). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:EN:PDF> [in English].
16. Gyeney, L. (2011). Legal Migration to the European Union with special regard to the right to respect family life. Budapest. (pp. 21-34) [in English].
17. Delivet, P. (2015). Schengen, thirty years on: Results, Realities, Challenges. *European issues*, 361, 1-9 [in English].
18. The Stockholm Programme – an open and secure Europe serving and protecting citizens (2010/C 115/01). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> [in English].
19. Ellyatt, H. (2020). Saving Lives at Sea is not Optional: EU Chief Calls for Unity amid Warnings Migration Crisis Is not Over. CNBC. <https://www.cnn.com/2020/09/16/eu-migration-crisis-ursula-von-der-leyen-calls-for-unity.html> [in English].
20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Agenda on Migration (2015). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0240> [in English].
21. Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum (2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1601287338054&uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN> [in English].
22. Joint communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Responding to state-sponsored instrumentalisation of migrants at the EU external border, JOIN (2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN:2021:32:FIN> [in English].
23. Kortukova, T., Kolosovskyi, Y., & Korolchuk, O. L. (et al.). (2022). Peculiarities of the Legal Regulation of Temporary Protection in the European Union in the Context of the Aggressive War of the Russian Federation Against Ukraine. *Int J Semiot Law*. <https://doi.org/10.1007/s11196-022-09945-y> [in English].
24. Kortukova, T. (2019). Osoblyvosti pravovogo reguljuvannja JeS u sferi legal'noi' migracii' ta integracii' migrantiv [Peculiarities of EU legal regulation in the field of legal migration and integration of migrants]. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 34, 79-86. <https://doi.org/10.33531/farplss.2019.4.11> [in Ukrainian].
25. Kortukova, T., & Blagodarnyj, A. (2023). Mizhnarodno-pravove reguljuvannja protydii' nelegal'nij migracii' na mori [International legal regulation of counteracting illegal migration at sea] *International scientific conference «Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats»: conference proceedings, December 23, 2021*. Odessa: Izdevnieciba «Baltija Publishing», (pp. 367-370) [in Ukrainian].
26. Frontex stands with Ukraine. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-stands-with-ukraine-koMh1h> [in Ukrainian].
27. Gruszczak, A. (2010). The European Union as a gated community: The challenge of good security governance. ECPR fifth Pan-European Conference, Porto, 24–26 June (pp. 1-24) [in English].
28. IT systems to fight crime and secure EU borders. (2023). *European Commission*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/it-systems-security-justice/> [in English].

Received the editorial office 14.03.2023.

Accepted for printing 24.03.2023.

Publication online 21.04.2023.

ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО

Veselov M. Vidnovlennja pravoporjadku ta pravosuddja na deokupovanyh terytorijah. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 47-59. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)03](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)03)

УДК 343.3/.4.985

ВЕСЕЛОВ Микола,

д. ю. н., професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

вул. Співдружності, 92А, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна
ORCID: 0000-0002-3963-2764

veselovndl@ukr.net

DOI: 10.31617/3.2023(127)03

VESELOV Mykola,

Doctor of Science (Law), Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs

92A, Spivdruzhnosti St., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 5000, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3963-2764

veselovndl@ukr.net

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРАВОСУДДЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Вступ. Громадський порядок і внутрішня безпека є обов'язковою умовою панування закону, судового захисту прав громадян, публічного адміністрування і, відповідно, відбудови звільнених (деокупованих) територій.

Проблема. Одним з першочергових завдань держави після деокупації українських регіонів стає відновлення правоохоронної системи на цих територіях.

Метою статті є визначення засад, етапів і змісту відновлення правоохоронної та судової системи на постконфліктних (деокупованих) територіях України.

Методи. Емпіричною базою дослідження стали аналітичні огляди, наукові публікації та моніторинг інформації про події в Україні в інтернет-виданнях і засобах масової інформації. Завдяки поєднанню загальнонаукових та спеціальних методів пізнання вдалося опрацювати зазначений емпіричний матеріал та отримати власні

RESTORATION OF LAW AND ORDER AND JUSTICE IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES

Introduction. Public order and internal security are a prerequisite for the rule of law, judicial protection of citizens' rights, public administration and, accordingly, the reconstruction of liberated (de-occupied) territories.

Problem. One of the primary tasks of the state after the de-occupation of Ukrainian regions is the restoration of the law enforcement system in these territories.

The aim of the article is to determine the principles, stages and content of the restoration of the law enforcement and judicial system in the post-conflict (de-occupied) territories of Ukraine.

Methods. Analytical reviews, scientific publications and monitoring of information about events in Ukraine in online publications and mass media became the empirical basis of the research. Thanks to the combination of general scientific and special methods of cognition, it was possible to process the specified empirical material and obtain our own scientific conclusions, which are

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

наукові висновки, що корелюються з метою та завданнями статті.

Результати. Відновлення функціонування правоохоронної та судової системи на деокупованих територіях України є необхідним, але тривалим процесом. Він має здійснюватися на підставі певних принципів з огляду на міжнародний досвід і поетапність. Встановлено, що відновлення правоохоронної та судової систем на деокупованих територіях України відбувається за власним сценарієм без участі міжнародної поліцейської місії, відповідно до єдиної національної структури цих органів.

Висновки. Процес відновлення пропонується поділити на три етапи, які залежно від конкретних регіонів матимуть два варіанти: стабілізаційний, конструктивний та адаптивний (для територій, окупованих військами агресора після 24.02.2022 р. та звільнених Збройними силами України шляхом контрнаступу); стабілізаційний, реконструктивний та адаптивний (для територій Донбасу та Криму, окупованих з 2014 р.). Кожний з наведених етапів має свої завдання, ресурси та особливості здійснення.

Ключові слова: правоохоронна система, судова система, правоохоронний орган, правоохоронна діяльність, правопорядок, правосуддя, поліцейська діяльність, міжнародна поліцейська місія, окупація, деокупація, постконфліктна територія.

JEL Classification: K 39, K 49.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор не працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. У січні 2023 р. Європейський суд з прав людини ухвалив рішення, яким чітко зазначив міжнародну позицію, що російська воєнна агресія проти України почалася ще у 2014 р. з окупації Криму і частини території Донбасу [1]. Станом на 2021 р. під тимчасовою російською окупацією перебувало 43.3 тис. км², або 7 % української території. Після початку повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. ця площа зросла майже утричі. Протягом року війни у результаті контрнаступу Збройні сили України (далі – ЗСУ) сумарно звільнили 52.5 % окупованих з лютого 2022 р. територій – майже 78 тис. км². Водночас під російською окупацією залишається близько 71 тис. км² українських територій [2].

Проблема. Громадський порядок і внутрішня безпека є обов'язковою умовою панування закону, судового захисту прав громадян, публічного адміністрування й відповідно відбудови звільнених (деокупованих) територій. За відсутності правопорядку та суспільного спокою мешканців місцевих громад забезпечувати відновлення цивільного

correlated with the purpose and tasks of the article.

Results. Restoring the functioning of the law enforcement and judicial system in the de-occupied territories of Ukraine is a necessary but long-term process. It should be carried out on the basis of certain principles, in particular, taking into account international experience and phasing. It was established that the restoration of the law enforcement and judicial systems in the de-occupied territories of Ukraine takes place according to its own scenario without the participation of the international police mission, in accordance with the unified national structure of these bodies.

Conclusions. The restoration process is proposed to be divided into three stages, which, depending on specific regions, will include two options: 1) stabilization, constructive and adaptive (for territories occupied by the aggressor's troops after 02/24/2022 and liberated by the Armed Forces of Ukraine as a result of the counteroffensive; 2) stabilization, reconstructive and adaptive (for the territories of Donbass and Crimea, occupied since 2014). Each of the above stages has its own tasks, resources and implementation features.

Keywords: law enforcement system, judicial system, law enforcement agency, law enforcement activity, law and order, justice, police activity, international police mission, occupation, de-occupation, post-conflict territory.

життя у постконфліктних районах украї важко. Тож одним з першочергових завдань держави після деокупації українських регіонів стає відновлення правоохоронної системи на цих територіях. Проте правоохоронна діяльність є лише одним з аспектів забезпечення правопорядку та безпеки. Важливим аспектом відновлення конституційного ладу на звільнених територіях також є створення незалежної та дієвої системи правосуддя. Нездатність легітимних державних органів переслідувати воєнних злочинців, зокрема колаборантів, перешкоджає встановленню атмосфери довіри, необхідної для повернення тимчасово переміщених осіб і процесу реінтеграції мешканців повернених регіонів. Відсутність верховенства права, правопорядку та потрібного (у цих умовах) рівня громадської безпеки також може послабити авторитет цивільної (воєнно-цивільної) адміністрації, а також перешкоджати ухваленню рішень щодо спрямування іноземних інвестицій у відновлення інфраструктури та економіки постконфліктних територій. Тож усі елементи сектору безпеки та правосуддя є критично важливими від самих ранніх етапів відновлення на постконфліктних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Петрина наголошує, що деокупація постає як процес, у якому люди не лише відновлюють свою територію, але й відіграють центральну роль у відстоюванні менш руйнівного та більш придатного для життя майбутнього планети [3]. Погоджуючись з цим і відходячи від загальнопланетарних масштабів цієї проблематики, зазначимо, що вона має чимало більш конкретних пріоритетних цілей і напрямів, теоретичне опрацювання яких також потребує уваги. Специфіка предмета цього дослідження полягає в тому, що наявні до 2022 р. публікації (наприклад, М. Яковенка [4], А. Кориневича та Т. Короткого [5]) про реінтеграцію окупованих (анексованих) територій України, зокрема відновлення там українського правосуддя та діяльності національних правоохоронних інституцій, на сьогодні вже сприймаються інакше. Варто зосередитись на наукових працях, що містять вивчення проблем і досвід функціонування правоохоронної системи в умовах війни чи післявоєнного забезпечення правопорядку, громадської безпеки, правосуддя на постконфліктних територіях (у нашому дослідженні використано зокрема публікації А. Полчанова [6], Р. Каплана [7], М. Фішер [8], М. Макнерні [9], О. Нестеренка [10], Х. Аласгарова [11], Т. Скоко [12]). Результати аналізу закордонних публікацій (на прикладі постконфліктного урегулювання в деяких «гарячих точках» світу) надають певне уявлення про досвід цих відносин, але жоден з них не є абсолютно дотичним з реаліями російсько-української війни. Водночас вітчизняних наукових досліджень на цю тематику на сьогодні також бракує.

Метою статті є визначення засад, етапів та змісту відновлення правоохоронної та судової системи на постконфліктних (деокупованих) територіях України.

Методи. Емпіричною базою дослідження стали аналітичні огляди, наукові публікації та моніторинг інформації про події в Україні в інтернет-виданнях і засобах масової інформації. Завдяки поєднанню загальнонаукових і спеціальних методів пізнання – діалектичного, формально-юридичного, порівняльного аналізу та синтезу – зазначений емпіричний матеріал опрацьовано та отримані наукові висновки, що корелюються з метою та завданнями статті.

Результати дослідження. Метою постконфліктного відновлення у найбільш загальному розумінні є максимально ефективно подолання наслідків бойових дій у всіх сферах суспільного життя, запобігання майбутнім конфліктам і створення умов для сталого розвитку постраждалих районів. Конкретні завдання відновлення визначаються масштабністю втрат, фінансовим потенціалом держави та допомогою її стратегічних й економічних партнерів, іншими параметрами постконфліктної ситуації. До того ж виконання окреслених завдань може починатись як одночасно, так і базуватись на результатах заходів, проведених на попередніх етапах постконфліктної регенерації [6, с. 34]. Об'єктами постконфліктного відновлення є: безпека, правосуддя, соціально-економічний добробут, державне управління та партнерство з громадою [13, с. 3]. Перші з зазначених об'єктів стосуються всіх аспектів безпеки та захисту прав громадян, зокрема й через відновлення правоохоронних і судових органів (установ), їхньої нормальної діяльності.

Міжнародний історичний досвід має декілька *моделей* побудови правоохоронної системи на постконфліктних територіях:

- створення міжнародних поліцейських місій;
- відновлення місцевих правоохоронних структур;
- міжнародне сприяння у відновленні діяльності національної правоохоронної системи.

Обрання одного із запропонованих варіантів зумовлено низкою зовнішньополітичних та внутрішніх національних факторів (чи відбувся внутрішній збройний конфлікт або зовнішня військова агресія, причина та масштаби конфлікту, способи його дипломатичного урегулювання, етнічний склад та ідеологічні погляди мешканців місцевих громад тощо).

Залежно від моделі організації правоохоронної системи міжнародні поліцейські місії сьогодні, наприклад, можуть не лише мати повноваження щодо нагляду за діяльністю місцевих правоохоронних органів, але й створювати місцеві поліцейські сили там, де їх немає; навчати місцевих правоохоронців, щоб забезпечити відповідність їхньої діяльності міжнародним стандартам демократичної поліції; допомагати місцевим правоохоронним органам у розслідуванні ймовірних порушень прав людини; реструктуризувати місцеві поліцейські сили таким чином, щоб раціоналізувати їхній штат і досягти етнічного паритету, що

відображав би інтереси громади, якій вони служать; здійснювати моніторинг судових процесів; у деяких випадках самостійно виконувати завдання охорони правопорядку. Міжнародна цивільна поліція (CIVPOL) може сприяти у відновленні та функціонуванні національної (місцевої) правоохоронної системи разом з миротворчими військами, міжнародними судовими установами, прокурорами та кримінально-правовими експертами, а також правозахисниками [7, с. 45–46].

Поліцейські місії можна диференціювати залежно від наявних владних повноважень: так, у Боснії та Герцеговині міжнародні поліцейські повноваження здебільшого обмежуються моніторингом, навчанням та реструктуризацією місцевих сил поліції. У Косові та Східному Тиморі навпаки міжнародна цивільна поліція від самого початку урегулювання конфлікту взяла на себе повну відповідальність за забезпечення правопорядку до створення новосформованих місцевих поліцейських сил. На початковому етапі відновлення хорватського державного суверенітету на території Східної Славонії (після війни Хорватії за незалежність у 1991–1995 рр.) місцеві правоохоронні органи являли собою гібрид двох моделей: використання невеликої кількості міжнародної поліції для проведення спеціальних операцій та опора на місцеву поліцію, відновлену Тимчасовою адміністрацією ООН для Східної Славонії (UNTAES) [7, с. 46].

М. Фішер, аналізуючи досвід відновлення територій після збройних конфліктів у країнах Західних Балкан, звертає увагу, що перед правоохоронною системою постають такі специфічні завдання: розслідування воєнних злочинів, чисельних порушень прав людини окупаційним режимом, встановлення причетних до їхнього скоєння осіб та притягнення їх до юридичної відповідальності; розшук зниклих безвісти осіб через збройні дії чи окупації; екстимація та ідентифікація непізнаних тіл і людських останків [8, с. 7].

У системі міжнародної практики постконфліктної політики відновлення нормального функціонування системи правоохоронних органів називають загальним терміном «*реформування сектору безпеки*» [8, с. 7]. Встановлення правопорядку та забезпечення національної безпеки на постконфліктних територіях залежить від ефективної діяльності правоохоронних органів, доступності та дієвості судового захисту та часто вимагатиме реалізації ширшого плану реформ, зокрема проведення стабілізаційних заходів, демілітаризацію населення, контроль над озброєнням, надалі – демобілізацію та реінтеграцію українських військових, а також розбудову демократичних інституцій.

Для відновлення правоохоронної та судової системи на постконфліктних територіях важливо дотримуватись таких принципів: урахування міжнародного досвіду; розумна (виважена) дотація витрат; єдність двох підходів: оновлення старого та створення нового; поетапність; перманентне вдосконалення програм відновлення та реабілітації територій [6, с. 34].

М. Фішер виокремлює такі *етапи* постконфліктного урегулювання: криза, посткризова ситуація (тобто до повного урегулювання конфлікту), ситуація після врегулювання та стадія довгострокового відновлення, на кожному з яких змінюється пріоритетність та масштабність описаних заходів [14, с. 7]. А. Полчанов цей процес поділяє на *початковий, передбазовий, базовий, репатріаційний, адаптаційний* етапи [6, с. 34]. На прикладі ситуації в Україні сьогодні дуже важко виокремити якийсь з наведених етапів у чистому вигляді, оскільки необхідність у налагодженні мирного життя в окремих деокупованих регіонах виникає на фоні активних бойових дій, постійного тиску з боку ворога по широкому фронту від півдня до сходу країни. Відповідно відновлення правоохоронних та судових органів відбувається в умовах загальної кризи (до повного урегулювання конфлікту (відновлення повної територіальної цілісності України) ще на жаль далеко).

Розглядаючи приклад участі американського військового контингенту у процесі відновлення на територіях Афганістану та Іраку, М. Макнерні зазначає такі стадії, як-от: *стабілізація* та *реконструкція* – ця концепція передбачає взаємозв'язок воєнних заходів та операцій зі стабілізації ситуації під керівництвом військових і відбудови правоохоронних, судових і цивільних структур під керівництвом цивільної адміністрації. Армійська доктрина стверджує, що стабілізаційні заходи включають операції та бойові дії проти залишків повстанців (військових сил противника), миротворчі операції, допомогу у забезпеченні публічної безпеки. Діяльність з реконструкції має всі аспекти вдосконалення управління: навчання цивільних адміністраторів, покращення основних послуг і безпеки, підтримка громадянського суспільства та самовизначення, а також просування верховенства права й економічний розвиток [9, с. 34].

Заходи зі стабілізації та реконструкції М. Макнерні поділяє на декілька етапів. Перший етап охоплює кілька перших місяців від початку стабілізаційних заходів, коли ще досить активно простежується роль воєнної місії у ліквідації воєнно-цивільної напруженості, подоланні наслідків гуманітарної кризи, забезпеченні місцевого населення засобами першої необхідності. Високий попит на транспортні засоби, засоби зв'язку та спеціалізований військовий персонал обумовлюється обмеженими можливостями цивільних адміністрацій, які за вирішення цивільних завдань змушені покладатися на військову допомогу у наданні транспорту та/чи супроводу [9, с. 36]. Цей етап супроводжується проведенням (спільними зусиллями військових та доданих правоохоронних сил) системних локальних військових і так званих поліцейських операцій з перевірки місцевості, виявлення та взяття в полон чи ліквідації залишків сил супротивника, колаборантів, сепаратистів, терористів, розмінування територій та об'єктів. Після першого етапу зусилля воєнно-цивільної адміністрації та право-

охоронних органів спрямовуються на вирішення трьох послідовних завдань: підвищення безпеки, посилення цивільного управління та сприяння у відбудові територій. Це супроводжується розгортанням національної (місцевої) поліції, організацією патрулювання та посиленням охорони важливих об'єктів інфраструктури, роззброєнням місцевого населення [9, с. 37].

Ситуація в Україні зумовлює власну модель у відновленні правоохоронної та судової системи на деокупованих територіях. Тож залежно від регіону доцільно виокремити *два варіанти* реалізації цієї моделі.

На територіях, окупованих після 24.02.2022 р. та звільнених ЗСУ у результаті контрнаступу, можна виділити *стабілізаційний, конструктивний та адаптивний* етапи. Щодо територій Донбасу (так звані «ДНР» і «ЛНР») та Криму, захоплених та анексованих росією у 2014 р., необхідно говорити про *стабілізаційний, реконструктивний та адаптивний* етапи. У чому полягає різниця?

Річ у тому, що на час початку широкомасштабної війни (2022 р.) Україна мала налагоджену національну систему правоохоронних і судових органів (установ). На період тимчасової окупації особовий склад цих територіальних підрозділів здебільшого евакуйовано до інших, як правило, сусідніх регіонів країни, певна частина з них зберегла навіть свою структурну побудову. Щодо роботи судів, то Законом України від 03.03.2022 р. № 2112-IX Вищу раду правосуддя наділено правом за поданням Голови Верховного Суду, у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, через військові дії, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами змінювати територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, шляхом її передачі до суду, найбільш територіально наближеного до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Головою Верховного Суду на виконання зазначеного Закону України видано 13 розпоряджень про зміну територіальної підсудності 128 судів у 10 областях України [10, с. 342]. Своєю чергою на тимчасово невідконтрольних українській владі територіях Донбасу і Криму терористичними організаціями «ДНР/ЛНР» національну систему правоохоронних і судових органів зруйновано, а нову – побудовано на кшталт російської. Отже, відновлення таких систем у цих районах після деокупації на другому етапі (реконструктивному) буде проводитися шляхом корінної перебудови структури та ієрархії відповідних правоохоронних та судових органів за національним зразком.

На початковому – *стабілізаційному етапі* відновлення функціонування правоохоронних органів основними завданнями їхньої діяльності є забезпечення правопорядку та громадської безпеки на постконфліктній території. Стабілізація (англ. «*stabilization*», нім. «*stabilisierung*») –

зміцнення, набування стійкості, незмінності, сталості. Коли ж ми говоримо про *стабілізаційні заходи на постконфліктних (деокупованих) територіях*, маємо на увазі низку заходів організаційно-розпорядчого, інженерно-технічного, соціально-гуманітарного та правоохоронного (зокрема й оперативно-службового та превентивного) характеру, які спрямовані на відновлення правопорядку, охорони прав і фізичного захисту громадян, зміцнення громадської безпеки, першочергового забезпечення життєдіяльності інфраструктури, подолання наслідків бойових дій та діяльності окупаційного режиму, фіксування воєнних злочинів та інших правопорушень на звільнених від ворога територіях України.

Цей етап має починатися відразу після деокупації територій певних громад чи припинення на їхній території активних бойових дій. До основних напрямів діяльності правоохоронних органів, що реалізуються в межах стабілізаційних заходів спільно з військовими, можна віднести: повернення звільненому від окупації населенню відчуття безпеки; забезпечення постраждалих від російської агресії медикаментами та речами першої потреби, а також надання допомоги у ліквідації наслідків застосування противником засобів ураження; документування воєнних злочинів та збір необхідної доказової бази; забезпечення охорони об'єктів інфраструктури; виявлення диверсійних груп та пособників ворога; розмінування територій; здійснення фільтраційних заходів та інше. Такі заходи реалізуються завдяки «залишкам» місцевих правоохоронців і доданих сил і засобів («зведених загонів поліції»), відряджених з інших регіонів держави. У разі деокупації лише частини певної адміністративно-територіальної одиниці (населеного пункту, громади, району) правоохоронні функції на цій контрольованій території можуть виконуватися завдяки підрозділам і особовому складу правоохоронних органів найближче розташованих інших районів чи навіть області, як це видається доцільнішим з міркувань забезпечення логістичних зв'язків та комунікацій тощо.

Наступний – *конструктивний (реконструктивний) етап*: комплектування типової структури та штату правоохоронних органів особовим складом (персоналом) на постійній основі, повернення та поновлення звичайного режиму діяльності судових органів; організація необхідного матеріально-технічного оснащення, забезпечення постійними чи тимчасовими приміщеннями сформованих чи повернутих до постійного місця дислокації підрозділів правоохоронних органів; налагодження взаємодії відновлених правоохоронних та судових органів; подальша диференціація напрямів службової діяльності (відповідно до завдань та повноважень правоохоронного органу) за уповноваженими службами (підрозділами); проведення безпекового аудиту (обігу зброї, правопорушень, кількості осіб, залучених у конфлікті, працездатності систем безпеки та правосуддя).

На зазначеному етапі діяльність правоохоронної системи спрямовується на найшвидшу нормалізацію оперативної обстановки й відновлення правопорядку та здійснення правосуддя, усунення загрози життю чи здоров'ю громадян, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших соціальних інститутів суспільства.

Адаптивний етап відновлення починається з оцінки стабільності та контрольованості зовнішньої ситуації й внутрішніх процесів підтримання правопорядку, забезпечення публічної безпеки, прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у регіоні, аналізу здатності правоохоронної системи контролювати та впливати на зазначені процеси. Подальші заходи для адаптивного етапу (періоду) визначаються шляхом аналізу проблемних ситуацій та через ступень готовності правоохоронної системи до потенційних загроз і криз в їхньому прояві у секторі безпеки та правопорядку на зазначеній та прилеглих територіях, наявності необхідних кадрових та матеріально-технічних, фінансових резервів, рівнем підготовки персоналу (працівників правоохоронних органів, військовослужбовців) і ступенем профілактичних заходів, ефективністю застосовуваних методів керування.

Так само, як і на значній території України, у Нагорному Карабасі після воєнного конфлікту всю інфраструктуру регіону доведеться відбудувати «з нуля» і, як слушно зазначає з цього приводу Х. Аласгаров, з самого початку проекти такого відновлення мають містити впровадження сучасних інновацій і технологій з питань безпеки та правопорядку місцевих громад. Серед заходів відбудови населених пунктів важливим є забезпечення цих територій стабільним мобільним покриттям для інтеграції у правоохоронну діяльність та забезпечення судочинства сучасних інформаційних і комунікаційних технологій [11, с. 56, 65].

Інноваційні технології значно підвищують ефективність правоохоронних органів під час виконання покладених на них обов'язків [15, с. 159]. Функціонування електронних ресурсів МВС України, Державної судової адміністрації України, наприклад, системи «Електронний суд», інших інноваційних ІТ-проектів створення безпечного середовища (зокрема «Розумне місто» і «Розумне село») сприятиме відновленню та урбанізації спустошених населених пунктів, налагодженню необхідних комунікацій з населенням, спростить порядок надання поліцейських, судових та інших публічних послуг у даних регіонах.

На останок необхідно звернути увагу, що у майбутньому на реконструктивному етапі відновлення правоохоронної та судової системи на територіях тимчасово окупованих Донеччини, Луганщини та Криму українська влада зіткнеться з проблемою дефіциту кадрів для комплектування відповідних органів. Доля всіх громадян України,

які зараз обіймають посади в силових та судових структурах на цих територіях, співпрацюючи з окупаційним режимом, має бути вирішена у встановленому кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством України порядку. Крім того, здебільшого місцеве населення, що мешкало на час окупації у цих громадах через тривалий вплив насильницької російської пропаганди, зараз фактично не поділяє національних українських цінностей та інтересів, тож знадобиться чимало часу на їх повторну інтеграцію та адаптацію до українського суспільного життя. Відповідно виникатиме питання про придатність упродовж певного періоду таких кандидатів (за морально-ідеологічними якостями) до служби у правоохоронних органах чи на посадах суддів. Осіб, які тимчасово залишили цю місцевість і виїхали до інших регіонів України, навіть за умови їхнього повернення на «малу батьківщину» для формування «з нуля» правоохоронних та судових органів, буде недостатньо. Своєю чергою можна спрогнозувати, що комплектування цих посад завдяки кандидатам з інших регіонів країни на адаптивному етапі також викликатиме соціальну напруженість серед місцевої спільноти. Наприклад, хорватський досвід свідчить, що після досягнення мирних домовленостей у районах Східної Славонії органи «перехідної поліції» формувалися за пропорційним етнічним принципом (кількість місцевих сербів спочатку значно перевищувала кількість хорватів). Але це не влаштувало вимушених переселенців, які побоювалися повертатися додому за таких умов. З часом частка хорватів у поліцейських органах поступово збільшувалася. А у грудні 1997 р. перехідні правоохоронні органи повністю інтегровані у систему МВС Хорватії [12, с. 29–30]. На сьогодні зарахування до лав чи обіймання вакантних посад у системі правоохоронних органів цієї балканської країни у будь-якому регіоні здійснюється без етнічних умовностей, суто за загальними та/чи професійними критеріями (громадянство, вік, освіта, стан здоров'я тощо) [16].

Висновки. Отже, відновлення функціонування правоохоронної та судової системи на деокупованих територіях України є необхідним, але тривалим процесом. Він має здійснюватися на підставі певних принципів, зокрема врахування міжнародного досвіду та поетапності.

Відновлення зазначених систем на деокупованих територіях України відбувається за власним (національним) сценарієм без участі міжнародної поліцейської місії, відповідно до єдиної національної структури цих органів. Умовно процес відновлення пропонується поділити на три етапи, які залежно від конкретних регіонів включатимуть два варіанти: стабілізаційний, конструктивний та адаптивний (для територій, окупованих військами агресора після 24.02.2022 р. та звільнених ЗСУ (вже на сьогодні чи у майбутньому) завдяки контрнаступу; стабілізаційний, реконструктивний та адаптивний (для територій Донецької, Луганської областей та АР Криму, окупованих (анексо-

ваних) з 2014 р.). Кожний з наведених етапів має свої завдання, ресурси та особливості здійснення.

Утім конфлікт в Україні (повномасштабна війна за суверенітет та цілісність держави) ще триває, тож говорити про відновлення зазначених структур на постконфліктних територіях можна лише на перспективу. Проте вже сьогодні необхідно звертати увагу на прогнозовані проблеми (наприклад, кадровий дефіцит для відновлення правоохоронної та судової систем Криму й Донбасу), які можуть виникнути після повернення цих територій Україною та їх реінтеграції, а отже завчасно розробляти та втілювати стратегію їх вирішення. Проте це питання цілком заслуговує на окреме дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Суд у Страсбурзі виніс рішення у справі про окупацію Донбасу, оголосить 25 січня. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/9/7153784/> (дата звернення: 08.02.2023).
2. ЗСУ звільнили більше половини територій, які Росія захопила після 24 лютого. *LB.ua* URL: https://lb.ua/society/2022/11/14/535826_zsu_zvilnili_bilshe_polovini.html (дата звернення: 08.02.2023).
3. Petryna, A. (2023). De-occupation as planetary politics: On the Russian war in Ukraine. *American Ethnologist*. <https://doi.org/10.1111/amet.13140>.
4. Яковенко М. О. Організація діяльності органів досудового розслідування в умовах реалізації стратегії відновлення цілісності України та деокупації Донбасу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2(82). С. 320–329.
5. Кориневич А., Короткий Т. перехідне правосуддя для України: per aspera ad astra. *Право України*, 2020. № 12. С. 129–149. <https://doi.org/10.33498/louu-2020-12-129>.
6. Полчанов А. Ю. Постконфліктне відновлення як система. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 33–39.
7. Caplan, R. (2005). International governance of war-torn territories: rule and reconstruction: rule and reconstruction. OUP Oxford, 283 p.
8. Fischer, M. (2016). Transitional Justice: Lessons from the Western Balkans. Berghof Policy Brief, 05, 13 p.
9. McNeerney, M.J. (2006). Stabilization and reconstruction in Afghanistan: are PRTs a model or a muddle? *Parameters*, 35(4): 32–46. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2280>.
10. Нестеренко О. Діяльність судів в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, (м. Кривий Ріг, 29.04.2022 р.). Кривий Ріг, 2022 С. 342–344.
11. Alasgarov, H. (2022). Azerbaijan's smart cities/villages concepts for Karabagh region. How real and doable to lead to success? *Rendészet-Tudomány-Aktualitások*. A rendészet-tudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet. Budapest, 53–68.
12. Skoko, T. (2019). Erdutski sporazum i mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja. Master's thesis. University of Zagreb, 77 p.
13. Center for Strategic and International Studies and the Association of the United States Army. (n. d.). PostConflict Reconstruction Task Force Frame work. URL:

- http://peacebuildingcentre.com/pbc_documents/postconflict_reconstruction_task_forceframework.pdf (the date of appeal: 10.02.2022).
14. Fischer M. (2004). Recovering from Violent Conflict: Regeneration and (Re) Integration as Elements of Peace building. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. URL: <https://berghof-foundation.org/library/recovering-from-violent-conflict-regeneration-and-re-integration-as-elements-of-peacebuilding> (the date of appeal: 10.02.2022).
  15. Tulinov, V. S., Bilykh, I. V., Merdova, O. M., Volobuieva, O. O., Veselov, M. Y. (2022). Activities of Law Enforcement Agencies in the Context of the Introduction of Innovative Technologies (Comparative Legal Aspect). *Cuestiones Políticas*, 40/72: 145–163. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.08>.
  16. Postani policajac/policajka. (n.d.). *Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske*. URL: <https://policijska-akademija.gov.hr/policijska-skola-josip-jovic-34/postani-policajac-policajka/4018#UVJETI%20PREK> (the date of appeal: 10.02.2022).

REFERENCES

1. Sud u Strasburzi vynis rishennja u spravi pro okupaciju Donbasu, ogolosyt' 25 sichnja [The court in Strasbourg has issued a decision in the case of the occupation of Donbas, it will be announced on January 25]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/9/7153784/> (the date of appeal: 08.02.2023) [in Ukrainian].
2. ZSU zvil'nyly bil'she polovyny terytorij, jaki Rosija zahopyla pislja 24 ljutogo [The Armed Forces of Ukraine liberated more than half of the territories which Russia captured after February 24]. (2022). *LB.ua*. https://lb.ua/society/2022/11/14/535826_zsu_zvilnili_bilshe_polovini.html (the date of appeal: 08.02.2023) [in Ukrainian].
3. Petryna, A. (2023). De-occupation as planetary politics: On the Russian war in Ukraine. *American Ethnologist*. <https://doi.org/10.1111/amet.13140> [in English].
4. Jakovenko, M. O. (2018). Organizacija dijala'nosti organiv dosudovogo rozsliduvannja v umovah realizacii' strategii' vidnovlennja cilisnosti Ukrai'ny ta deokupacii' Donbasu [Organization of the activities of pre-trial investigation bodies in the context of the implementation of the strategy of restoring the integrity of Ukraine and the de-occupation of Donbas]. *Visnyk Lugans'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav im. E.O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2(82), 320-329 [in Ukrainian].
5. Korynevych, A., & Korotkyj, T. (2020). Perehidne pravosuddja dlja Ukrai'ny: per aspëra ad astra [Transitional justice for Ukraine: per aspëra ad astra]. *Pravo Ukrai'ny – Law of Ukraine*, 12, 129-149 [in Ukrainian].
6. Polchanov, A. Ju. (2017). Postkonfliktne vidnovlennja jak systema [Polchanov A. Yu. Post-conflict recovery as a system]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 5, 33-39 [in Ukrainian].
7. Caplan, R. (2005). International governance of war-torn territories: rule and reconstruction: rule and reconstruction. OUP Oxford, 283 p. [in English].
8. Fischer, M. (2016). Transitional Justice: Lessons from the Western Balkans. *Berghof Policy Brief*, 05, 13 p. [in English].
9. McNerney, M. J. (2006). Stabilization and reconstruction in Afghanistan: are PRTs a model or a muddle? *Parameters*, 35(4), 32-46. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2280> [in English].
10. Nesterenko, O. (2022). Dijal'nist' sudiv v umovah vojennogo stanu. [Activities of courts under martial law]. *Dijal'nist' derzhavnyh organiv v umovah vojennogo stanu: zbirnyk materialiv Mizhnarodnogo naukovopraktychnogo onlajn-seminaru – Activities of state bodies under martial law: a collection of materials of the International*

- Scientific and Practical Online Seminar*, (m. Kryvyj Rig, 29.04.2022 r.). Kryvyj Rig, 342-344 [in Ukrainian].
11. Alasgarov, H. (2022). Azerbaijan's smart cities/villages concepts for Karabagh region. How real and doable to lead to success? *Rendészet-Tudomány-Aktualitások*. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet. Budapest, 53-68 [in English].
  12. Skoko, T. (2019). Erdutski sporazum i mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja. Master's thesis. University of Zagreb, 77 p. [in English].
  13. Center for Strategic and International Studies and the Association of the United States Army. (n. d.). PostConflict Reconstruction Task Force Framework. http://peacebuildingcentre.com/pbc_documents/postconflict_reconstruction_task_forceframework.pdf (the date of appeal: 10.02.2022) [in English].
  14. Fischer, M. (2004). Recovering from Violent Conflict: Regeneration and (Re) Integration as Elements of Peace building. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. <https://berghof-foundation.org/library/recovering-from-violent-conflict-regeneration-and-re-integration-as-elements-of-peacebuilding> (the date of appeal: 10.02.2022) [in English].
  15. Tulinov, V. S., Bilykh, I. V., Merdova, O. M., Volobuieva, O. O., & Veselov, M. Y. (2022). Activities of Law Enforcement Agencies in the Context of the Introduction of Innovative Technologies (Comparative Legal Aspect). *Cuestiones Políticas*, 40/72: 145–163. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.08> [in English].
  16. Postani policajac/policajka. (n. d.). *Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske*. <https://policijska-akademija.gov.hr/policijska-skola-josip-jovic-34/postani-policajac-policajka/4018#UVJETI%20PREK> (the date of appeal: 10.02.2023) [in English].

Надійшла до редакції 11.02.2023.

Прийнято до друку 23.02.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.

Pustovit Yu., Koreniuk O. Vidpovidal'nist' za porushennja prav intelektual'noi' vlasnosti. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 60-75. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)04](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)04)

УДК 347.447.52:339.166.5

DOI: 10.31617/3.2023(127)04

ПУСТОВІТ Юлія,

PUSTOVIT Yuliya,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID 0000-0003-1845-7044
y.pustovit@knu.edu.ua

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID 0000-0003-1845-7044
y.pustovit@knu.edu.ua

КОРЕНЮК Ольга,

KORENIUK Olha,

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

PhD (Law), Associate Professor of the Department of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-5272-8990
o.korenyuk@knu.edu.ua

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5272-8990
o.korenyuk@knu.edu.ua

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

**LIABILITY FOR INFRINGEMENT
OF INTELLECTUAL
PROPERTY RIGHTS**

Вступ. Інститут адміністративної відповідальності щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності є особливо актуальним у сучасному суспільстві: надважливо дотримуватися законодавства для забезпечення добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, стимулювати інтелектуальну творчість і створювати умови для розвитку економіки України.

Introduction. The institution of administrative responsibility for the violation of rights to intellectual property objects is particularly relevant in modern society: it is imperative to comply with the legislation to ensure fair competition in business activities, stimulate intellectual creativity and create conditions for the development of the economy of Ukraine.

Проблема. На прикладі конкретної судової справи виявлено законодавчі прогалини, що призводять до ситуації, коли суб'єкту підприємницької діяльності доводиться самому захищати свої права інтелектуальної власності, а порушник навіть не притягнутий до адміністративної відповідальності.

Problem. On the example of a specific court case, legislative gaps were identified, which lead to situations when the subject of entrepreneurial activity has to defend his intellectual property rights himself, and the violator is not even brought to administrative responsibility.

Мета. Дослідження спрямоване на визначення проблем адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності в сучасних умовах та виявлення їхніх особливостей.

The aim. The research is aimed at determining the problems of administrative responsibility for the violation of rights to intellectual property objects in modern conditions and identifying their features.

Методи. Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: історичний, абстрактно-логічний та порівняння; аналізу і синтезу, аналогії, системного підходу; теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Methods. General scientific and special methods of cognition are applied: historical, abstract-logical and comparison; analysis and synthesis, analogy, system approach; theoretical generalization and formulation of conclusions.

Результати. Судді часто помиляються під час визначення об'єкта протиправних дій, що

Results. Judges often make mistakes in determining the object of illegal actions, which leads to

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

призводить до неправильних рішень, зокрема конфіскації речей, що не є незаконно виготовленими і не є обладнанням або матеріалами для незаконного виготовлення продукції.

Проаналізовано Постанову Верховного Суду, яка є прикладом того, що суб'єкт господарювання повинен через суд припиняти порушення своїх прав на інтелектуальну власність, яке виникло як результат прийняття індивідуального акту суб'єктом владних повноважень.

Висновки. Однією з проблем адміністративного судочинства у справах щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності є не притягнення суб'єктів владних повноважень до відповідальності: у розглянутій справі такий суб'єкт прийняв протиправний індивідуальний акт про реєстрацію торговельної марки, яким порушив права інтелектуальної власності іншого суб'єкта господарювання. Питання щодо притягнення до відповідальності винних у тому, що стало предметом судового спору, залишається відкритим.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, інтелектуальна власність, порушення прав інтелектуальної власності, суб'єкт підприємницької діяльності.

JEL Classification: K11; K39; K41.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Інститут адміністративної відповідальності щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності є особливо актуальним у сучасному суспільстві: надважливо дотримуватися законодавства для забезпечення добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, стимулювати інтелектуальну творчість і створювати умови для розвитку економіки України.

Проблема. У цьому дослідженні на прикладі конкретної судової справи проаналізуємо законодавчі прогалини, що призводять до ситуацій, коли суб'єкту підприємницької діяльності доводиться самому захищати свої права інтелектуальної власності, а порушник навіть не буде притягнутий до адміністративної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з проблемами адміністративної відповідальності у сфері захисту прав інтелектуальної власності, досліджували вчені-правники. Зокрема Н. Капітаненко проаналізувала адміністративні правопорушення у сфері реалізації права інтелектуальної власності [1]. І. Комарицька у праці [2] приділила увагу особливостям притягнення до адміністративної відповідальності щодо правопорушень, які посягають на об'єкти інтелектуальної власності, Н. Мироненко акцентувала на проблемах

incorrect decisions, in particular with regard to the confiscation of things that are not illegally manufactured and are not equipment or materials for the illegal manufacture of products.

The Resolution of the Supreme Court is analysed, which is an example of the fact that a business entity must, through the court, terminate the violation of its rights to intellectual property, which arose as a result of the adoption of an individual act by the subject of authority.

Conclusions. One of the problems of administrative proceedings in cases related to the violation of rights to intellectual property objects is the failure to bring the subjects of authority to justice: in the case under consideration, such a subject adopted an illegal individual act on the registration of a trademark, with which he violated the intellectual property rights of another business entity. The question of bringing to justice those responsible for what has become the subject of a legal dispute remains open.

Keywords: administrative responsibility, intellectual property, violation of intellectual property rights, subject of entrepreneurial activity.

удосконалення правового регулювання юридичної відповідальності за порушення інтелектуальної власності та шляхах їх вирішення [3]. Науковець О. Скуренко досліджувала встановлення адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності [4]. І. Якубівський вивчав проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні [5].

Проте наразі важливо приділяти більше уваги судовій практиці притягнення до адміністративної відповідальності у справах, пов'язаних з порушенням прав на об'єкт/об'єкти інтелектуальної власності, та виявляти їх особливості.

Мета. Дослідження спрямоване на визначення проблем адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності в сучасних умовах та виявлення їх особливостей.

Методи. Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: історичний, абстрактно-логічний і порівняння; аналізу та синтезу, аналогії, системного підходу; теоретичного узагальнення й формулювання висновків.

Результати дослідження. Норми, які регулюють правовідносини у сфері інтелектуальної власності в Україні, прописані в Конституції України, Цивільному (ЦКУ), Митному (МКУ), Господарському (ГКУ) кодексах, Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та інших спеціальних законах і підзаконних нормативних актах.

Відтак, у ч. 4 ст. 13 Конституції України передбачено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Ч. 1 ст. 41 Конституції України визначає право кожного володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості та захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають завдяки різним видам інтелектуальної діяльності. Згідно з ч. 2 зазначеної статті кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [6].

У Кодексі про адміністративні правопорушення України (статті 51-2, 164-3, 164-6, 164-7, 164-9, 164-13 та 345) передбачено відповідальність за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. До санкцій, які можуть бути застосовані до осіб, що вчинили такі порушення, належать ДМВ1 грошові та майнові стягнення: штраф і конфіскація об'єкта порушення. Ці санкції є методом боротьби з порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, проте на практиці у використанні адміністративних санкцій допускається велика кількість порушень законності у цій сфері [7].

Термін «адміністративна відповідальність» у теорії адміністративного права трактується й розглядається з різних поглядів через те, що чинне законодавство України не надає повного визначення цього поняття. Проте можна зробити висновок, що воно є одним з інститутів адміністративного права та має форму забезпечення заходів примусу (стягнення), що є різновидом правової відповідальності. Це необхідний засіб для запобігання правопорушенням і забезпечення правопорядку.

На основі аналізу судової практики у справах про адміністративні правопорушення у сфері інтелектуальної власності виявлено, що судді часто помиляються під час визначення об'єкта протиправних дій, що призводить до неправильних рішень, зокрема конфіскації речей, які не є незаконно виготовленими та не є обладнанням або матеріалами для незаконного виготовлення продукції.

Об'єктами інтелектуальної власності є продукти творчості та інтелектуальної діяльності, перелік яких прописано в Цивільному кодексі України. Однак з розвитком технологій постійно з'являються нові об'єкти інтелектуальної власності, тож перелік не може бути повним. Важливо зазначити, що деякі об'єкти (наприклад, торговельні марки, комерційні найменування та географічні зазначення) хоч і є об'єктами інтелектуальної власності, проте не є результатами творчості та інтелектуальної діяльності у традиційному розумінні цього терміну.

Об'єкти інтелектуальної власності можна розділити на три види:

- об'єкти авторського права та суміжних прав, до яких належать літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, відеограми, фонограми та організації передачі мовлення;
- об'єкти права промислової власності, зокрема корисні моделі, винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин і породи тварин;
- засоби індивідуалізації, як-от комерційні чи фірмові найменування, торговельні марки і географічні зазначення.

Однією з характеристик об'єктів інтелектуальної власності є те, що вони мають бути новими та результатом творчої діяльності, а також мати здатність бути втіленими в матеріальний носій. Проте існує кілька особливостей, що розрізняють *адміністративну відповідальність*, зокрема за порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності, від інших видів відповідальності. Головною з них є те, що адміністративна відповідальність здебільшого реалізується у формі позасудових процедур.

Так, у ст. 51-2 КУпАП «Порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності» (зазначена норма напряду стосується адміністративного правопорушення, яке далі досліджується на прикладі Постанови Верховного Суду України) визначено, що «незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення

прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом, тягне за собою накладення штрафу від 50 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для її виготовлення» [2].

Багато органів державного управління та посадових осіб мають повноваження накладати адміністративні санкції на порушників закону через особливості таких порушень – їхню небезпеку, поширеність та необхідність оперативного реагування. Під час реформи судової системи значно розширені процесуальні гарантії щодо можливості оскарження судових рішень і форми накладення адміністративної відповідальності. Щодо адміністративних правопорушень, визначених у ст. 51-2 КУпАП, їхній розгляд законодавець поклав на районні, районні у містах, міські чи міськрайонні суди.

За підсумками аналізу адміністративних справ встановлено, що протоколи про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена ст. 51-2, складаються здебільшого уповноваженими на те особами, перелік яких наведено у ст. 255 КУпАП, зокрема: за ст. 51-2 КУпАП – посадовими особами органів Національної поліції; центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та його територіальних органів; державними інспекторами з питань інтелектуальної власності; державними інспекторами сільського господарства [7].

У протоколі про адміністративне правопорушення, що формується згідно зі ст. 51-2 КУпАП, необхідно точно вказати, які дії правопорушника конкретно мають незаконне використання, привласнення авторства або інші порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також статтю спеціального закону, яку вони порушують. Однак в деяких протоколах ці вимоги виконані неповно.

Ст. 51-2 КУпАП має особливість в тому, що вона як встановлює адміністративну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності, так і має захист інтересів суб'єктів, чий права порушені незаконними діями.

За результатами аналізу матеріалів судової практики видно, що особи, які мають повноваження складати протоколи про адміністративні правопорушення, та судді, що розглядають такі справи, не завжди правильно розуміють поняття «незаконне використання», «видання себе за автора», «привласнення авторства».

Згідно з вказівками в законах України, *незаконним використанням об'єкта права інтелектуальної власності* вважається публікація, відтворення, розповсюдження або поширення без дозволу власника патенту або свідоцтва на літературний або художній твір, фонограму, відеограму, аудіовізуальний твір, передачу організації мовлення, комп'ютерну програму, базу даних, наукове відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів і послуг, топографію

інтегральної мікросхеми, раціоналізаторську пропозицію, сорт рослин та інші подібні дії.

Видаванням себе за автора об'єктів промислової власності вважаються: оформлення повних або часткових реєстраційних документів на чужі права інтелектуальної власності під своїм прізвищем або реєстрація предмета інтелектуальної власності, створеного у спів-авторстві з іншими особами, під своїм прізвищем без зазначення цих осіб як співавторів.

Привласнення авторства на об'єкти авторського права та суміжних прав передбачає вчинення будь-яких дій, які дають змогу реалізувати як виключні, так і невиключні майнові та немайнові права. Ці дії можуть включати використання твору зі згадкою свого прізвища (або псевдоніма), надання дозволу іншим особам застосовувати твір від свого імені як від автора твору, надання дозволу на відтворення твору, публічне виконання, сповіщення, демонстрацію та показ, а також на переклад, переробку, адаптацію або аранжування твору, передачу прав автора (відчуження) іншій особі.

Утім, у ЦКУ (ст. 418) на законодавчому рівні зафіксовано визначення: «право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦКУ та іншим законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦКУ та іншим законом» [8].

До об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 420 ЦКУ) зокрема належать комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення. Основною метою будь-якої торгової (комерційної) марки є відрізнення товарів і послуг одних осіб від товарів і послуг інших осіб. Оскільки намагання завдати шкоди іншій особі та зловживання правом в інших формах є неприпустимими, то такі дії не допускаються.

Згідно зі ст. 6 *bis* Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20.03.1883 (яка набула чинності в Україні з 25.12.1991): «країни Союзу зобов'язуються чи з ініціативи адміністрації, якщо це допускається законодавством даної країни, чи за клопотанням зацікавленої особи відхилити або визнавати недійсною реєстрацію і забороняти застосування товарного знаку, що становить відтворення, імітацію чи переклад іншого знаку, здатні викликати змішування зі знаком, що за визначенням компетентного органу країни реєстрації чи країни застосування вже є у цій країні загальновідомим як знак особи, що користується привілеями цієї Конвенції, і використовується для ідентичних або подібних продуктів. Це положення поширюється і на ті випадки, коли істотна складова частина знаку становить відтворення

такого загальновідомого знаку чи імітацію, здатну викликати змішування з ним» [9].

Ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [10]. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, визначено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Ч. 1 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» встановлює, що охорона прав на добре відому торговельну марку здійснюється згідно зі ст. 6 *bis* Паризької конвенції про охорону промислової власності та цим Законом на підставі визнання торговельної марки добре відомою Апеляційною палатою або судом. Торговельна марка може бути визнана добре відомою незалежно від реєстрації її в Україні [11].

Ст. 1 Спільних рекомендацій відносно положень про охорону загальновідомих знаків, прийнятих Асамблеєю Паризького союзу з охорони промислової власності та Генеральною Асамблеєю ВОІВ на 34-й серії засідань Асамблеї держав – членів ВОІВ 20–29.09.1999 визначає «компетентний орган» як адміністративний, судовий, або напівсудовий орган держави-члена, який має компетенцію робити висновки, чи є будь-який знак загальновідомим, чи забезпечувати охорону загальновідомих знаків [9].

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09 лютого 2023 року № 910/5028/21 за позовом компанії Немірофф Інтеллектьюал Проперті Істеблїшмент (*Nemiroff Intellectual Property Establishment*) до товариства з обмеженою відповідальністю «Лікєро-горїлчанїй завод «Прайм» (далі – ТОВ «Лікєро-горїлчанїй завод «Прайм»)) та державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (далі – ДП «Український інститут інтелектуальної власності»), Укрпатент [правонаступником якого є державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій»]) про визнання недійсним рішення та припинення порушення прав інтелектуальної власності [13].

Зазначена постанова є цікавою в межах цього дослідження, оскільки в ній йдеться про припинення порушення прав інтелектуальної власності, а саме три види інтелектуальної власності – «засоби індивідуалізації, такі як комерційні чи фірмові найменування, торговельні марки і географічні зазначення». Адміністративна відповідальність за зазначене порушення передбачена ст. 51-2 КУпАП.

Наведемо короткий зміст позовних вимог.

Немірофф Інтеллектьюал Проперті Істеблїшмент звернулася до суду з позовом до ТОВ «Лікєро-горїлчанїй завод «Прайм» та ДП «Український інститут інтелектуальної власності» про: визнання недійсним рішення відповідача-2 від 17.12.2020 № 139279/ЗМ/20 про реєстрацію торговельної марки *MIRONOFF* за заявкою № m201927455 від 02.10.2019; зобов'язання відповідача-1 припинити порушення прав інтелектуальної власності позивача на знак для товарів і послуг за свідоцтвом України № 16270, міжнародною реєстрацією № 739116 і знак *Nemiroff*, визнаний добре відомим в Україні.

Позовні вимоги обґрунтовані з посиланням на те, що заявлене відповідачем-1 до реєстрації позначення *MIRONOFF* не відповідає умовам надання правової охорони, оскільки є схожим з торговельними марками позивача та знаком, визнаним добре відомим щодо позивача, а власне позначення заявлено для тих самих і споріднених товарів 33 класу Міжнародної класифікації товарів і послуг (МКТП), його реєстрація та подальше використання призведе до порушення прав інтелектуальної власності позивача. Саме рішення відповідача-2 про реєстрацію торговельної марки *MIRONOFF* за заявкою № m201927455 від 02.10.2019 порушує права інтелектуальної власності на знаки для товарів і послуг за свідоцтвом України № 16270, міжнародною реєстрацією № 739116 і знак *Nemiroff*, визнаний добре відомим в Україні. За доводами позивача, використання відповідачем-1 спірного позначення не виключає змішування з діяльністю позивача, а розповсюдження товару (продукції), який маркований таким позначенням, може ввести в оману щодо особи, яка виробляє товар.

Далі – короткий зміст рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції.

Рішенням господарського суду міста Києва від 15.02.2022 у справі № 910/5028/21 (суддя Картавцева Ю.В.) позов було задоволено повністю з посиланням на його обґрунтованість.

Місцевий господарський суд, оцінивши та прийнявши як належні й допустимі докази, зокрема висновок за результатами проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, складений експертом Дорошенком О. Ф., а також наданий позивачем висновок за результатами проведеного експертного дослідження у сфері інтелектуальної власності, складений судовим експертом Ковальновою Н. М., відхиливши та не прийнявши як належний доказ наданий відповідачем-1 висновок експерта Сопової К. А., складений за результатами проведення експертизи об'єктів інтелектуальної власності, дійшов висновку про те, що заявлене на реєстрацію позначення *MIRONOFF* за заявкою № m201927455 від 02.10.2019 для товарів 33 класу МКТП є таким, що не відповідає умовам надання правової охорони, визначеним Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», з огляду на що відсутня передбачена законом умова, наявність якої є необхідною для прийняття рішення про реєстрацію торговельної марки – відповід-

ність заявленого на реєстрацію позначення умовам надання правової охорони. Крім того, з огляду на висновок щодо схожості позначення *MIRONOFF* на етикетці продукції виробництва відповідача-1 «настільки, що його можна сплутати з торговельними марками позивача та знаком *Nemiroff*, визнаним добре відомим в Україні, зважаючи на аналогічність та спорідненість товарів, для яких позначення подано на реєстрацію та зареєстровано торговельні марки позивача, беручи до уваги те, що за приписами ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», використанням торговельної марки визнається нанесення її на будь-який товар, для якого торговельну марку зареєстровано, а за нормами ч. 5 ст. 16 вказаного Закону свідоцтво надає його власнику виключне право забороняти іншим особам використовувати без його згоди позначення, схоже із зареєстрованою торговельною маркою, стосовно наведених у свідоцтві товарів і послуг, а також стосовно товарів і послуг, споріднених з наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання ці позначення можна сплутати», – суд дійшов висновку про доведеність позивачем належними та допустимими доказами обставин порушення відповідачем-1 прав інтелектуальної власності позивача, у зв'язку з чим останній вправі передбаченим ч. 2 ст. 20 названого Закону способом вимагати припинення порушення його прав у судовому порядку.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 18.10.2022 рішення зі справи скасовано; ухвалено нове рішення про відмову в позові.

Постанову суду апеляційної інстанції обґрунтовано з посиланням на те, що: Компанія не скористалась правом на подання заперечень проти заявки ТОВ «Лікєро-горілочний завод «Прайм» з підстав невідповідності спірного позначення умовам надання правової охорони, внаслідок чого Компанія не має права на оскарження рішення Укрпатенту в силу норм Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (у редакції, чинній станом на час подання заявки №m201927455 від 02.10.2019). Водночас Компанія не позбавлена права на звернення до суду з вимогою про визнання недійсним свідоцтва, що надалі має бути видане відповідачу-1 на підставі оспорюваного рішення Укрпатенту. Ухвалення позитивного рішення за заявкою за умови відсутності заперечень третіх осіб не може порушувати права та охоронювані законом інтереси таких осіб, оскільки не встановлює правових наслідків для них.

Суд апеляційної інстанції в обґрунтуванні підстав для відмови у позові зазначив також й про те, що позивач не надав доказів на підтвердження обставин схожості спірного позначення та торговельних марок позивача. Висновок за результатами проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, складений експертом Дорошенком О. Ф., а також висновок за результатами проведеного експертного дослідження у сфері інтелектуальної власності, складений

судовим експертом Ковальновою Н. М. не дають відповіді на зазначене питання, оскільки дослідження проводилися без урахування критерію використання позначень на відповідних товарах позивача та відповідача-1, а тому не можуть бути визнані належними й покладені в основу судового рішення по суті спору. Скасовуючи додаткове рішення місцевого господарського суду, суд апеляційної інстанції зазначив, що у зв'язку зі скасуванням рішення по суті спору підлягає скасуванню і додаткове рішення [13].

У цьому випадку спір, який виник у між сторонами, пов'язаний з необхідністю захисту, на думку позивача, його прав інтелектуальної власності на знак для товарів і послуг за свідоцтвом України № 16270, міжнародною реєстрацією № 739116 і знак *Nemiroff*, визнаний добре відомим в Україні.

Отже, спір про визнання недійсним рішення відповідача-2 від 17.12.2020 № 139279/ЗМ/20 про реєстрацію торговельної марки *MIRONOFF* за заявкою № m201927455 від 02.10.2019 стосується захисту прав інтелектуальної власності позивача, тобто цивільного права. Близька за змістом правова позиція, що викладена у постанові Верховного Суду від 13.01.2022 зі справи № 910/9185/20.

Верховний Суд зазначив, що право на оскарження спірного рішення Укрпатенту в суді не залежить від того, чи подав позивач заперечення щодо заявки ТОВ «Лікєро-горілочаний завод «Прайм» на реєстрацію позначення *MIRONOFF* до Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ). Рішення про реєстрацію або відмову від реєстрації торговельної марки приймається на основі кваліфікаційної експертизи, яка оцінює відповідність позначення умовам надання правової охорони, а не на основі наявності або відсутності заперечень зацікавлених осіб щодо заявки.

Тому результат розгляду заявки не залежить від того, чи були подані заперечення проти неї зацікавленими особами щодо відповідності позначення умовам надання правової охорони. Уповноважений орган не може уникнути свого обов'язку належно перевірити відповідність заявленого позначення умовам надання правової охорони відповідно до Конституції та законів України (згідно зі ст. 19 Конституції України).

Зацікавлена особа може захистити своє порушене право або охоронюваний законом інтерес, незалежно від того, чи скористалася вона правом на подання заперечень до Національного органу інтелектуальної власності. Для забезпечення ефективного захисту особа може звернутися з позовом до суду та оскаржити рішення, прийняте органом щодо поданої заявки. Захист повинен бути доступним і спроможним запобігти виникненню або продовженню порушення.

Неподання заперечень проти заявки до НОІВ не є вирішальним фактором у встановленні наявності/відсутності підстав для оскарження прийнятого органом рішення і не може бути використано як підстава

для автоматичного визнання рішення законним. Натомість будь-яка зацікавлена особа може використати інші доступні засоби захисту своїх прав, наприклад звернутися з позовом до суду для оскарження прийнятого рішення. У такому випадку рішення органу не буде автоматично вважатися законним, а буде перевірено згідно із законодавчими нормами, і за необхідності може бути визнано недійсним за позовом заінтересованої особи.

Суд апеляційної інстанції не врахував той факт, що порушення прав інших осіб, зокрема власників торговельних марок, які раніше зареєстровані чи заявлені на реєстрацію на ім'я таких осіб для таких самих або подібних товарів і послуг, або добре відомих торговельних марок можуть бути наслідком недбалості органу, який не здійснив належної перевірки відповідності заявленого позначення умовам надання правової охорони.

Отже, рішення про реєстрацію торговельної марки, прийняте Укрпатентом у такому випадку, впливає не тільки на права заявника, ТОВ «Лікєро-горілчаній завод «Прайм», але й на права іншої особи (позивача), яка вважає, що були підстави для відмови в реєстрації, враховуючи її інтелектуальну власність.

Через подання заявки № m201927455 на знак для товарів і послуг *MIRONOFF* до процедури експертизи, формальна експертиза по якій не завершена на день набрання чинності Законом України від 21.07.2020 № 815-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями», Верховний Суд відзначив, що необхідно враховувати приписи Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» у редакції, що була чинною на час подання заявки.

Згідно з ч. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 21.07.2020 № 815-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями», який набрав чинності 16.08.2020 р., експертиза заявок на знаки для товарів і послуг, формальна експертиза яких не завершена на день набрання чинності цим Законом, проводиться відповідно до порядку, встановленого цим Законом. При цьому відповідність позначень за такими заявками умовам надання правової охорони визначається згідно із законодавством, що діяло на дату подання заявки.

Отже, суд апеляційної інстанції неправильно ідентифікував процедуру експертизи заявки на знаки для товарів і послуг як кваліфікаційну експертизу, яка включає перевірку відповідності позначення умовам надання правової охорони. Суд застосував до процедури експертизи порядок, передбачений приписами Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» у редакції, чинній

станом на час подання заявки та відіслав до відповідних норм цього Закону у наведеній редакції у своєму рішенні.

При цьому ні Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», ні внесені зміни до нього, що передбачені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями», ні версія Закону на момент подання позову до суду не забороняють оскарження рішення НОІВ особою, яка вважає, що таким рішенням її права та інтереси, охоронювані законом, порушені.

У своєму рішенні щодо відмови у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції зазначив, що позивач не представив достатні докази для підтвердження схожості спірного позначення з торговельними марками позивача, а також відкинув позов з підстави відсутності у Компанії права на оскарження рішення Укрпатенту.

Суд апеляційної інстанції встановив, що висновок експерта Дорошенка О. Ф. та результати експертного дослідження, які були проведені судовим експертом Ковальновою Н. М., не дають відповіді на головне питання спору. Це тому, що в ході дослідження не було враховано критерій використання позначень на відповідних товарах позивача та відповідача-1, тому їх результати не можуть служити підставою для прийняття судового рішення по суті спору.

Але, як зазначив скаржник у своїй касаційній скарзі, висновки експертиз, які згадувала апеляційна інстанція, включають дослідження фактичного використання спірного позначення на товарі, тому суд порушив вимоги статті 104 ГПК України. Згідно з цією статтею, висновок експерта не має попередньо встановленої сили і повинен бути оцінений судом разом з іншими доказами за правилами, встановленими статтею 86 ГПК України. Але в цьому випадку ця норма застосована без урахування висновку щодо використання правової норми у подібних правовідносинах, який викладений у постанові Верховного Суду. У цій постанові зазначалося, що сприйняття марок пересічним споживачем відіграє вирішальну роль під час їхнього порівняння й оцінювання. Також зауважено, що єдиною підставою для призначення судової експертизи є потреба в застосуванні спеціальних знань, тоді як вирішення порушеного питання щодо схожості зареєстрованої торговельної марки й спірного позначення належить до компетенції звичайного пересічного споживача відповідних послуг.

Щодо розглянутого Верховний Суд зазначив таке.

Місцевий господарський суд встановив, що власне зображення товару (горілки), придбаного позивачем, було предметом дослідження експертів з метою визначення схожості позначень на етикетках маркованого товару. Це підтверджується змістом самого експертного висновку.

Доводи суду апеляційної інстанції, що експертні дослідження проводилися без урахування критерію використання позначень на відповідних товарах позивача та відповідача-1, можуть бути певною

.....

мірою формальними й не відповідати безпосередньо змісту таких експертних досліджень.

Оцінка доказів полягає у визначенні їхньої об'єктивної реальності, правдивості та достовірності.

Різні методи перевірки та дослідження доказів використовуються залежно від типу засобів доказування, які застосовуються. Метою оцінки доказів є усунення суперечностей між ними та сумнівів у достовірності отриманих висновків шляхом оцінки належності, допустимості та вірогідності кожного доказу окремо, а також вірогідності та взаємозв'язку між ними в сукупності.

Обґрунтованість висновків суду у разі ухвалення рішення по суті спору залежить від того, наскільки повністю встановлення відповідних обставин справи та правильна оцінка доказів. У кожному випадку суд повинен навести мотиви, які він використовує під час вибору деяких доказів та відкидання інших, як це було зроблено місцевим господарським судом у вирішенні спору.

У своїй правовій позиції щодо застосування ст. 104 ГПК України «Оцінка висновку експерта судом» Верховний Суд визнає значення сприйняття торговельних марок пересічним споживачем під час їх порівняння та оцінювання. Це підтверджено у різних постановках, що належать справам № 922/3136/16, №910/18587/16 та № 910/15741/17, на які посилається скаржник у своїх доводах. При цьому Верховний Суд використовує свою сталу та послідовну правову позицію.

Звертаючись до зазначених справ, Верховний Суд також врахував правову позицію, що схожість на рівні змішування ґрунтується на загальному враженні, яке створюють товарні знаки та послуги. При купівлі товару споживач зазвичай сприймає візуально знак, що позначає товари, а не окремі слова на упаковці.

Верховний Суд у висновку зауважив, що обізнані та поінформовані споживачі мають меншу ймовірність купити продукцію невідповідного призначення або від несправжнього виробника через їх індивідуальні відмінності. Тому у разі вирішення питань щодо наявності або відсутності схожості до ступеня змішування варто орієнтуватись на звичайного пересічного споживача, зокрема на звичайного пересічного споживача алкогольних напоїв. Це відбувається на підставі правила, що загальне враження від знаків грає вирішальну роль у сприйнятті та порівнянні товарних знаків під час їх купівлі.

Попри те, що сприйняття торговельних марок пересічним споживачем має вирішальне значення за їхнього порівняння та оцінки, а також щодо характеру спірних правовідносин, згідно з якими оцінка експертних висновків здійснюється з погляду пересічного споживача, місцевий господарський суд, враховуючи специфіку спірних правовідносин у сфері інтелектуальної власності, за оцінки висновків експертних досліджень, які містяться в матеріалах справи, прийшов до висновку, що заявлене на реєстрацію позначення *MIRONOFF* за заявкою № m201927455 від 02.10.2019 для товарів 33 класу МКТП не

відповідає умовам надання правової охорони, передбаченим Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Через докази позивача щодо порушення його прав інтелектуальної власності та наявності належних та допустимих доказів він має право вимагати припинення порушення його прав у судовому порядку.

Показані у рішенні апеляційного суду докази не спростовують висновки місцевого господарського суду. Не вірним застосуванням матеріального права є тлумачення закону з помилкою або використання непридатного для цієї ситуації закону, або ігнорування закону, який повинен був бути використаний.

Отже, неправильне застосування апеляційним господарським судом деяких законодавчих приписів і неврахування характеру спірних правовідносин призвели до того, що рішення суду першої інстанції було скасовано безпідставно. Тож постанова суду апеляційної інстанції була скасована, а рішення суду першої інстанції про задоволення позову залишено в силі.

Висновки. Однією з проблем адміністративного судочинства у справах щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності є не притягнення до відповідальності суб'єктів владних повноважень: у розглянутій справі такий суб'єкт прийняв протиправний індивідуальний акт про реєстрацію торговельної марки, яким порушив права інтелектуальної власності іншого суб'єкта господарювання.

Загалом увага науковців зосереджується на визначенні законності накладення адміністративних стягнень у випадках порушення прав щодо інтелектуальної власності приватними суб'єктами господарювання, питання ж притягнення до відповідальності суб'єкта владних повноважень за таке правопорушення залишається поза увагою науковців.

Згідно зі ст. 33 КУпАП України, стягнення за порушення прав інтелектуальної власності мають бути врегульовані відповідними нормативними актами, які передбачають відповідальність за таке порушення, згідно з КУпАП та іншими актами України щодо адміністративних правопорушень. Це означає, що за порушення прав інтелектуальної власності можуть бути накладені тільки такі стягнення, які передбачені законодавством.

Повертаючись до наведеного у статті прикладу судової справи про припинення порушення прав інтелектуальної власності, ми бачимо, що суб'єктом владних повноважень був прийнятий протиправний індивідуальний акт про реєстрацію торговельної марки, яким порушено права інтелектуальної власності іншого суб'єкта господарювання. Питання щодо притягнення до відповідальності винних у тому, що стало предметом судового спору, залишається відкритим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капітаненко Н. П. Адміністративні правопорушення у сфері реалізації права інтелектуальної власності: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1 С. 370-374. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/93>

2. Комарицька І. Особливості притягнення до адміністративної відповідальності щодо правопорушень, які посягають на об'єкти інтелектуальної власності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки*, №1, Вип. 884, 2017. С. 132-137. <https://doi.org/https://doi.org/10.23939/law2017.884.132>
3. Мироненко Н. М., Недогібченко Є. Г. Проблеми удосконалення правового регулювання юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності та шляхи їх вирішення. Порушення прав у сфері інтелектуальної власності як підстава адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності: *збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 грудня 2019 р.*; НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2020. 178 с. С.92 – 95
4. Скуренко О. А. Встановлення адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*, 2017, № 8. С. 121-123. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/8/26.pdf> (дата звернення: 24.03.2023)
5. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03. Якубівський І. Є.; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка., 2019. 520 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2023)
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.03.2023)
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435- IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.03.2023)
9. Паризька конвенція про охорону промислової власності: Конвенція від 20 березня 1883 р. № 995_123 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення: 20.03.2023)
10. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 17.03.2023)
11. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> (дата звернення: 24.03.2023)
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09 лютого 2023 року № 910/5028/21: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108927598> (дата звернення: 26.03.2023).

REFERENCES

1. Kapitanenko, N. P. (2021). Administratyvni pravoporushennia u sferi realizatsii prava intelektualnoi vlasnosti: zahalna kharaktrystyka [Administrative offenses in the field of implementation of intellectual property rights: general characteristics]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 370-374. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/93> [in Ukrainian].
2. Komarytska, I. (2017). Osoblyvosti prytyahennia do administratyvnoi vidpovidalnosti shchodo pravoporushen, yaki posiahaiut na obiekty intelektualnoi vlasnosti [Peculiarities of bringing to administrative responsibility for offenses that encroach on objects of intellectual property]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: yurydychni nauky» – Bulletin of the «Lviv Polytechnic» National University. Series: legal sciences*, 1, (Is. 884), (pp. 132-137). <https://doi.org/10.23939/law2017.884.132> [in Ukrainian].

3. Myronenko, N. M., & Nedohibchenko, Ye. H. (2020). Problemy udoskonalennia pravovoho rehuliuвання yurydychnoi vidpovidalnosti za porushennia prav intelektualnoi vlasnosti ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of improving the legal regulation of legal responsibility for infringement of intellectual property rights and ways to solve them]. Porushennia prav u sferi intelektualnoi vlasnosti yak pidstava administratyvnoi, kryminalnoi ta tsyvilnoi vidpovidalnosti: *zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 10 hrudnia 2019 r.; NDI intelektualnoi vlasnosti NAPrN [Violation of intellectual property rights as a basis for administrative, criminal and civil liability: collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, December 10, 2019]*. Ukrainy. Kyi'v: Interservis, (pp. 92-95) [in Ukrainian].
4. Skurenko, O. A. (2017). Vstanovlennia administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia prav na obiekty intelektualnoi vlasnosti [Establishment of administrative liability for infringement of intellectual property rights]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 8, 121-123. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/8/26.pdf> [in Ukrainian].
5. Iakubivskiy, I. Ie. (2019). Problemy nabuttia, zdiisnennia ta zakhystu mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Problems of acquisition, implementation and protection of property rights of intellectual property in Ukraine]. *Kandydats'ka dysertatsiia – Candidate's thesis*, L'vivskiy nacional'nyj universytet im. Franka [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996, June 28). Zakon Ukrainy «Konstytutsiia Ukrainy» [Law of Ukraine «Constitution of Ukraine»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1984, December 07). Zakon Ukrainy «Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia» [Law of Ukraine «Code of Ukraine on administrative offenses»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003, January 16). Zakon Ukrainy «Tsyvilnyi kodeks Ukrainy» [Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
9. Konventsii, Mizhnarodnyi dokument «Paryzka konventsii pro okhoronu promyslovi vlasnosti» [Convention «Paris Convention on the Protection of Industrial Property»]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2004, January 29). Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy» [Law of Ukraine «On international treaties of Ukraine»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (1993, December 15). Zakon Ukrainy «Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh» [Law of Ukraine «On protection of rights to signs for goods and services»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu No. 910/5028/21 (2023, February 15). [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Cassation Economic Court No. 910/5028/21]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108927598> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 28.03.2023.

Прийнято до друку 06.04.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.

Bondarenko N., Sytnichenko O. Organizacijno-pravove zabezpechennja informacijnoi' bezpeky pidpryjemstv. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 76-87. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)05](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)05)

УДК 346.14:[004.056.5:334.7

DOI: 10.31617/3.2023(127)05

БОНДАРЕНКО Наталія,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0001-9370-301X

n.bondarenko@knu.edu.ua

BONDARENKO Natalia,

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Security of Business

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9370-301X

n.bondarenko@knu.edu.ua

СИТНИЧЕНКО Олена,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID:0000-0002-9740-0216

o.sytnichenko@knu.edu.ua

SYTNICHENKO Olena,

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Security of Business

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID:0000-0002-9740-0216

o.sytnichenko@knu.edu.ua

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ**

Вступ. У контексті європейської інтеграції від інформаційної безпеки залежить ефективність роботи національних підприємств, а в кінцевому підсумку – ступінь захищеності суспільних інтересів країни, інформаційних прав людей і громадян.

Проблема. В умовах воєнної та інформаційної агресії проти України важливим є організаційно-правове забезпечення інформаційної безпеки підприємств, що включає аналіз законодавчої бази в цій сфері, а також дослідження персоналу, який може стати джерелом витоку інформації.

Метою статті є оцінка правового регулювання інформаційної безпеки підприємств з погляду їх організаційної складової та визначення загроз витоку інформації, що їх може створювати персонал підприємства у зв'язку з доступом до конфіденційної, таємної та службової інформації.

Методи. Використано низку філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових принципів і методів: діалектичний, порівняльного аналізу, системний, аналізу та синтезу, формально-юридичний.

Результати. Нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки в Україні забезпе-

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL
PROVISION OF INFORMATION
SECURITY OF ENTERPRISES**

Introduction. Within the framework of European integration, the effectiveness of the work of national enterprises depends on the information security, and ultimately the degree of protection of the public interests of the country, the informational rights of people and citizens.

Problem. In the conditions of military and informational aggression against Ukraine, it is important to ensure organizational and legal information security of enterprises, which includes the analysis of the legislative framework in this area, as well as the study of personnel who may become a source of information leakage.

The aim of the article is to assess the legal regulation of information security of enterprises from the point of view of their organizational component and to determine the threats of information leakage that may be created by the enterprise personnel in connection with access to confidential, secret and official information.

Methods. A number of philosophical, general scientific, special scientific principles and methods are used: dialectical, comparative analysis, systemic, analysis and synthesis, formal and legal.

Results. Normative and legal regulation of information security in Ukraine is ensured by the

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

чується Конституцією України, низкою законів та інших нормативно-правових документів.

Для усунення небезпек і загроз діяльності підприємству варто проаналізувати зовнішнє й внутрішнє середовище його діяльності та усунути чинники деструктивного характеру. Важливим у цьому контексті є контроль допуску працівників до роботи з документами й матеріалами, що мають інформацію з обмеженим доступом. Важливим інструментом також є корпоративна етика.

Висновки. Україні вдалося досягти певних успіхів щодо нормативно-правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки, хоча лишилася низка недоліків.

Забезпечити інформаційну безпеку підприємствам дає змогу використання сучасних кадрових технологій. Працівники, що винні в розголошенні відомостей, які мають комерційну таємницю, згідно з ч. 6 ст. 36 ГК України несуть відповідальність, установлену законом – дисциплінарну, матеріальну, цивільну, адміністративну або кримінальну. Важливим елементом інформаційної безпеки підприємств є контроль, який покладається на його службу безпеки.

Ключові слова: інформаційна безпека підприємства, інформація з обмеженим доступом, служба безпеки підприємства, корпоративна етика.

Constitution of Ukraine, a number of laws and other normative and legal documents.

In order to eliminate dangers and threats to the company's activity, it is necessary to analyse the external and internal environment of its activity and eliminate factors of a destructive nature. In this context, it is important to control the access of employees to work with documents and materials that contain information with limited access. Corporate ethics is also an important tool.

Conclusions. Ukraine managed to achieve certain successes in terms of normative and legal regulation of information security, although a number of shortcomings remained.

The use of modern personnel technologies allows enterprises to ensure information security. Employees who are guilty of disclosing information that is a commercial secret, in accordance with Part 6 of Art. 36 of the Civil Code of Ukraine bear responsibility established by law – disciplinary, material, civil, administrative or criminal. An important element of information security of enterprises is control, which is entrusted to its security service.

Keywords: enterprise information security, information with limited access, enterprise security service, corporate ethics.

JEL Classification: M14, J53, K39.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. У контексті європейської інтеграції з метою корекції базових функцій країни мають бути створені умови для розвитку свободи інформації, стратегічні орієнтири впровадження стандартів НАТО, а також ефективна політика державного управління в проєктах інформаційної безпеки (далі – ІБ). На сьогодні варто дослідити організаційно-правові засади ІБ, від яких залежить ефективність роботи національних підприємств, а в кінцевому підсумку – ступінь захищеності суспільних інтересів країни, інформаційних прав людей і громадян.

Проблема. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян має пріоритетний напрям діяльності органів публічної влади України. Наразі, усвідомлюючи особливості інформаційної безпеки України, що пов'язано з активною військовою та інформаційною агресією проти нашої країни, виникає потреба дослідити важливий складовий її елемент – організаційно-правове забезпечення ІБ підприємств у нашій державі, що включає аналіз законодавчої бази в цій сфері, а також дослідження персоналу, який може стати джерелом витоку інформації з різними режимами доступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження цієї проблематики знайшли своє відображення у працях Р. Калюжного та О. Баєва, які дослідили особливості нормативно-правового забезпечення ІБ України [1], Т. Шири, яка виокремила поняття «загрози кадрової безпеки» підприємства [2]. ІБ у підприємницькій діяльності стала об'єктом дослідження юриста-безпекознавця М. Зубка [3]. Проблематика притягнення працівника до юридичної відповідальності за розголошення комерційної таємниці розглянута науковцем Т. Алієвим [4]. О. Галюк зазначила шляхи підвищення корпоративної етики як ефективного інструментарію забезпечення економічної безпеки підприємства [5]. Однак комплексне дослідження запропонованої проблематики наразі залишається відсутнім.

Метою статті є оцінка правового регулювання інформаційної безпеки підприємств з огляду на їх організаційну складову та визначення загроз витоку інформації, що їх може створювати персонал підприємства внаслідок доступу до конфіденційної, таємної та службової інформації.

Методи. Методологічною основою статті є низка філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових принципів і методів: діалектичний, порівняльного аналізу, системний, аналізу та синтезу, формально-юридичний.

Результати дослідження. Після проголошення Україною незалежності розпочався новий етап розвитку та становлення національного законодавства, зокрема й у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Чинні нормативно-правові акти регулюють особливості взаємовідносин між суб'єктами ІБ, визначаючи їхні права, обов'язки та відповідальність, окреслюють дії суб'єктів ІБ на всіх рівнях, а саме людини, суспільства, держави, а також організаційні засади їхньої діяльності, встановлюють порядок застосування різних сил і засобів забезпечення ІБ.

Нормативно-правове регулювання ІБ в Україні гарантовано Конституцією України [6], Законами України «Про інформацію» [7], «Про національну безпеку України» [8], «Про доступ до публічної інформації» [9], Кодексами України – цивільним, кримінальним, господарським, про адміністративні правопорушення, про працю [10–14]; указами Президента України, якими в 2017 р. затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, а в 2021 р. – Стратегію кібербезпеки України [15; 16]; Постановою КМУ «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [17].

Аналіз нормативно-правового забезпечення ІБ загалом та її суб'єктів господарювання (підприємств) зокрема свідчить, що нині ця діяльність врегульована достатньою кількістю законів і підзаконних нормативно-правових актів. Проте у правовому регулюванні спостерігаються деякі недоліки, пов'язані з тим, що ці акти приймалися в різні часи без узгодження поняттєвого апарату та мають низку не

цілком коректних термінів або взагалі не мають їх чіткого визначення. Наразі в законодавстві відсутня дефініція «інформаційна безпека», попри те, що це поняття дуже часто застосовується в практичній діяльності. Так, в профільному Законі України «Про інформацію» законодавець лише обмежився закріпленням базових понять, зокрема «інформація», «захист інформації» [7]. Цілком погоджуємось з Р. Калюжним та О. Баєвим, які зазначають, що досі не вирішеними залишаються питання щодо коректності визначення термінів «таємна інформація», «таємниця», «документована інформація», «автоматизовані системи», «системи інформаційних відносин» [1]. Така ситуація лише створює складнощі у практичній діяльності суб'єктів господарювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Через застосування російською федерацією технологій інформаційної війни проти України, а також використовуючи найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, що спрямовано на розпалювання національної та релігійної ворожнечі, пропаганди агресивної війни, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету й територіальної цілісності України у 2021 р. Указом Президента затверджена нова Стратегія кібербезпеки України, в якій зроблено акцент на кібербезпеці як одному з пріоритетних напрямів системи національної безпеки України. Метою Стратегії є створення умов для безпечного функціонування кіберпростору з подальшим використанням в інтересах особи, суспільства і держави [16].

Наразі в Україні досягнуто певних успіхів щодо нормативно-правового регулювання забезпечення ІБ. Це обумовлено тим, що забезпечення ІБ стало одним з пріоритетних напрямів діяльності органів влади, адже сучасне інформаційне середовище активно впливає на стан політичної, економічної, військової та інших складових як національної безпеки України загалом, так і окремих господарюючих суб'єктів. Аналіз цього нормативно-правового забезпечення свідчить, що сучасна ІБ є самостійною сферою національної безпеки, яка містить організаційно-правове забезпечення ІБ підприємств в Україні, їхніх інформаційних ресурсів, поширення та використання інформаційної інфраструктури, захист таємної та конфіденційної інформації, інформації про особу. Нині правове регулювання щодо забезпечення ІБ підприємств має цілісний характер, проте окремою його складовою є необхідність дослідити персонал підприємства, який може стати джерелом небезпек і загроз його діяльності (наприклад, витік інформації, доступ до таємної, конфіденційної, службової інформації тощо).

Отже, формування ефективних заходів системи інформаційної безпеки підприємства залежить від його кадрового потенціалу та забезпечує стабільне функціонування в умовах ринкової економіки. Згідно з науковими дослідженнями, за участі персоналу компанії

здійснюється 80 % спроб злому мереж і отримання несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації [18, с. 9].

Зазначені явища свідчать, що персонал підприємства стає однією з загроз витоку інформації, що вимагає сформуванню поняття *кадрової безпеки підприємства*. На нашу думку, це комплекс дій і взаємовідносин персоналу, завдяки якому відбувається ефективне економічне та інформаційне функціонування підприємства, підвищується здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам та проводиться прогнозування впливу персоналу на показники роботи у трудових правовідносинах. Кадрова безпека на підприємствах здійснюється за такими напрямками: відбір та перевірка кандидатів на вакантні посади; розроблення мотиваційних схем оплати праці робітників і проектування кар'єри; ліквідація витрат під час трудових спорів; підвищення надійності співробітників; вивчення ситуації у конкурентів; аналіз сайтів вакансій і кадрових агентств, дослідження ринку праці в регіоні; розгляд підприємства з погляду роботодавця.

Для усунення небезпек і загроз діяльності підприємству варто проаналізувати зовнішнє й внутрішнє середовище його діяльності та усунути чинники деструктивного характеру.

Можливість завдання збитків конкретному підприємству є сутністю загрози безпеці його інтересам. За теорією та практикою слід розрізняти поняття «небезпека» і «загроза». Спільним у змісті *загрози* і *небезпеки* є їхня можливість завдати шкоду, а відмінності полягають у характері та ступені готовності суб'єкта до заподіяння збитку. Зокрема на відміну від загрози у *небезпеці* суб'єкт залишається чітко невираженим, а її характер – непевний та безадресний. Крім цього, небезпека – це уявна готовність до завдання шкоди, а загроза – це явні наміри її заподіяти. *Загрози* виникають під дією внутрішніх і зовнішніх чинників, їм завжди притаманна реальна динаміка; вони завдають збитки та порушують порядок роботи підприємства, а відтак вимагають від підприємства вживати комплексні заходи для їхнього усунення та нейтралізації [2, с. 533].

Загроза інформаційній безпеці підприємства на відміну від небезпеки завжди має адресний характер, чітко виражений суб'єкт і об'єкт, встановлену спрямованість – завдання йому шкоди. Суб'єктами загроз інформаційної та кадрової безпеки можуть бути претенденти на вакантну посаду, працюючі та звільнені робітники. Об'єктом загроз виступають зазвичай інформаційні, людські та фінансові ресурси компанії. Розглянемо персонал як об'єкт безпеки: суб'єктом загроз можуть виступати роботодавець, кримінальне оточення, соціальні структури. Тож загрози кадровій безпеці мають двовекторний характер, оскільки персонал компанії може бути одночасно і суб'єктом, і об'єктом загроз. Відповідно, людські ресурси у відносинах кадрової безпеки, з одного боку, потребують свого захисту, а з іншого – можуть виступати як джерело небезпеки та

загрози. Збалансованість інтересів усіх учасників соціально-трудоких відносин є запорукою забезпечення безпеки кадрів.

Попередити виникнення загроз ІБ підприємства може вивчення чинників, які їх провокують [3, с. 86]. До *внутрішніх чинників* належать: відсутність корпоративної етики; низька ефективність контролю на етапах відбору персоналу на вакантну посаду та його перевірки у процесі трудових правовідносин; невисокий рівень соціальної відповідальності бізнесу (затримання виплати заробітної плати, неефективна система мотивації персоналу, неграмотна політика щодо звільнення працівників); недостатнє опрацювання нормативно-правової бази в галузі забезпечення кадрової безпеки персоналу; відсутність ефективної політики на підприємстві щодо навчання персоналу основам протидії загрозам кадровій безпеці. До *зовнішніх чинників*, які провокують виникнення інформаційних загроз на підприємстві, відносять: кращі умови мотивації у конкурентів та їхня настанова на переманювання; зовнішній тиск на працівників; їхнє потрапляння у різні види залежності; інфляційні процеси.

Особливості допуску працівників до роботи з документами й матеріалами, які мають інформацію з обмеженим доступом, в Україні врегульовано Цивільним кодексом (ЦК) [10], Господарським кодексом (ГК) [13], Законами України «Про інформацію» [7], «Про доступ до публічної інформації» [9].

Інформацією, за ст. 1 Закону України «Про інформацію», є публічно оголошені або документовані відомості про явища та події, що відбуваються у державі, суспільстві та навколишньому середовищі. Внутрішній спосіб «соціалізації» інформації – це розповсюдження відомостей серед обмеженого кола осіб через спеціалізовані документи, а зовнішній спосіб – оприлюднення інформації невизначеному колу осіб.

За режимом доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом, що врегульовано ст. 20 Закону України «Про інформацію». До того ж інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну та службову (ст. 6 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»).

Конфіденційна інформація, відповідно до ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про інформацію» та ст. 7 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні та розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб, поширюється за їх бажанням щодо передбачених ними умов.

Таємну інформацію, згідно зі ст. 8 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», утворюють державна, професійна, банківська та інші передбачені законом таємниці, розголошення яких може завдати шкоди особі, державі та суспільству. Банківська таємниця є різновидом комерційної й виступає об'єктом інтелектуальної власності згідно зі ст. 420 Цивільного кодексу України (ЦКУ).

Службова інформація, за ст. 9 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», характеризує доступ до неї обмеженого кола виконавців зі специфічними службовими обов'язками, яким заборонено розголошувати ці відомості. Така інформація не пов'язана з комерційною цінністю, має гриф «для службового користування», а її перелік встановлюється органами державної влади та місцевого самоврядування.

Дещо інша ситуація з відомостями, що мають *комерційну таємницю*, яка відповідно до ст. 505 ЦК України є інформацією секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якої вона належить, через це має комерційну цінність та є предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Особами, що законно контролюють комерційну таємницю, з огляду на аналіз норм цивільного та господарського законодавства, можуть бути як сам власник (ст. 36 ГК), так і наймані працівники, яким надано цю інформацію на підставі трудового договору, контрагенти суб'єкта господарювання на підставі цивільноправової угоди, або працівники судових і правоохоронних органів внаслідок виконання ними своїх службових обов'язків та у випадках, передбачених законодавством. На всіх зазначених суб'єктів розповсюджуються обов'язки щодо вжиття заходів із збереження секретності цієї інформації.

ЦК та ГК України до комерційної таємниці відносять відомості виробничого, технічного, комерційного та організаційного характеру. Конкретний перелік відомостей, що мають комерційну таємницю підприємства, законодавчо не визначений. На думку цивіліста О. Підпригори, це створює проблему практичного характеру, оскільки у такій інформації немає що захищати (охоронних документів на комерційну таємницю ніхто не видає, офіційної її реєстрації не існує). Справою власника залишається захист такої інформації [3, с. 109], який має певні умови.

Самостійне визначення власником підприємства кола та обсягу інформації, яка буде складати для нього комерційну таємницю (ч. 1 ст. 36 ГК). Для цього підприємство повинне розробити та затвердити наказом Положення про комерційну таємницю з переліком відомостей, які її становлять та принципами регулювання й поведіння персоналу з такою інформацією. Окремо затверджується Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю, в якому інформація має бути викладена так, щоб працівники мали чітке уявлення, про які самі дані йдеться. Фахівці-безпекознавці рекомендують включити відповідний розділ до Статуту підприємства. Також до трудових

договорів і посадових інструкцій працівників мають бути внесені пункти про нерозголошення комерційної таємниці.

Практика діяльності суб'єктів господарювання показує, що до комерційної таємниці належить: інформація про складання бізнес-плану діяльності підприємства; його прибутковість; цінова політика; договірна діяльність (інформація щодо постачальників та покупців); ноу-хау, яке не захищено авторським і патентним правом; власні аналітичні огляди ринку та маркетингові дослідження.

Власник повинен вжити заходів щодо обмеження доступу третіх осіб до комерційної таємниці на законній підставі. У такому випадку виняток можуть становити тільки ті відомості, які згідно з Постановою КМУ від 09.08.93 р. № 611 не можуть належати до комерційної таємниці [17].

Порушення законодавства про працю у разі розголошення комерційної таємниці буде мати місце лише за умов, якщо працівник дав письмову згоду про нерозголошення комерційної таємниці, а вимоги її нерозголошення закріплені в посадових інструкціях і трудових договорах з працівником, правилах внутрішнього трудового розпорядку та у відповідних внутрішніх документах підприємства, про які ми зазначили.

Для доведення факту розголошення комерційної таємниці конкретним працівником варто зібрати якомога більше доказів його протиправної поведінки, зокрема дані відеозапису, що ведеться у приміщеннях, які мають секретну інформацію; покази свідків, присутніх під час розголошення працівником комерційної таємниці тощо. При цьому роботодавець має дотримуватись конституційного права працівників на таємницю листування, телефонних переговорів та іншої кореспонденції, оскільки згідно зі ст. 31 Конституції України обмеження такого права допускається лише в судовому порядку.

Працівники, винні у розголошенні відомостей, що становлять комерційну таємницю, згідно з ч. 6 ст. 36 ГК України несуть відповідальність, установлену законом – дисциплінарну, матеріальну, цивільну, адміністративну або кримінальну [4]. Так, за порушення працівником зобов'язань щодо нерозголошення комерційної таємниці або іншої захищеної законом інформації роботодавець може притягнути його до дисциплінарної відповідальності – звільнити на підставі ст. 147 КЗпП. Якщо через таке порушення роботодавцеві завдано прямої дійсної майнової шкоди, то згідно зі ст. 130 КЗпП працівник притягається до матеріальної відповідальності. Відшкодування працівником цивільно-правової шкоди, заподіяної внаслідок розголошення комерційної таємниці, здійснюється відповідно до загальних положень цивільного законодавства з урахуванням загального строку позовної давності в три роки (ч. 1 ст. 257 ЦК). Розголошення комерційної таємниці посадовими особами підприємств, приватними підприємцями, працівниками

на користь третіх осіб передбачає адміністративну відповідальність у порядку ч. 3 ст. 164-3 КпАП. За вчинення такого порушення з корисливих чи інших особистих мотивів, якщо це завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності, настає кримінальна відповідальність у порядку, передбаченому ст. 232 КК України.

Організаційно-правове забезпечення ІБ підприємства здійснює служба безпеки підприємства, яка захищає його інтереси та ресурси. Спостереження за діями персоналу забезпечуються відкритістю роботи. Фахівці з безпеки рекомендують розташовувати робочі місця у відкритому середовищі, здійснювати облік виконаної роботи, оголошувати результати контрольних заходів за результатами роботи, аналізувати допущені порушення.

Законність дій поведінки персоналу досягається розробкою нормативної документації, яка визначає об'єктивні вимоги до персоналу; порядок, правила та технології проведення операцій; посадові функції, режими безпеки; відповідальність працівників за порушення трудової дисципліни.

Законність має зачіпати не тільки професійні вимоги до працівників, а й морально-етичну і соціальну-економічну сторони взаємовідносин персоналу з адміністрацією (кар'єрне зростання, соціальний пакет, належні умови праці, гідну зарплату). У такому разі для працівника втрачається сенс діяти протиправно, бо він розуміє, що втратить хорошу роботу.

Методами *профілактики правопорушень* з боку персоналу в системі організаційно-правового забезпечення ІБ підприємства можуть бути: здійснення внутрішнього і зовнішнього аудиту діяльності керівних кадрів; періодичний перерозподіл функціональних повноважень працівників структурного підрозділу; доручення комерційних справ фахівцям на конкурентній основі; додержання сучасних технологій охорони інформаційних ресурсів підприємства; обмеження доступу працівників до документів бухгалтерської звітності; оптимізація системи фінансової звітності [3, с. 126].

Потужним імпульсом виховання надійності працівників стає пропаганда корпоративності шляхом вивчення історії розвитку підприємства, порівняння результатів його діяльності з конкурентами, проведення тимблдінгів. *Корпоративна етика* сьогодні стає важливим інструментом ефективного управління персоналом підприємства й забезпечує його інформаційну безпеку [5, с. 180].

Побудова ефективної корпоративної етики в організації є складним завданням, оскільки визначити єдиний стандарт поведінки людей неможливо. На неї впливатимуть різні чинники – національність, релігія, світогляд людини, її виховання та інше. Однак у межах організації можливо окреслити певні норми та правила поведінки персоналу та розробити механізми мотивування й відповідальності за її дотримання.

Висновки. Україні вдалося досягти певних успіхів у нормативно-правовому регулюванні забезпечення інформаційної безпеки. Це насамперед обумовлено тим, що забезпечення ІБ стало одним з пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади, адже сучасне інформаційне середовище активно впливає на стан політичної, економічної, військової та інших складових як національної безпеки загалом, так і окремих господарюючих суб'єктів. Аналіз організаційно-правового забезпечення ІБ підприємств свідчить, що нині така діяльність регулюється як законами, так і підзаконними нормативно-правовими актами. Проте у правовому регулюванні є й недоліки – ці акти приймалися в різний час без узгодження понятійного апарату, мають низку некоректних термінів або взагалі не мають чіткого їх визначення.

Забезпечити ІБ підприємствам дає змогу використання сучасних кадрових технологій, зокрема: атестація працівників, запобігання конфліктним ситуаціям, прискорена адаптація через наставництво, пропаганда корпоративності, ефективна мотивація.

Працівники, винні у розголошенні відомостей, що мають комерційну таємницю, згідно з ч. 6 ст. 36 ГК України несуть відповідальність, установлену законом – дисциплінарну, матеріальну, цивільну, адміністративну або кримінальну.

Важливим елементом ІБ підприємств є контроль, який покладається зазвичай на службу безпеки підприємства і комплекс засобів (обмежувальні режими, оцінювальні операції, технологічні процеси, регламенти), що встановлено для працівників і адміністрації з метою ліквідувати можливості заподіяти збитки підприємству внаслідок витоку інформації. Корпоративна етика сьогодні також стає важливим інструментом, що забезпечує його інформаційну безпеку підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калюжний Р., Баєв О. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки України. *Правова інформатика*. 2009. № 4(24). С. 5-12.
2. Шира Т. Загрози кадрової безпеки підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 532-535.
3. Зубок М. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності. Київ. ГНОЗІС, 2015. 2016 с.
4. Алієв Т. Як покарати працівника за розголошення комерційної таємниці. *Зарплата і кадри*. 23.05.2019. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-zarplaty-i-kadry-3-kak-nakazat-rabotnika-za-razglasheniekommercheskoj-tajny>
5. Галюк О. Шляхи підвищення культури підприємництва або «корпоративна етика» як засіб виховання бізнесмена. *Галицький економічний вісник*. 2020. №63 (2). С.176-182.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96. ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zacon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 09.03.21).
7. Закон України про інформацію. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. №48. Ст. 650. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 11.03.21).

8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018. № 31. С. 241.
9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Голос України*. 2011. № 24. С. 7.
10. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#>
11. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. С. 131.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додат. до № 51. С. 1122.
13. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №18. №19-20. №21-22. Ст.144. База даних «Законодавство України». *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.03.21).
14. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
15. Доктрина інформаційної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
16. Стратегія кібербезпеки України: затверджено Указом Президента України від 14 травня 2021 №447/2021. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
17. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці: Постанова КМУ від 09.08.93 р. № 611. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text>
18. Гапак О. Захист інформації в комп'ютерних системах. Ужгород. 2021. 184 с.

REFERENCES

1. Kaljuzhnyj, R., & Bajev, O. (2009). Normativno-pravove zabezpechennja informacijnoi' bezpeky Ukrai'ny [Regulatory and legal provision of information security of Ukraine]. *Pravova informatyka – Legal informatics*, 4(24), 5-12 [in Ukrainian].
2. Shyra, T. (2016). Zagrozy kadrovoi' bezpeky pidpryjemstva Zagrozy kadrovoi' bezpeky pidpryjemstva [Threats to personnel security of the enterprise]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 7, 532-535 [in Ukrainian].
3. Zubok, M. (2015). *Informacijna bezpeka v pidpryjemnyk'ij dijal'nosti [Information security in business activities]*. Kyi'v. GNOZIS [in Ukrainian].
4. Alijev, T. (2019). Jak pokaraty pracivnyka za rozgoloshennja komercijnoi' tajemnyci [How to punish an employee for disclosing a commercial secret]. *Zarplata i kadry – Salary and personnel*. <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-zarplaty-i-kadry-3-kak-nakazat-rabotnika-za-razglasheniekommercheskoj-tajny> [in Ukrainian].
5. Galjuk, O. (2020). Shljahy pidvyshhennja kul'tury pidpryjemnytva abo «korporativna etyka» jak zasib vyhovannja biznesmena [Ways of improving the culture of entrepreneurship or «corporate ethics» as a means of educating a businessman]. *Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Bulletin*, 63 (2), 176-182 [in Ukrainian].
6. Konstytucija Ukrai'ny: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96. VR. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny». VR Ukrai'ny. [Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 № 254k/96. VR. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zacon2.rada.gov.ua/laws/show> (data zvernennja: 09.03.21) [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrai'ny pro informaciju. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR)*. 1992. №48. St. 650. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny». VR Ukrai'ny [Law of Ukraine on information. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR). 1992. №48.

- Art. 650. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (data zvernennja: 11.03.21) [in Ukrainian].
8. Pro nacional'nu bezpeku Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 № 2469-VIII]. (2018). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31 [in Ukrainian].
  9. Pro dostup do publichnoi' informacii': Zakon Ukrai'ny vid 13.01.2011 r. № 2939-VI [On access to public information: Law of Ukraine dated January 13, 2011 № 2939-VI] (2011). *Golos Ukrai'ny – Voice of Ukraine*, 24. [in Ukrainian].
  10. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny. Zakon Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 r. № 435-IV. Verhovna Rada Ukrai'ny [The Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV. Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#> [in Ukrainian].
  11. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny vid 5 kvit. 2001 r. [The Criminal Code of Ukraine dated April 5 2001] (2001). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25-26 [in Ukrainian].
  12. Kodeks Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja vid 7 grud. 1984 r. [Code of Ukraine on Administrative Offenses from December 7 1984] (1984). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ns'koi' RSR – Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, Додаток до № 51 [in Ukrainian].
  13. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR)*. 2003. №18. №19-20. №21-22. St.144. *Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny» [Economic Code of Ukraine]*. (2003). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR)* St.144. *Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny»*. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18-22. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (data zvernennja: 10.03.21) [in Ukrainian].
  14. Kodeks zakoniv pro pracju Ukrai'ny vid 10.12.1971 № 322-VIII [Code of Labor Laws of Ukraine dated 10.12.1971 № 322-VIII]. <http://www.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
  15. Doktryna informacijnoi' bezpeky Ukrai'ny: zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrai'ny vid 25 ljutogo 2017 roku № 47/2017 [Information security doctrine of Ukraine: approved by the Decree of the President of Ukraine dated February 25, 2017 № 47/2017]. <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].
  16. Strategija kiberbezpeky Ukrai'ny: zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrai'ny vid 14 travnja 2021 №447/2021. Oficijnyj sajt Prezydenta Ukrai'ny [Cybersecurity Strategy of Ukraine: approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 14, 2021 №447/2021. Official website of the President of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].
  17. Pro perelik vidomostej, shho ne stanovljat' komercijnoi' tajemnyci: Postanova KМУ vid 09.08.93 r. № 611 [About the list of information that does not constitute a commercial secret: Resolution of the CMU of August 9, 1993. № 611]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
  18. Gapak, O. (2021). *Zahyst informacii' v komp'juternyh systemah*. [Protection of information in computer systems.] Uzhgorod [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 28.02.2023.

Прийнято до друку 13.03.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.

Ilchenko H. Pravovi aspekty vykorystannja NFT-tokeniv. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2023. № 2. S. 88-97. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)06](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)06)

УДК 340.13:004.9

ІЛЬЧЕНКО Ганна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

вул. Kioto, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-1996-7062

g.ilchenko@knute.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(127)06

ILCHENKO Hanna,

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor at the Department of International, Civil and Commercial Law

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1996-7062

g.ilchenko@knute.edu.ua

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ NFT-ТОКЕНІВ

Вступ. Процеси диджиталізації, що охопили всі галузі економіки та державного управління, сприяли появі нових цифрових інструментів, які можуть бути використані як фізичними особами, так і підприємцями. Одним з таких прикладів є незастосовані токени або NFT.

Проблема. Використання віртуальних активів є поширеною практикою як у світовому масштабі, так і в межах України. Проте відсутність державного регулювання в цій площині не дає розвиватися ринку віртуальних активів в Україні саме у правовому полі, що є наслідком недоотримання суттєвих податкових надходжень.

Метою статті є встановлення особливостей NFT-токенів як окремого виду віртуальних активів і визначення прогалів у законодавстві України щодо правового регулювання їхнього створення та використання.

Методи. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати. Розглянуто різні підходи до розуміння та формулювання поняття «NFT-токен» з погляду представників державних регуляторів й юристів-практиків. Описано процес створення та розміщення NFT на платформі OpenSea. Проаналізовано проблеми, що потребують вирішення для запровадження в дію Закону України «Про віртуальні активи», серед яких: режим оподаткування операцій з віртуальними активами та самих віртуальних активів, а також особливості фінансового моніторингу операцій з віртуальними активами.

Отримання Україною у 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС накладає додаткові зобов'язання щодо узгодження законодавства України з європейським.

Висновки. Прийняття Верховною Радою України 17 лютого 2022 р. Закону України «Про віртуальні активи» не вирішило проблеми легалізації діяльності з віртуальними активами,

LEGAL ASPECTS OF USING NFT TOKENS

Introduction. Digitization processes, which have covered all areas of the economy and public administration, give impetus to the emergence of new digital tools that can be used by both individuals and entrepreneurs. One such example is non-fungible tokens or NFT.

Problem. The use of virtual assets is a common practice both on a global scale and within Ukraine. However, the lack of state regulation in this area prevents the development of the virtual assets market in Ukraine precisely in the legal field, which results in a lack of significant tax revenues.

The aim of the article is to determine the features of NFT tokens, as a separate type of virtual assets, and to identify the gaps in the legislation of Ukraine regarding the legal regulation of their creation and use.

Methods. The general scientific and special legal methods of cognition became the methodological basis of the conducted research.

Results. Various approaches to understanding and formulating the concept of «NFT-token» are considered from the point of view of representatives of state regulators and practicing lawyers. The process of creating and placing NFTs on the OpenSea platform is described. The problems that need to be solved for the implementation of the Law of Ukraine «On Virtual Assets» have been analyzed, including: the taxation regime of transactions with virtual assets and virtual assets themselves, as well as the peculiarities of financial monitoring of transactions with virtual assets.

It is noted that Ukraine's obtaining the status of a candidate for EU in 2022 imposes additional obligations on the harmonization of Ukrainian legislation with European legislation.

Conclusions. The adoption of the Law of Ukraine «On Virtual Assets» by the Verkhovna Rada of Ukraine on February 17, 2022 did not solve the problem of legalization of activities with virtual assets, as the

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автор не отримувала прямого фінансування для цього дослідження.

оскільки документ так і не набув чинності. З огляду на події, які сталися в Україні з 24 лютого 2022 р., наразі є потреба в розробці нового законопроекту з урахуванням норм прийнятого Радою ЄС Регламенту MiCA.

Ключові слова: криптоактиви, NFT, токен, віртуальні активи, цифрові активи, невзаємозамінний токен.

law never came into force. Taking into account all the events that have happened in Ukraine since February 24, 2022, there is currently a need to develop a new draft law taking into account the norms adopted by the EU Council of the MiCA Regulation.

Keywords: crypto-assets, NFT, token, virtual assets, digital assets, non-fungible token.

JEL Classification: K11, K19, K20, K29.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Світові тенденції до цифровізації та автоматизації практично всіх сфер життя посилилися в умовах глобальної пандемії, зумовленої коронавірусною хворобою (*COVID-19*) та спричиненими нею соціально-економічними наслідками. Особливої актуальності питання та результати цифровізації для українців набули після початку масштабної воєнної агресії росії 24 лютого 2022 р. Приватні особи, як і суб'єкти господарювання, відчули тотальну залежність від наявності й технічної спроможності своїх гаджетів та стабільної роботи інтернет-провайдерів. Багато хто опинився у замкнутому просторі, на довгий час перебуваючи в самоізоляції або виконуючи вимоги уряду щодо запровадження жорстких локдаунів (або на окупованих територіях, якщо йдеться про наслідки воєнної агресії росії). Безумовно, такі умови негативно вплинули на економіку кожної країни та України зокрема, проте певним чином сприяли розвитку саме цифрової економіки та цифровізації різних сфер державного управління. Навіть ті суб'єкти, які до пандемії ще не використовували інформаційні технології для просування й розвитку свого бізнесу, змушені стати надавачами *e-послуг*, щоб врятувати свою справу. Яскравим прикладом є зацікавленість з боку урядів інших країн в українському додатку «Дія», а також тих можливостей, які він продемонстрував як за часів пандемії, так і під час воєнного стану. Тому не дивно, що саме в цей період з'являються нові цифрові інструменти, які можуть бути використані як фізичними особами, так і підприємцями. Одним з таких яскравих прикладів є шалений інтерес у 2021 р. до невзаємозамінних токенів або *NFT (non-fungible tokens)*, далі – *NFT*).

Інтерес до використання *NFT* вже виявили відомі особистості, зірки шоубізнесу та навіть міністр юстиції України Д. Малюська. Цифровий твір *Everydays – The First 5000 Days* художника, який працює під псевдонімом *Beeple*, продано на онлайн-аукціоні *Christie's* у 2021 р. за 69 346 250 дол. США [1]. Унікальність цієї угоди саме в тому, що один з найвідоміших у світі аукціонних домів вперше продав витвір цифрового мистецтва у формі *NFT* та дав змогу використовувати поряд зі стандартними формами оплати криптовалютою.

Не бажаючи відставати від світових тенденцій, міністр юстиції України Денис Малюська теж виставив на продаж колаж зі своїх фото, який має назву «*The sea is temporarily unavailable*» («море тимчасово недоступне»). Стартова ціна лота становила 1 етеріум, що еквівалентно 2 149 дол. США, або приблизно 60 тис. грн, та продано за 1.1337 етеріум [2].

Проблема. Зазначена тематика є актуальною як у світовому масштабі, так і в межах України. Проте напрями державного регулювання у цій площині не надто сприяють можливостям українців для розкриття свого творчого потенціалу. Але бізнес, як і громадяни, завжди швидше, ніж держава, реагує на виклики та знаходить можливі варіанти вирішення проблем або ж втілення своїх ідей на практиці. Тому у цьому випадку відсутність правового регулювання створення та використання *NFT* у межах українського законодавства не завадила появі цього цифрового інструменту в активах українців, а також його безпосередньому створенню самими громадянами.

Прийняття 17 лютого 2022 р. Закону України «Про віртуальні активи» [3], яким планувалося закласти підвалини правового регулювання та використання цифрових активів, так і не вирішило цієї проблеми, оскільки цей закон уже рік як не набуває чинності через те, що так і не виконуються норми, передбачені у Розділі VI. «Прикінцеві та перехідні положення» про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами. Хоча такі особливості передбачені у проєкті Закону України від 13.03.2022 № 7150 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» [4]. А враховуючи позицію одного з майбутніх державних регуляторів цього ринку (йдеться про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, далі – НКЦПФР), ринок віртуальних активів дуже швидко розвивається, а отримання Україною у 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС суттєво впливає на розвиток нашого законодавства [5]. Отже, ухвалений у лютому 2022 р. Верховною Радою України Закон України «Про віртуальні активи» потребує суттєвих змін з урахуванням європейських напрацювань у цій площині. Тож своєю чергою варто звернути увагу на те, що європейське законодавство також немає досконалого правового регулювання обороту *NFT*.

Отже, для того, щоб розібратися, чи потребує подальше використання *NFT* правового регулювання окремо від віртуальних активів, чи все ж таки буде достатньо Закону України «Про віртуальні активи», варто спочатку з'ясувати, що таке *NFT* з погляду на *IT*-технології та юриспруденцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання цифрових активів і *NFT* підіймається як науковцями, так і юристами-практиками, які безпосередньо супроводжують

угоди зі створення та передачі майнових та особистих немайнових прав на віртуальні активи.

Серед праць, в яких досліджувалися питання цифрових активів як об'єктів цивільних прав, варто зазначити працю В. Логойди [6]. Своєю чергою С. Гончаренко [7] зосередила увагу на адміністративно-правовому регулюванні сфери віртуальних активів, а точніше – на відсутності такого регулювання в Україні. Питання правового регулювання цифрових прав в Україні досліджувалися колективом учених, зокрема М. Біленко та іншими [8], а Д. Розумейко зауважив на трансформації обігу віртуальних активів у період воєнного часу [8].

Крім того, концепція оновлення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає внесення змін та включення до об'єктів цивільних прав «об'єкти прав, що створюються та знаходяться у мережі Інтернет» [9, с. 10].

Окремої уваги заслуговують публікації на офіційних сайтах органів державної влади, що зазначено в Законі України «Про віртуальні активи» як державні регулятори у сфері обороту віртуальних активів, а саме НКЦПФР та Національний банк України (НБУ). Також важливими є роз'яснення Державної податкової служби України з приводу оподаткування та декларування віртуальних активів.

Метою статті є встановлення особливостей *NFT* як окремого виду віртуальних активів і визначення прогалін у законодавстві України щодо правового регулювання їхнього створення та використання.

Методи. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Нормативну базу дослідження становлять Цивільний кодекс (ЦК) України [10], Закон України «Про віртуальні активи» [3] та інформація з офіційних сайтів уряду, парламенту та майбутніх державних регуляторів ринку віртуальних активів.

Результати дослідження. В Інтернеті є величезна кількість визначень *NFT*, але всі вони по своїй суті дуже близькі та зводяться до того, що їх можна вважати особливим видом криптовалюти, кожний екземпляр якої є унікальним і не може бути замінений іншим.

Словосполучення «*non-fungible token*» перекладається українською як невзаємозамінний токен, де «токен» означає одиницю даних, що перебувають у цифровому просторі, а слово «невзаємозамінний» – що кожен токен є унікальним [11].

З технічного погляду токен – це одиниця обліку в мережі блокчейн, завдяки якій можна створювати цифрові цінності: а блокчейн – децентралізована мережа, яка функціонує за принципом послідовного ланцюга блоків, які містять інформацію щодо операцій з токенами. Записи у блокчейні не підлягають змінам та є загальнопублічними, що дає змогу уникнути маніпуляцій з даними та забезпечити їх безпеку.

Токени в таких мережах бувають двох типів: взаємозамінні (*fungible token*) та невзаємозамінні (*non-fungible tokens*). Так, усім відома криптовалюта біткоїн є взаємозамінним токеном, оскільки будь-який

.....

біткоїн має таку ж вартість, як і інший, відтак може служити об'єктом для обміну з іншими криптоактивами. «Невзаємозамінний» у цьому контексті означає, що він є унікальним як об'єкт, що він описує, так і з погляду вартості. Тобто колекційна картинка, яка представлена токеном, і є єдиною у своєму роді, не може бути замінена іншою аналогічною, бо іншої такої у природі вже не існує.

Д. Цьвок, директор з питань розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності, ДП «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент), визначає *NFT* як тип цифрових активів, створений на блокчейні, що дає змогу отримати право власності на товар, що існує винятково в мережі, наприклад, зображення, анімацію або відео, водночас засвідчити його оригінальність [12].

Цікавою є думка щодо *NFT* практикуючих юристів, що безпосередньо працюють з ним як з цифровим активом та намагаються знайти у чинному правовому полі норми, які можна використовувати для легалізації та закріплення права власності на цей актив чи його переходу від автора до покупця тощо. Так, Є. Мовчун зазначає, що *NFT*, з юридичного погляду, це або «ніщо» (хоча і таке «ніщо» можна розглядати як товар, за який готові платити), або спосіб закріплення інформації, важливої для сторін угоди про розпорядження твором мистецтва та/або правами на такий твір. Це може бути інформація і про сторони угоди, і про предмет угоди. З погляду юриспруденції, *NFT* може мати практичну користь, якщо дублюватиме всі або принаймні ключові умови угоди про розпорядження твором мистецтва.

Нічим (у відносному значенні) *NFT* буде тоді, коли запис не матиме жодної корисної інформації про твір, сторони або умови угоди. Натомість *NFT* може бути формою (додатковою формою) закріплення: самого твору; сторін угоди за відчуження твору диджитал-мистецтва; дати й умов вчинення договору; будь-яких інших відомостей про твір мистецтва, зокрема його опис [13].

У багатьох людей також складається враження, що *NFT* – це чергова «мильна бульбашка», яка нічим не підкріплена, і ті шалені суми, які за них сплачують, просто підігривають попит та інтерес до цього сегменту, як це було з доткоматами свого часу. Тому перед тим як купувати будь-що у вигляді *NFT*, потрібно зрозуміти, за що саме покупець віддає свої гроші.

Оскільки *NFT* широко застосовується у багатьох сферах, зокрема цифрове образотворче мистецтво; відео; блокчейн-ігри; фінансування фільмів; колекціонування обкладинок журналів; музика, то кожен з них матиме свої нюанси. Проте будуть і спільні моменти, наприклад: всі вони продаються на спеціалізованих цифрових майданчиках або маркетплейсах, серед яких найпопулярнішими є *OpenSea*, *Rarible*, *Superare*, *Foundation*, *Nifty Gateway*. На цих платформах можна створити свій власний *NFT*, купити або продати його. Проте кожна з цих платформ має свої особливості щодо можливості вільного

доступу, розміру комісії, яку потрібно сплатити за створення чи розміщення *NFT* тощо. Для новачків прийнятнішою є платформа *OpenSea* [14], оскільки кожен охочий, за умови наявності криптогаманця та відповідної суми в ефіріумі (*Ethereum (ETH)* – різновид криптовалюти) може створити та розмістити свій цифровий витвір у форматі *NFT*.

Отже, виникають питання, чим саме, з правового погляду, є цей цифровий витвір у форматі *NFT*, як і де його можна зберігати, чи можна його підробити, і хто може гарантувати його унікальність?

Почнемо з першого питання. Як зазначає Д. Цьвок, з технологічного погляду, *NFT*-актив є цифровим сертифікатом, що прикріплений до будь-якого «цифрового товару», наприклад, до зображення, відео, аудіо тощо. У цьому сертифікаті (токені) міститиметься вся інформація про товар [12].

Водночас Є. Мовчун наголошує, що на відміну від уявлення новачків щодо форми та формули збереження диджитал арт-твору зміст *NFT* не дорівнює формулюванню «оцифрований «на блокчейні» твір». Здебільшого з *NFT* ви не купуєте *digital art* твір. Замість цього ви купуєте частину коду, що посилається на файл з твором. Диджитал-версія твору мистецтва зберігається у посередника або ж навіть і в сторонньому репозиторії. Тож твір, до якого прив'язаний токен, не завжди знаходить пряме закріплення у розподіленому криптографічному реєстрі [13].

Як апробація результатів у процесі написання цього дослідження автором статті створено декілька цифрових версій малюнків власної доньки (щоб не порушувати авторські права інших художників) і зроблено їх *NFT* через платформу *OpenSea*. У процесі реєстрації на цій платформі потрібно зазначити відомості про себе (проте щоб ніхто не перевіряв їхню правдивість, можна застосовувати псевдонім (нікнейм), головне, щоб його ще ніхто не використовував до вас на цій платформі), а також при завантаженні цифрової версії малюнку на платформу, щоб не відбулося жодної перевірки, чи маю я права на цей твір. Тобто по суті можна було б зробити фото картини в галереї, музеї, завантажити в Інтернеті та завантажити її як власну (що безумовно є порушенням авторських прав, але, на жаль, дуже часто відбувається на практиці). Також важливим моментом, щоб власні *NFT* були не просто створені, а й розміщені для продажу, є оплата комісії цієї платформи так зване *GasFee*, яка складає 2.5 % встановленої вартості. Одним з позитивних моментів, на який потрібно звернути увагу, можливість під час створення *NFT* встановити розмір роялті, тобто плати, що буде нараховуватися на мій криптогаманець автоматично в разі перепродажу мого *NFT* на цій платформі. *OpenSea* дає змогу встановити розмір роялті від 0 до 10 % вартості цифрового твору.

Питання роялті є достатньо болісним для вітчизняних музикантів, співаків, художників тощо. Взагалі питання правомірного використання кожного наступного разу саундтреку, пісні, зображення дуже важко

простежити та як наслідок – комерціалізувати. Відповідно автори зазнають порушення їхніх майнових прав і недоотримують відповідні кошти. Через таку ситуацію щодо користування та розпорядження об'єктами інтелектуальної власності в Україні вже неодноразово наголошувалося на тому, що потрібно легалізувати або іншим чином унормувати використання подібних активів, зокрема й цифрових.

Існують різні погляди щодо цього, які можна поділити на дві групи. Представники першої покладають великі надії на законодавче врегулювання використання цифрових активів, серед них і міністр цифрової трансформації України М. Федоров [15], й директор з питань розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) Д. Цьвок [12]. Представники другої думки (здебільшого юристи-практики [11; 13]) більш скептично ставляться до спроби лише одним Законом України «Про віртуальні активи» вирішити проблему легалізації цифрових активів, оскільки ще є невирішеними низка питань, зокрема режим оподаткування операцій з віртуальними активами та самі віртуальні активи, а також особливості фінансового моніторингу операцій з віртуальними активами тощо.

Висновки. Отже, прийняття Верховною Радою України ще 17 лютого 2022 р. Закону України «Про віртуальні активи» дійсно не вирішило зазначеної проблеми, оскільки закон так і не вступив у дію. Зрозуміло, що після початку повномасштабної війни росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., пріоритети законодавчої влади, уряду й Президента суттєво змінилися, оскільки перші місяці повномасштабної війни всі державні органи вирішували питання екзистенційного характеру, а не проблеми розвитку певних сфер у майбутньому. Проте з плином часу та героїчним спротивом Збройних сил України вдалося зупинити, а в певних регіонах і звільнити українські території від російських військ, що дало можливість уряду зайнятися економічними питаннями, які своєю чергою потребували швидких і прогресивних законодавчих змін.

Попри наведену раніше позицію НКЦПФР [5], Закон України «Про віртуальні активи» потребує суттєвого оновлення з урахуванням європейського законодавства (оскільки Україна планує стати членом ЄС), і наразі розробляється новий законопроект на заміну прийнятому. А для цього потрібно врахувати правила регулювання ринку віртуальних активів, що містяться у «*Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937*», прийнятим 5 жовтня 2022 р. Радою ЄС [16] (в інтерв'ю НКЦПФР використовує для цього документу термін «Регламент МіСА»). Отже, прийнятий Радою ЄС Регламент МіСА після свого затвердження Європейським Парламентом стане відправним документом і для розробників нового українського законопроекту «Про віртуальні активи».

Окрім спеціального закону, потрібно також оновити норми ЦК України, а саме ст. 177, яка визначає види об'єктів цивільних прав. Вважаємо необхідним узгодити термінологію, що використовується у Законі України «Про віртуальні активи» (або в тому законопроекті, який розробляється на його заміну і поки що не оприлюднений) та відповідних статтях ЦК України, оскільки запропоновані у концепції оновлення ЦК України зміни та включення до об'єктів цивільних прав так званих «об'єктів прав, що створюються та знаходяться у мережі Інтернет» [9, с. 10], може мати як криптовалюту, так і токени. Криптовалюти не визнаються в Україні засобом платежу чи валютною цінністю, тому статті 192 та 193 ЦК України не поширюються на них. Проте залишається дискусійним питання, чи можна їх розглядати як речі, керуючись визначенням «речі», що дається у ст. 179 ЦК України. Своєю чергою *NFT* можна розглядати як форму, в якій закріплюється той чи інший результат творчої або інтелектуальної діяльності», і, керуючись Главою 15 чинного ЦК України, вони відносяться до нематеріальних благ.

Варто зазначити, що ані прийнятий Закон України «Про віртуальні активи», ані Регламент МіСА не передбачають спеціального правового регулювання обігу *NFT*. І це бажано змінити, оскільки ринок *NFT* розвивається і може приносити як доходи його учасникам, так і податки з них державі. Ринок віртуальних активів розвивається шаленими темпами, значно випереджаючи його правове регулювання, і щороку через неприйняття або не введення в дію спеціального закону втрачаються можливості легалізувати цей вид діяльності, створити нові робочі місця та отримати податки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beeple's opus. URL: <https://www.christies.com/features/Monumental-collage-by-Beeple-is-first-purely-digital-artwork-NFT-to-come-to-auction-11510-7.aspx>.
2. The sea is temporary unavailable URL: https://opensea.io/assets/0x495f947276749ce646f68ac8c248420045cb7b5e/104125119873863295916381109802979817342401600057835291619667664000615048019969?fbclid=IwAR2a0yYI1GplO4WBKJDKKMJ9i7JTC15gA_rU2kSrsIum6wBB-wq2c0vaIYc
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: Проект Закону України від 13.03.2022 № 7150. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07134a?an=2>.
5. НКЦПФР про оподаткування криптовалют в Україні та зміни до закону про віртуальні активи — інтерв'ю, 17.01.2023 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktspfir-pro-opodatкування-kryptovaliut-v-ukraini-ta-zminy-do-zakonu-pro-virtualni-aktyvy-interv-iu>.
6. Логойда В. М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Ужгород. 2022. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45948>.
7. Гончаренко С. Ю. Адміністративно-правове регулювання у сфері віртуальних активів. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

- (08 – Право). Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет»; Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2021. URL: <https://sipl.com.ua/26-503-050>.
8. Розумейко Д. О. Трансформація обігу віртуальних активів у період воєнного часу. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20161/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%20%D0%94.%20%D0%9E.%20%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D1%83%20%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  9. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ. АртЕк. 2020. 128 с.
  10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
  11. Поповченко Б., Поповченко О. Усе, що треба знати про NFT у 2021 році та як його виготовити самостійно. URL: <https://racurs.ua/ua/2890-use-scho-treba-znaty-pro-nft-u-2021-roci-ta-yak-yogo-vygotovyty-samostiyno.html>.
  12. Цьвок Данило. Що таке NFT і як продати цифрове мистецтво за мільйони. URL: <https://ain.ua/2021/03/18/nft-renesans-abo-yak-prodati-cifrove-mistectvo-za-miljoni/>
  13. Мовчун Є. NFT-токен з юридичної точки зору. URL: <https://legal-support.top/nft>.
  14. OpenSea. URL: <https://opensea.io>.
  15. У Мінцифри хочуть терміново легалізувати віртуальні активи: це допоможе державі. *Економічна правда*. 29 листопада 2022 рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/29/694394>.
  16. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13198-2022-INIT/en/pdf>.

REFERENCES

1. Beeple's opus. <https://www.christies.com/features/Monumental-collage-by-Beeple-is-first-purely-digital-artwork-NFT-to-come-to-auction-11510-7.aspx> [in English].
2. The sea is temporary unavailable. https://opensea.io/assets/0x495f947276749ce646f68ac8c248420045cb7b5e/104125119873863295916381109802979817342401600057835291619667664000615048019969?fbclid=IwAR2a0yYI1GplO4WBKJDKKMJ9i7JTC15gA_rU2kSrsIum6wBB-wq2c0vaIYc [in English].
3. Pro virtual'ni aktyvy: Zakon Ukrai'ny vid 17 ljutogo 2022 roku № 2074-IX [On virtual assets: Law of Ukraine dated February 17, 2022 № 2074-IX] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
4. Pro vnesennja zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrai'ny shhodo opodatkuvannja operacij z virtual'nymy aktyvamy: Proekt Zakonu Ukrai'ny vid 13.03.2022 № 7150 [On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding taxation of transactions with virtual assets: Draft Law of Ukraine dated March 13, 2022 № 7150] <https://ips.ligazakon.net/document/ji07134a?an=2> [in Ukrainian].
5. NKCPFR pro opodatkuvannja kryptovaljut v Ukrai'ni ta zminy do zakonu pro virtual'ni aktyvy — interv'ju, 17.01.2023 rik. [NSSMC on taxation of cryptocurrencies in Ukraine and changes to the law on virtual assets — interview, 17.01.2023]. <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprfr-pro-opodatkuvannja-kryptovaliut-v-ukraini-ta-zminy-do-zakonu-pro-virtualni-aktyvy-interv-iu> [in Ukrainian].
6. Logojda, V. M. (2022). Kryptovaljuty jak ob'jekt cyvil'nyh prav: porivnjal'no-pravovyj analiz. [Cryptocurrencies as an object of civil rights: a comparative legal analysis]. *Kvalifikacijna naukova pracija na pravah rukopysu*. Dysertacija na

- zdobuttja naukovogo stupenja doktora filosofii' za special'nistju 081 «Pravo» (08 – Pravo). [*Qualifying scientific work on manuscript rights*. Dissertation for the gaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 «Law» (08 – Law).] Derzhavnyj vyshhyj navchal'nyj zaklad «Uzhgorods'kyj nacional'nyj universytet», Uzhgorod. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45948> [in Ukrainian].
7. Goncharenko, S. Ju. Administratyvno-pravove reguljuvannja u sferi virtual'nyh aktyviv. [Administrative and legal regulation in the field of virtual assets]. *Kvalifikacijna naukova pracja na pravah rukopysu*. Dysertacija na zdobuttja naukovogo stupenja doktora filosofii' za special'nistju 081 «Pravo» (08 – Pravo). [*Qualifying scientific work on manuscript rights*. Dissertation for the gaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 «Law» (08 – Law).] Pryvatnyj zaklad vyshhoi' osvity «Kyi'vs'kyj mizhnarodnyj universytet»; Naukovo-doslidnyj instytut publicnogo prava, Kyi'v, 2021. <https://sipl.com.ua/26-503-050> [in Ukrainian].
  8. Rozumejko, D. O. Transformacija obigu virtual'nyh aktyviv u period vojnennogo chasu. [Transformation of the circulation of virtual assets during the wartime period]. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20161/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%20%D0%94.%20%D0%9E.%20%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D1%83%20%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
  9. Konceptija onovlennja Cyvil'nogo kodeksu Ukrai'ny. (2020). [The concept of updating the Civil Code of Ukraine]. Kyi'v. ArtEk. [in Ukrainian].
  10. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 435-IV. [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
  11. Popovchenko, B., & Popovchenko, O. Use, shho treba znaty pro NFT u 2021 roci ta jak jogo vygotovyty samostijno [Everything you need to know about NFT in 2021 and how to make it yourself]. <https://racurs.ua/ua/2890-use-scho-treba-znaty-pro-nft-u-2021-roci-ta-yak-yogo-vygotovyty-samostiyno> [in Ukrainian].
  12. C'vok, Danylo. Shho take NFT i jak prodaty cyfrovo mystectvo za mil'jony [What is NFT and how to sell digital art for millions]. <https://ain.ua/2021/03/18/nft-renesans-abo-yak-prodati-cifrove-mistectvo-za-miljoni/> [in Ukrainian].
  13. Movchun, Je. NFT-token z jurydychnoi' tochky zoru. [NFT token from a legal point of view]. <https://legal-support.top/nft> [in Ukrainian].
  14. OpenSea. URL: <https://opensea.io> [in English].
  15. U Mincyfry hochut' terminovo legalizuvaty virtual'ni aktyvy: ce dopomozhe derzhavi [The Ministry of Digital Affairs wants to urgently legalize virtual assets: this will help the state]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. 29 lystopada 2022 rik. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/29/694394> [in Ukrainian].
  16. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937 URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13198-2022-INIT/en/pdf> [in English].

Надійшла до редакції 07.02.2023.

Прийнято до друку 23.02.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.

Palchuk P. Vidpovidal'nist' posadovyh osib gospodars'kyh tovarystv. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 98-112. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)07](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)07)

УДК 005.35:347.191.724

ПАЛЬЧУК Петро,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-1399-6543

p.palchuk@knute.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(127)07

PALCHUK Petro,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1399-6543

p.palchuk@knute.edu.ua

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Вступ. Організаційно-правова форма товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) дає змогу формувати гнучку та ефективну систему корпоративного управління, забезпечувати й контролювати отримання доходів і реалізацію волі учасників ТОВ посадовими особами.

Проблема. Визначення правового статусу членів виконавчого органу ТОВ та їхньої відповідальності за здійснення ними управління товариством залишається недостатньо дослідженою з погляду участі товариств у цивільних та інших відносинах і потребує вивчення галузевої приналежності відповідальності членів виконавчого органу.

Метою статті є визначення на основі аналізу законодавства України та практики його застосування правової природи відповідальності членів виконавчого органу ТОВ; умов, за яких вони можуть притягуватися до відповідальності за дії щодо неналежного управління.

Методи. Використано філософські (діалектичний), загальнонаукові (аналіз і синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний) і спеціальні методи пізнання, що застосовуються у правознавстві (методи тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий) тощо.

Результати. Обґрунтовано, що члени виконавчого органу під час здійснення покладених на них обов'язків мають діяти в інтересах учасників ТОВ, власне товариства та його кредиторів. За порушення положень законодавства та статуту у разі неналежного виконання своїх посадових обов'язків члени виконавчого органу несуть корпоративну відповідальність, що має цивільноправову природу.

Висновки. У разі наявності в діях членів виконавчого органу складу цивільного правопорушення вони мають нести цивільноправову відповідальність. Необхідно довести винний харак-

LIABILITY OF OFFICIALS OF BUSINESS ASSOCIATIONS

Introduction. The organizational and legal form of a limited liability company (LLC) makes it possible to form a flexible and effective system of corporate management, to ensure and control the receipt of income and the exercise of the will of the members of the LLC by officials.

Problem. The determination of the legal status of the executive body members of the limited liability company (LLC) as well as their responsibility for their management of the company remains insufficiently researched from the point of view of the participation of companies in civil and other relations and requires the study of the sectoral affiliation of the responsibility of executive body members.

The aim of the article is to determine, based on the analysis of Ukrainian legislation and the practice of its application, the legal nature of the executive body members' liability in limited liability company (LLC); as well as the conditions under which they may be held liable for mismanagement.

Methods. The philosophical (dialectical), general scientific (analysis and synthesis, systemic-structural, modeling, abstraction, formal-logical) methods as well as special methods of cognition used in jurisprudence (methods of interpretation of legal norms, legal-dogmatic, comparative-legal), etc. are applied.

Results. It's substantiated that the executive body members, when performing the duties assigned to them, should act in the interests of the limited liability company members, the company itself and its creditors. In case of provisions of the legislation and the statute violation as well as in case of improper performance of their official duties, the members of the executive body bear corporate responsibility, which has a civil law nature.

Conclusions. If the actions of the executive body members contain a civil offense, they must

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

тер діяння (дія або бездіяльність) відповідної посадової особи та інші умови юридичної відповідальності певного виду, зокрема причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою відповідальної особи та наявними збитками товариства.

Ключові слова: корпоративна відповідальність, товариство з обмеженою відповідальністю, добросовісність, відшкодування збитків.

bear civil liability. The culpability of the relevant official action (action or inaction) and other conditions of certain type legal responsibility must be proven, in particular, the cause-and-effect relationship between the illegal behavior of the responsible person and the existing losses of the company.

Keywords: corporate responsibility, limited liability company, fairness, compensation of damages.

JEL Classification: K11, K22, K40.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в передвпередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Учасниками майнових (економічних) відносин можуть бути суб'єкти права, які прямо або опосередковано набувають права та обов'язки, що можуть бути різними за змістом та галузевою приналежністю. Складовою таких економічних відносин поза будь-яким сумнівом є *корпоративні відносини*, виникнення та розвиток яких в Україні почалися тільки після здобуття незалежності, тож становлення корпоративного управління певною мірою ґрунтується на досвіді економічно розвинених країн, насамперед країн Європейського Союзу.

Із загальної кількості юридичних осіб як учасників господарських правовідносин варто виокремити товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), враховуючи їхню загальну кількість серед юридичних осіб корпоративного типу (корпорацій). Це обумовлюється загальною кількістю ТОВ, яких станом на 01.04.2022 р. нараховується 748 672, що становить близько половини всіх юридичних осіб, зареєстрованих в Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) [1].

Водночас відповідна організаційно-правова форма є найрозповсюдженішою також і в інших країнах [2, с. 61]. При цьому ТОВ працюють у всіх напрямках господарської діяльності, у сферах як малого так і великого бізнесу. Цей факт обумовлюється як передбаченим законом порядком створення таких корпорацій, так і можливістю побудувати гнучку систему корпоративного управління учасниками товариства, що надає їм змогу контролювати органи та посадових осіб товариства. Відповідні органи та посадові особи мають забезпечувати належне корпоративне управління товариством та отримання доходів, реалізацію волі учасників ТОВ, а в разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків – нести юридичну відповідальність.

Проблема. Визначення правового статусу виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю та членів виконавчого

органу, межі та особливості їхньої відповідальності під час здійснення корпоративного управління товариством залишається недостатньо вивченим з погляду участі ТОВ у цивільних, господарських та інших відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через значне поширення ТОВ питання правового регулювання їх створення та діяльності є предметом значної уваги фахівців – практиків та науковців. Майже всі аспекти діяльності юридичної особи зазначеної організаційно-правової форми стали предметом досліджень та аналізу. Питання відповідальності членів виконавчого органу корпорацій досліджували Г. Ільченко [2], В. Борисова [3], В. Васильєва [4], О. Кологойда [5], Р. Мельниченко [6], А. Прокопюк [7], І. Спасибо-Фатеева [8; 9], Ю. Симонян [10] та інші. Утім наукові дослідження з цієї тематики потребують подальшого наукового аналізу, оскільки здебільшого наявні дослідження торкалися загальних положень юридичної відповідальності посадових осіб корпорацій загалом, проте доцільно звернути увагу на особливості відповідальності членів виконавчого органу ТОВ.

Метою статті є визначення на основі аналізу законодавства України та практики його застосування правової природи відповідальності членів виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю, умови, за наявності яких члени виконавчого органу можуть притягуватися до відповідальності за дії щодо неналежного управління корпорацією, а саме товариством з обмеженою відповідальністю.

Методи. Теоретичною базою статті є наукові праці вчених, що досліджували проблематику корпоративної відповідальності посадових осіб корпорацій, зокрема ТОВ, чинне законодавство, яке унормовує положення щодо корпоративної відповідальності виконавчого органу товариства, а також рішення судів України з цієї проблематики. Застосовано філософські (діалектичний), загальнонаукові (аналіз і синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний) і спеціальні методи пізнання, що використовуються у правознавстві (методи тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий) тощо.

Результати дослідження. Дії корпорації, до яких відносяться товариства з обмеженою відповідальністю, – це насамперед дії *виконавчого органу*, оскільки саме він з погляду на закон виражає волю корпорації в господарських відносинах, зокрема й у цивільних відносинах. Науковці вказують, що орган корпорації – це правова конструкція, що створена з метою надання можливості сформулювати й виразити волю останньої, відстоюючи її інтереси, а через них й інтереси її учасників (акціонерів, членів). Ознаками органу корпорації є законність створення, організаційна спрямованість, прийняття рішень (здійснення повноважень) у межах компетенції з додержанням процедури оформлення цих рішень [3, с. 36–37].

У відносинах з третіми особами суб'єктом правовідносин є саме товариство з обмеженою відповідальністю, що впливає з положень чинного законодавства, а також на це звертає увагу й Верховний Суд [11]. Проте крізь призму корпоративних правовідносин суб'єктом, який вчиняє дії від імені товариства, є виконавчий орган, а саме член або члени виконавчого органу.

Загальні положення щодо виконавчого органу юридичної особи прописані у статтях 92, 97 та 99 Цивільного кодексу України [12]. Також ч. 3 ст. 65 Господарського кодексу України закріплює загальне положення, що для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) безпосередньо або через уповноважені органи чи наглядова рада такого підприємства (у разі її утворення) призначає (обирає) керівника підприємства, який є підзвітним власнику, його уповноваженому органу чи наглядовій раді. Керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), виконавчого органу та інших органів управління підприємства відповідно до статуту є посадовими особами цього підприємства [13]. Отже, зовні волю виконавчого органу виражають відповідні посадові особи або посадова особа (виконавчий орган), яка призначена загальними зборами учасників ТОВ у встановленому законодавством та локальними корпоративними нормативно-правовими актами порядку.

Науковці вказують, що *правовий статус керівника підприємства*, у цьому випадку ТОВ, значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлюється специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій з управління товариством. Керівник уповноважений здійснювати юридично значущі дії, виступаючи від імені товариства в цивільному (господарському) обороті, організовує внутрішню діяльність у ньому, здійснюючи певною мірою компетентності власника з володіння, користування та розпорядження майном товариства тощо [8, с. 9]. Звичайно при цьому варто звернути увагу, що з членами виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю може укладатися як трудовий, так і цивільноправовий договір, але власне вид договору визначають його сторони (загальні збори учасників та кандидати на посаду члена виконавчого органу).

Цивільний кодекс України та Закон України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» [14] визначають, що *виконавчий орган* може бути колегіальним або одноособовим. Кількісний та персональний склад виконавчого органу ТОВ формується з урахуванням положень статуту та рішень загальних зборів учасників такого товариства.

Базові вимоги щодо повноважень членів виконавчого органу, які охоплюють усі юридичні особи, закріплено у ч. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України. Зокрема визначено, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її

імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У частині правового регулювання функціонування ТОВ у ч. 1 ст. 40 Закону [14] закріплено положення, що члени наглядової ради та члени виконавчого органу товариства повинні діяти добросовісно та розумно в інтересах товариства. Власне вимоги щодо порядку формування виконавчого органу ТОВ і базові положення його діяльності визначені ст. 39 Закону [14]. При цьому добросовісність діяльності посадових осіб та органів товариства може бути предметом судового розгляду, зазначають науковці [6, с. 59].

Власники корпоративних прав, наділяючи певну особу правом виступати від імені ТОВ, мають бути впевнені, що директор (інший член виконавчого органу) діє в інтересах товариства та учасників товариства. Насамперед виконавчий орган є розпорядником активів товариства, тож належне виконання покладених на членів виконавчого органу обов'язків є гарантією реалізації майнових прав як самих учасників ТОВ, так і кредиторів такого товариства.

Науковці вказують, що стосовно ТОВ загальною тенденцією є нівелювання статутного капіталу як механізму захисту кредиторів. Чимало країн з метою залучення іноземних інвестицій встановили мінімальний розмір статутного капіталу: Чехія – 1 чеська крона, Франція – 1 євро. У низці країн, зокрема Велика Британія, Фінляндія, Греція, Ірландія, взагалі відсутня вимога щодо мінімального статутного капіталу товариства. Отже, вимога мінімального статутного капіталу сьогодні має здебільшого декларативний характер. Це радше данина історичним традиціям, ніж реальний механізм захисту прав кредиторів [15, с. 196].

В Україні мінімальний розмір статутного капіталу ТОВ законодавцем не визначений, тож він може бути встановлений учасниками товариства в будь-якому розмірі. Що своєю чергою вказує на важливість положень законодавства щодо виконавчого органу, члени якого мають діяти добросовісно, в інтересах власне товариства та його учасників, а також кредиторів товариства. Зокрема таке положення має фундаментальний характер та неодноразово підкреслюється науковцями [7, с. 80].

При цьому варто погодитися з тезою, що правовий статус директора (іншого члена виконавчого органу) ТОВ передбачає фідуціарний характер повноважень такої посадової особи товариства, оскільки учасники товариства наділили його повноваженнями виступати у правовідносинах від імені товариства, отже фідуціарність щодо директора презюмується [4, с. 231].

Власне законодавчі положення визначають *загальні вимоги щодо засад діяльності члена виконавчого органу ТОВ*. По-перше, це добро-

совісність під час виконання обов'язків директора товариства, по-друге, діяльність має бути спрямована на забезпечення інтересів ТОВ, а опосередковано – на забезпечення інтересів учасників певного товариства та інших зацікавлених суб'єктів. Деталізуються вимоги щодо виконавчого органу ТОВ у його статуті або положенні про виконавчий орган товариства, договорі, який укладається між товариством та директором (іншим членом виконавчого органу товариства), включаючи питання відповідальності перед товариством.

При цьому законодавець створює певні запобіжники щодо виникнення корпоративних конфліктів (конфлікту інтересів) директора та ТОВ (учасників товариства). Зокрема ч. 5 ст. 40 Закону [14] передбачає, що член виконавчого органу товариства не може без згоди загальних зборів учасників або наглядової ради товариства:

- здійснювати господарську діяльність як фізична особа – підприємець у сфері діяльності товариства;
- бути учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства;
- бути членом виконавчого органу або наглядової ради іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства.

Отже, на момент призначення на посаду директора ТОВ і надалі відповідна посадова особа має доводити до відома загальних зборів учасників товариства інформацію про потенційну можливість існування конфлікту інтересів, а здійснюючи повноваження щодо управління ТОВ, діяти добросовісно та розумно. Водночас законодавець допускає встановлення спеціальних вимог щодо реалізації окремих видів зобов'язань, закріпивши спеціальні правила у статуті товариства.

Наприклад, у ст. 92 Цивільного кодексу України законодавець підкреслює, що у відносинах з третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Також у практиці контролю за діяльністю виконавчого органу учасники товариства можуть встановлювати додатково, крім тих, які вже передбачені законом, запобіжники або спеціальні механізми контролю діяльності виконавчого органу. Це може бути необхідність погодження з наглядовою радою товариства або загальними зборами учасників товариства умов окремих видів договорів, що укладаються директором від імені товариства, наприклад договорів застави, поруки, відчуження майна на певну суму, розмір якої визначено статутом. Таке правило щодо спеціальних вимог закріплено в ч. 7 ст. 39 Закону [14], яка регламентує порядок прийняття рішення колегіальним виконавчим органом товариства з обмеженою відповідальністю.

Отже, виникає питання: у разі наявності обмежень або спеціальних вимог щодо повноважень директора або виконавчого органу загалом чи має відповідна посадова особа доводити до відома контрагентів інформацію про такі обмеження? Якщо інформація про обмеження або спеціальні умови має бути доведена до відома контрагентів, відповідно має бути визначено спосіб повідомлення про такі обмеження. Вбачається за доцільне закріпити в законодавстві положення, що під час укладення договору директор має зазначити наявність таких обмежень і вказати механізм укладення та особливості виконання зобов'язань за договором, щодо якого наявні обмеження або передбачено спеціальний порядок укладання. Цілком доцільно *закріпити таке застереження* у ст. 92 Цивільного кодексу України, що значно мінімізує можливість виникнення спорів щодо факту ознайомлення або не ознайомлення контрагента з обмеженням повноважень директора ТОВ або виконавчого органу загалом.

У разі порушень вимог чинного законодавства, статуту ТОВ та інших локальних корпоративних нормативно-правових актів директор та інші члени (за наявності) виконавчого органу мають нести *юридичну відповідальність*.

Складність і багатогранність корпоративних правовідносин призвели не тільки до теоретичних спорів про їхню природу, а й до того, що діяльність їхніх учасників врегульовується нормами різних галузей права. За одне й те саме правопорушення, що тягне за собою корпоративну відповідальність, особа може бути притягнута до відповідальності, передбаченої різними галузями права [7, с. 77]. Так, поряд із зобов'язанням щодо відшкодування заподіяної шкоди не виключається застосування санкцій адміністративного або кримінального характеру. При цьому варто звернути увагу, що суб'єктами кримінальної або адміністративної відповідальності може бути як член виконавчого органу (фізична особа), так і власне ТОВ. Зокрема Кримінальний кодекс України містить положення щодо притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності поряд із відповідальністю її уповноважених осіб (Розділ XIV-1 Кримінального кодексу України) [16].

Можливість застосування різних за своєю правовою природою санкцій дозволило науковцям зробити висновок, що у сфері юридичної відповідальності існують міжгалузеві функціональні зв'язки, які є досить важливими під час вивчення питання щодо корпоративної відповідальності [10, с. 389]. Підсумовуючи думку науковців щодо юридичної відповідальності членів органу юридичної особи, О. Кологойда вказує, що термін «*корпоративна відповідальність*» є узагальнюючим для позначення відповідальності у сфері корпоративних відносин, що передбачено приватноправовими нормами, а саме така відповідальність є цивільноправовою [5, с. 50–51].

Отже, директор (або інший член виконавчого органу) ТОВ через неналежне виконання покладених на нього зобов'язань може притягуватися до юридичної відповідальності, яка може бути різною за своєю правовою природою. Залежно від ступеня правопорушення юридична відповідальність може мати різний галузевий характер – як публічну, так і приватну правову природу. Маємо акцентувати на тому, що водночас з використанням заходів кримінальної або адміністративної відповідальності щодо члена виконавчого органу за порушення своїх посадових обов'язків також можуть бути застосовані санкції приватноправового характеру, які охоплюються категорією «корпоративна відповідальність».

Це актуально у зв'язку з тим, що учасники ТОВ або саме товариство можуть здійснювати заходи щодо захисту належних їм прав та законних інтересів, зокрема шляхом пред'явлення вимоги про відшкодування збитків, а також використовуючи інші способи захисту, які передбачені Цивільним кодексом України та іншими актами корпоративного законодавства. Варто вказати на базове положення, що визначено ч. 4 ст. 92 Цивільного кодексу України, за яким члени органу юридичної особи та інші особи відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, проте порушують свої обов'язки щодо представництва, то вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі. Положення ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України визначає підстави для пред'явлення вимоги члену виконавчого органу щодо відшкодування збитків товариству (при цьому доцільно акцентувати на невичерпному переліку підстав), але обов'язковою умовою є винний характер діянь директора. Необхідно вказати, що попередньо має бути вирішено спір між товариством та його контрагентом, і лише після цього має розглядатися питання щодо відповідальності членів виконавчого органу товариства, та за наявності підстав мають стягуватися збитки за рахунок майна директора як власне фізичної особи.

Отже, розглядаючи *правову природу корпоративної відповідальності*, варто погодитися з позицією науковців, що корпоративна відповідальність встановлюється нормами різних галузей права. Але крізь призму корпоративних відносин для учасників товариства або власне ТОВ загалом першочерговим є відшкодування заподіяної шкоди (збитків). Проте в кожному випадку потрібно визначати коло суб'єктів, між якими виникає спір щодо можливого порушення прав учасника корпоративних відносин і сутність вимог до членів виконавчого органу як суб'єкта, до якого пред'являються певні вимоги.

Зокрема Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08.10.2019 р. у справі № 916/2084/17 вказала, що юридична особа набуває цивільні права та обов'язки через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Отже, суб'єктом

правовідносин з третіми особами виступатиме саме ТОВ, яке діє через відповідні органи та посадових осіб, насамперед виконавчий орган. Повноваження органу управління товариства (на надання зазначеної згоди), який діє від імені товариства, не можна ототожнювати з корпоративними правами його учасників, які не мають права діяти від імені товариства. Підписання виконавчим органом товариства договору з іншою особою без передбаченої статутом згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою – стороною договору, а не корпоративних прав його учасника [11]. Проте в цьому випадку не слід звертати увагу на протиправну поведінку директора, який умисно та свідомо порушив правові норми, вчиняючи відповідні дії з порушенням встановлених правил під час здійснення своїх повноважень.

Визначаючи особливості відповідальності директора товариства з обмеженою відповідальністю як учасника корпоративних відносин варто звернути увагу на те, що директор має діяти в інтересах товариства та його учасників, які виражають свою волю на загальних зборах учасників товариства. Зокрема саме на такому підході зроблено акцент у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 р. у справі № 904/10956/16, де зазначено, що інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами окремих його учасників, а інтереси учасників товариства також не завжди збігаються. Тому, вирішуючи питання щодо ефективності обраного позивачем способу захисту, суди мають враховувати баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, уникати зайвого втручання у питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства, надавати оцінку добросовісності інших учасників, права яких у разі задоволення позовних вимог можуть бути порушені [17].

За результатами аналізу позицій Верховного Суду можна зробити кілька узагальнень. Насамперед, розглядаючи питання юридичної відповідальності директора, варто мати рішення загальних зборів учасників ТОВ, які надають оцінку діяльності товариства, визначають ефективність діяльності виконавчого органу, розглядають питання щодо порушення прав товариства та загалом його учасників.

У разі, коли один з учасників не погоджується з рішенням загальних зборів товариства, він вчиняє дії щодо захисту належних йому прав у спосіб, визначений законодавством та корпоративними нормативно-правовими актами самого товариства. Зокрема до таких дій варто віднести вихід зі складу учасників товариства, відчуження належної учаснику частки тощо. Саме такий підхід відображено у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 р. у справі № 904/10956/16.

Розглядаючи підстави притягнення директора ТОВ, Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 12.10.2019 р. у справі № 911/2129/17 вказала, що правовідносини між підприємцем (товариством) і його посадовою особою мають довірчий характер, протиправна поведінка посадової особи полягає в неналежному та недобросовісному виконанні певних дій, без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою зацікавленістю чи у разі зловживання своїми посадовими обов'язками за власним умислом (розсудом), прийнятті очевидно необачних, марнотратних та свідомо корисливих на користь такої посадової особи рішень [18]. При цьому керівник товариства є особою, що є суб'єктом правовідносин представництва.

У п. 6.14 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 р. у справі № 911/2129/17 вказано, що відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки завдані діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями та іншими винними діями посадової особи, які вказані в ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України.

Отже, завдяки зазначеному можна зробити висновок про певні умови притягнення до відповідальності директора або іншого члена виконавчого органу ТОВ. Як загальний висновок у діях відповідної особи мають бути наявні всі умови юридичної відповідальності (з урахуванням галузевого характеру такої відповідальності). До таких умов варто віднести протиправність поведінки відповідної посадової особи, умисний характер такої поведінки та інші умови юридичної відповідальності. Зокрема це може бути корисливий мотив такої протиправної діяльності, інша особиста зацікавленість, недбалість під час виконання покладених на такого суб'єкта обов'язків. Суди України під час розгляду справ про притягнення посадових осіб до майнової відповідальності винесли рішення, завдяки встановленому факту порушення прав товариства та його учасників як похідних суб'єктів [19; 20]. При цьому звернутися до суду може як власне юридична особа, так і учасник такого товариства у порядку, передбаченому ст. 54 Господарського процесуального кодексу України [21]. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої призупинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах (похідні позови).

Зокрема І. Спасибо-Фатеева зазначає, що практика застосування законодавства щодо відповідальності членів виконавчого органу в окремих країнах Європейського Союзу характеризується тенденцією,

що звичайна необережність, яка призвела до неефективного управління, не є підставою для пред'явлення в процедурі банкрутства арбітражним керуючим позову до директора про відшкодування шкоди. Тобто останній у такому разі не несе відповідальності за нестачу активів [9, с. 230]. Отже, акцентується на тому, що директор може притягуватися до відповідальності здебільшого в разі вчинення *умисних* дій або бездіяльності, отже в діях таких осіб має бути наявна вольова дія, що має умисний характер.

Водночас не можуть притягуватися до корпоративної відповідальності члени виконавчого органу, якщо товариству заподіяно шкоди (наявні збитки), але при цьому директор або інша особа, яка вчиняла юридично значущі дії від імені товариства, дотримувалася положень закону та статуту товариства, а шкода не була наслідком протиправної поведінки директора. Обов'язково при цьому має розглядатися положення щодо нормального підприємницького ризику під час укладення та виконання договорів, оскільки в умовах надзвичайного характеру, а на сьогодні – в умовах воєнного стану, це питання набуває особливого значення.

Висновки. Відповідальність членів виконавчого органу має корпоративну правову природу, яка може мати різний галузевий характер, але здебільшого це цивільноправова відповідальність. Такий висновок обумовлюється тим, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є цивільноправовими, а основною метою створення товариства з обмеженою відповідальністю є отримання прибутку для подальшого його розподілу між учасниками.

Члена виконавчого органу ТОВ можливо притягнути до корпоративної відповідальності не в усіх випадках, коли товариство має збитки за результатами господарської діяльності. Вимога про відшкодування заподіяних збитків задовольняється в разі наявності у діях члена виконавчого органу складу цивільного правопорушення. Має бути доведено винний характер діяння (дія або бездіяльність) відповідної посадової особи та інші умови юридичної відповідальності певного виду, зокрема має бути доведено причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою директора та наявними збитками товариства.

Не варто ототожнювати оцінку діяльності виконавчого органу, коли директора звільняють за рішенням загальних зборів учасників ТОВ через визнання діяльності незадовільною та призначення нового директора або інших членів виконавчого органу.

Водночас з метою мінімізації ризиків та унеможливлення зловживання своїми правами членами виконавчого органу доцільно *доповнити* ч. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України положенням, що у разі наявності обмежень або спеціальних вимог щодо повноважень органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної

особи або закону виступає від її імені, така особа має доводити до відома зацікавлених осіб інформацію про такі обмеження. Якщо інформація про обмеження або спеціальні умови має бути доведена до відома зацікавлених осіб, відповідно має бути визначено порядок та спосіб повідомлення про такі обмеження.

Вбачається, що закріплення відповідного положення в Цивільному кодексі України мінімізує можливість виникнення спорів щодо корпоративного управління в товаристві з обмеженою відповідальністю та інших видів юридичних осіб корпоративного типу, захистить інтереси товариства та його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість зареєстрованих юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01.04.2022. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoju/ukr/EDRPU_2022/ks_opfg/arh_ks_opfg_22.htm. (дата звернення 12.01.2023).
2. Ільченко Г. Міжнародно-правове регулювання створення компаній у США. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 58-68.
3. Борисова В. І. Орган корпорації як інституціонально-функціональний її представник. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р. м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-р. юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 36-39.*
4. Васильєва В. А., Луць В. В., Сішук Л. В. та ін. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Харків: Право, 2020. 336 с.
5. Кологойда О.В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 47-53.
6. Мельниченко Р. В. Запобігання зловживанню конструкцією «значних правочинів» і «правочинів із заінтересованістю». *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 1. С. 53-63.
7. Прокопюк А. Поняття та ознаки корпоративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 75-81.
8. Спасибо-Фатєєва І. Деякі аспекти вирішення корпоративних спорів: співвідношення цивілістичного та трудового регулювання. *Юридичний радник*. 2008. № 3. С. 6-11.
9. Спасибо-Фатєєва І. В. Про відповідальність в корпоративних відносинах. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р. м. Івано-Франківськ). НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-р. юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 229-233.*
10. Симонян Ю. Ю. Ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 387-392.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 року у справі № 916/2084/17 провадження № 12-77гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>. (дата звернення 12.01.2023).
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення 12.01.2023).
13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення 12.01.2023).
14. Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.12.2018 р. № 2275-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>. (дата звернення 12.01.2023).
15. Методологічні питання приватного права: монографія. За ред. О. Д. Крупчана та З. В. Ромовської. У 2-х ч. Ч. 1. К., 2021. 300 с.
16. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n14>. (дата звернення 12.01.2023).
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 року у справі № 904/10956/16, провадження 12-90гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670>. (дата звернення 12.01.2023).
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі № 911/2129/17 провадження 12-45гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>. (дата звернення 12.01.2023).
19. Постанова Великої палати Верховного Суду від 26.11.2019 р. у справі 910/20261/16 провадження № 12-118гс19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>. (дата звернення 12.01.2023).
20. Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 р. у справі № 904/982/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657>. (дата звернення 12.01.2023).
21. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (дата звернення 12.01.2023).

REFERENCES

1. *Kil'kist' zarejestrovanyh jurydychnyh osib za organizacijno-pravovymy formamy gospodarjuvannja stanom na 01.04.2022* [The number of registered legal entities by organizational and legal forms of business as of April 1, 2022]. http://www.ukrstat.gov.ua/edrpy/ukr/EDRPU_2022/ks_opfg/arh_ks_opfg_22.htm. (дата звернення 12.01.2023) [in Ukrainian].
2. Il'chenko, G. (2019). *Mizhnarodno-pravove reguljuvannja stvorennya kompanij u SShA* [International legal regulation of the establishment of companies in the USA]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law, 1*, 58-68 [in Ukrainian].
3. Borysova, V. I. (2017). *Organ korporacii' jak instytucional'no-funkcional'nyj i'i predstavnyk* [The body of the corporation as its institutional and functional representative]. *Korporatyvne pravo Ukrai'ny ta jevropejs'kyh kraj'n : pytannja teorii' ta praktyky: Zbirnyk naukovykh prac' za materialamy HV Mizhnarodnoi' nauково-praktychnoi' konferencii' – Corporate law of Ukraine and European countries: issues of theory and practice: Collection of scientific works based on the materials of the 15th International Scientific and Practical Conference*. NDI pryvatnogo prava i pidpryjemnyctva im. akademika F.G. Burchaka NAPrN Ukrai'ny, za red. d-r. juryd. nauk, akad. NAPrN Ukrai'ny V. V. Lucja. Ivano-Frankivs'k, (pp. 36-39) [in Ukrainian].
4. Vasylyjeva, V. A., Luc', V. V., Sishhuk, L. V. (et al.). (2020). *Naukovo-praktychnyj komentar Zakonu Ukrai'ny «Pro tovarystva z obmezhenomu ta dodatkovozu vidpovidal'nistju»*

- [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On Limited and Additional Liability Companies»]. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Kologojda, O. V. (2016). Okremi aspekty korporatyvnoi' vidpovidal'nosti osib, shho zdijsnjut' upravlinnja akcionernym tovarystvom [Certain aspects of corporate responsibility of persons managing a joint-stock company]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 4, 47-53 [in Ukrainian].
  6. Mel'nychenko, R. V. (2022). Zapobigannja zlovzhyvannju konstrukcijeju «znachnyh pravochyniv» i «pravochyniv iz zainteresovanistju» [Prevention of abuse of the construction of «significant transactions» and «transactions with interest»]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law*, 1, 53-63 [in Ukrainian].
  7. Prokopjuk, A. (2020). Ponjattja ta oznaky korporatyvnoi' vidpovidal'nosti [Concepts and signs of corporate responsibility]. *Pidpryjemnytvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 75-81 [in Ukrainian].
  8. Spasybo-Fatjejeva, I. (2008). Dejaki aspekty vyrishennja korporatyvnyh sporiv: spivvidnoshennja cyvilistychnogo ta trudovogo reguljuvannja [Some aspects of corporate dispute resolution: the relationship between civil and labor regulation]. *Jurydychnyj radnyk – Legal advisor*, 3, 6-11 [in Ukrainian].
  9. Spasybo-Fatjejeva, I. V. (2017). Pro vidpovidal'nist' v korporatyvnyh vidnosynah [About responsibility in corporate relations]. *Korporatyvne pravo Ukrai'ny ta jevrops'kyh krajin: pytannja teorii' ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prac' za materialamy HV Mizhnarodnoi' nauково-praktychnoi' konferencii' – Corporate law of Ukraine and European countries: issues of theory and practice. A collection of scientific works based on the materials of the XV International Scientific and Practical Conference (6-7 zhovtnja 2017 r. m Ivano-Frankivs'k) / NDI pryvatnogo prava i pidpryjemnytva im. akademika F. G. Burchaka NAPrN Ukrai'ny; za red. d-r. juryd. nauk, akad. NAPrN Ukrai'ny V.V. Lucja. Ivano-Frankivs'k, (pp. 229-233) [in Ukrainian].*
  10. Symonjan, Ju. Ju. (2011). Oznaky ta osoblyvosti vidpovidal'nosti za pravoporushennja u sferi korporatyvnyh vidnosyn [Signs and features of liability for offenses in the field of corporate relations]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*. (Issue 59), (pp. 387-392) [in Ukrainian].
  11. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 08.10.2019 roku u spravi № 916/2084/17 provadzhenja № 12-77gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of October 8, 2019 in case № 916/2084/17 proceedings № 12-77gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
  12. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 r. [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
  13. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 r. [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
  14. Pro tovarystva z obmezhenju vidpovidal'nistju ta dodatkovoju vidpovidal'nistju: Zakon Ukrai'ny vid 06.12.2018 r. № 2275-VIII. [On limited liability and additional liability companies: Law of Ukraine dated December 6, 2018 № 2275-VIII]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
  15. Krupchana, O. D. & Romovs'ka, Z. V. (2021). *Metodologichni pytannja pryvatnogo prava* [Methodological issues of private law], Kyi'v, (P. 1) [in Ukrainian].
  16. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n14> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].

17. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 03.12.2019 roku u spravi №904/10956/16, provadzhennja 12-90gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated of December 3, 2019 in case № 904/10956/16, proceedings 12-90gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
18. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 22.10.2019 u spravi №911/2129/17 provadzhennja 12-45gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated of October 22, 2019 in case №911/2129/17, proceedings 12-45gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
19. Postanova Velykoi' palaty Verhovnogo Sudu vid 26.11.2019 r. u spravi 910/20261/16 provadzhennja № 12-118gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated November 26, 2019 in case 910/20261/16, proceedings № 12-118gs19]. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
20. Postanova Verhovnogo Sudu vid 24.02.2021 r. u spravi № 904/982/19 [Resolution of the Supreme Court dated February 24, 2021 in the case № 904/982/19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
21. Gospodars'kyj procesual'nyj kodeks Ukraïny vid 06.11.1991 r. [Economic Procedural Code of Ukraine dated November 6, 1991]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 20.01.2023.

Прийнято до друку 10.03.2023.

Публікація онлайн 28.04.2023.